

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
ВОЈНА АКАДЕМИЈА
ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ МЕНАџМЕНТ У ОДБРАНИ

СПЕЦИФИЧНОСТ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ
ФУНКЦИЈЕ ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
- докторска дисертација -

Ментор:
пуковник
ванр. проф. др Срђан Благојевић

Кандидат:
потпуковник
сци Антонио Мак

- Београд, 2023.-

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	6
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	9
3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА	11
4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР	12
5. НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА.....	14
6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ	16
 I. ДЕО	
УСЛОВИУ	КОЈИМА ФУНКЦИОНИШУ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СЕКТОРИ САВРЕМЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ СИСТЕМА.....
	18
1. ФУНКЦИЈЕ ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА	21
2. ДРУШТВЕНИ И ПОЛИТИЧКИ УСЛОВИ КАО ДЕТЕРМИНАТЕ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ	24
3. БЕЗБЕДНОСНИ УСЛОВИ КАО ЧИНИЛАЦ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ	37
4. ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ КАО ЧИНИЛАЦ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ	44
 II. ДЕО	
ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СЕКТОР	54
1. ПОЈАМ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА.....	55
2. СУБЈЕКТИ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА.....	60
2.1. Обавештајни део обавештајно-безбедносног сектора политичког система	61
2.2. Безбедносни део обавештајно-безбедносног сектора	79
2.3. Управљање обавештајно-безбедносним сектором.....	81
 III. ДЕО	
САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИИ ПРЕТЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	87
1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ИЗАЗОВА, РИЗИКА И ПРЕТЊИ БЕЗБЕДНОСТИ	89
1.1. Деловање страних обавештајних служби.....	91
1.2. Тероризам и оружје за масовно уништење	98
1.3. Организовани криминал	106

2. ОДГОВОР ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА НА ИДЕНТИФИКОВАНЕ ПРЕТЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	120
2.1. Глобални, регионални и национални оквир.....	121
2.2. Ресурси, могућности и циљеви	130
 IV. ДЕО	
ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА.....	138
1. ЕКСПЕРТСКО ОЦЕЊИВАЊЕ.....	139
1.1. Избор и оцена компетенције експерата	140
1.2. Методе експертских оцена	148
2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ЕГЗИСТИРАЊА ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	153
2.1. Функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије	154
2.2. Ефикасност обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије	155
2.3. Изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије	158
2.4. Делатности, методе деловања и ефекти функционисања служби безбедности	161
 ЗАКЉУЧАК.....	167
СКРАЋЕНИЦЕ	178
ЛИТЕРАТУРА.....	179
ПРИЛОЗИ	186

УВОД

Глобалне промене којима сведочимо последњих деценија мењају из основа цивилизацијске постулате и њих није могуће увек објаснити традиционалним и друштвеним теоријама. Овде није реч само о смени друштвених формација већ је реч о фундаменталном заокрету у развоју човечанства, што је посебно приметно последњих година. Потреба за новом парадигмом у друштвеној теорији у савременом свету проистиче из нове глобалне праксе, што је опет у директној вези са променама образаца живљења светске популације данас. „Отуда следи да стварање нове парадигме друштвених наука зависи од антиципације савремене глобалне реалности.“¹

Овај процес је започео пре неколико деценија кроз критичку анализу друштвеног развоја, а везан је за изучавање савремене научнотехнолошке револуције и њених социјалних последица. Појава теорија постиндустријског, технотронског или информационог друштва одржава теоријско трагање за новом парадигмом.² Међународне односе током последње деценије прошлог и прве деценије XXI века обележили су догађаји који су изазвали есенцијалне промене односа између „великих сила“, унутарвојнополитичких савеза, регионалних сила и појединачних држава.

Промене које су на светској сцени наступиле урушавањем Совјетског савеза као да су, макар привремено, војне изазове ставили у други план и већ, као више пута до тада, у XX веку, стекао се утисак да је рат, као наставак политике другим средствима ушао у историју. Савремени свет захватило је осећај еуфорије, али краткотрајно. Ратови на простору бивше СФР Југославије, убрзо потом и бројни терористички напади, оружане интервенције у Ираку и Авганистану брзо су развејали оптимистичке прогнозе, а актуелна ситуација говори да се свет креће по ивици катастрофе. Чињеница је да се свет променио.

У непрекидном деловању држава, посебно у интенцији да остваре своје намере и циљеве, све државе нису имали нити имају исте могућности. Структура света, разграната мрежа међународног система, и била је и остала анархична (таква и током друге деценије XXI века). Испоставља се да државе никада не могу да имају пуно поверење у намере других, због чега живе у константној безбедносној дилеми. Подједнако као и све државе у међународној заједници те дилеме стварност су и Републике Србије.

У складу са тим последњих година XXI века уочљиво је повећање нових проблема у вези са питањем како унутрашње безбедности Републике Србије, тако и међународне

¹Ђорђевић, И. (2007). *Безбедносна архитектура у условима глобализације*, Факултет безбедности, Београд, стр. 36.

²Исто.

безбедности. Структурна криза савременог светског друштва данас је реалност. У најновије доба пажњу светске јавности привлачи сукоб Руске Федерације и Украјине који отвара бројна и значајна питања безбедности. Неподударности између традиционалног система државног суверенитета и растућег, све експанзивнијег нарушавања тог система није новина у међународним односима, а питање како и у коликој мери нека нација може да осигура своје постојање и напредак, уколико не одбије или не надјача средства присиле својих ривала – самостално или у комбинацији са савезницима – и даље је отворено.

Ново, савремено раздобље у којем живимо обележавају конфликти који су реална претња глобалној безбедности јер производе велики број цивилних жртава и приморавају милионе људи да напусте своје домове. Осим мноштва традиционалних изазова, ризика и претњи по безбедност до нас у последње време стижу вести и о могућем глобалном термонуклеарном рату и ове претње, заједно са ефектима велике светске енергетске кризе озбиљна су претња многим друштвеним структурама, па и нашој. Савремено доба носи са собом и многе непредвидиве новине које сведоче да су интервали између светских криза све краћи, рапидно се повећавају и обими и комплексности савремених криза остављајући мало или нимало времена за планирање.

Епоха (грч. *epochê*)³ у којој живимо, савремено доба са правом се назива се епоха глобализације.⁴ Процес глобализације као један од најзначајнијих феномена данас довео је до повећања мобилности особа, добара и идеја. У исто време, глобализација није само изазов постојећој демократији него и покретач демократизације изван граница западне либералне демократије.

Према мишљењу Семјуела П. Хантингтона⁵ после усвајања првих демократских устава крајем осамнаестог и током деветнаестог века ширење демократије одвијало се у три таласа. Први је трајао од почетка XIX века, други талас је започео непосредно после краја Другог светског рата, док је трећи у току, и одвија се у најскорије време, кроз револуционарне покрете у Северној Африци. Потребно је подсетити да је Хантингтон употребљавао појам „цивилизације“ и сматрао је да се сва данашња друштва могу мање–

³Застој у неком кретању, потом и тачку на којој се зауставља или враћа уназад. Према: Blumenberg, H. (2004). *Legitimnost novog veka*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, стр. 378.

⁴Израз „глобализација“ први пут је примењен 1962. година у тексту Чарсла Церاميја. Cerami, C. (1962). *The US Eyes Greater Europe*, The Spectator, New York.

⁵ Хантингтон је био један од првих (квантитативних) истраживача који су се бавили утицајем развоја на демократску транзицију. Између осталог, његова истраживања су показала да је у такозваном трећем таласу, од 1976. до 1990. године, транзиција ка демократији била највероватнија у групи земаља са средњим приходима – ауторово тумачење.

више (отприлике грубо) груписати у шест цивилизација, а то су: западна, латиноамеричка, словенско–православна, исламска, конфучијанска и афричка.⁶

Обележје овог процеса је да се савремене државе све дубље, шире и брже транспланетарно и надтериторијално повезују. Подразумева се да у савременом добу овакав став постаје обележје готово свих држава и појединаца. Стога нимало не чуди да поједини теоретичари који анализирају стварност, попут Томаса Фридмана, на основу изреченог закључују да процес глобализације доводи до глобалне конвергенције, која је свет учинила „равним“.⁷

Присуствујемо веома динамичном мултидимензионалном и асиметричном процесу јер се глобализација одвија неуједначено у различитим димензијама, односно у питању је сложен процес који захвата подједнако како економске, војне, правне, тако и еколошке културне и социјалне аспекте. Сведочимо таласу великог убрзања времена и простора као и стварности у којој свакодневно долази до све већег смањења дистанце међу људима. Велики талас је захватио свет у другој половини XX века. Све то утиче на међународне односе уопште, а посебно на међународну безбедност.

У докторској дисертацији „Специфичност обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије“ анализирају се друштвено-политички, безбедносни и економски услови, и изазови, ризици и претње безбедности у којима функционише обавештајно-безбедносни сектор(систем) Републике Србије. Сходно томе спроведено је истраживање чији резултати приказују утицај друштвено-политичких, безбедносних и економских фактора, али и изазова, ризика и претњи безбедности на рад и функционисање обавештајно-безбедносног система Републике Србије.

Докторска дисертација се састоји из увода, четири целине, закључка, прегледа скраћеница, пописа литературе и прилога. Четири целине су међусобно комплементарне и дају решење предмета истраживања. Прве три целине садрже теоријска разматрања и промишљања у вези са друштвено-политичким, безбедносним и економским детерминантама обавештајно-безбедносног система Републике Србије, као и научну класификацију изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије. Четврта целина презентује специфичности егзистирања обавештајно-безбедносног система Републике Србије, односно његове активности, методе деловања и ефекте деловања субјеката обавештајно-безбедносног система на појединца и друштво у целини.

⁶ Липсет, Л. (2006). *Демократски век*, Алехандрија прес, Београд, стр. 188.

⁷ Friedman, T. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*, Straus and Giroux, New York, стр. 56.

У првој целини анализира се улога и функције политичког система у регулисању друштвених и економских односа, као и у заштити националних интереса. Такође, објашњава се улога обавештајно-безбедносних сектора у политичком систему и њихов задатак да штите националне интересе и грађане.

У другој целини анализирају се друштвени и политички услови као детерминанте обавештајно-безбедносне функције. Проучавају се промене у међународној и унутрашњој политичкој клими и њихов утицај на рад обавештајно-безбедносних агенција. Такође, анализира се утицај промена у друштву, као што су раст технологије и глобализација на рад обавештајно-безбедносних служби.

У трећој целини анализирају се безбедносни услови као чинилац обавештајно-безбедносне функције. Проучавају се различити безбедносни изазови, ризици и претње, као што су: тероризам, организовани криминал, оружје за масовно уништење и деловање страних обавештајних служби, и њихов утицај на рад обавештајно-безбедносних служби. Такође, анализира се и утицај промена у међународним и унутрашњим политичким односима на безбедносне услове.

Четвртом целином представљени су резултати истраживања, а посебан осврт је дат на сам процес доласка до резултата. Активности, методе деловања и ефекте деловања субјеката обавештајно-безбедносног служби на појединца и друштво у целини извршено је комбинацијом два начина: помоћу експерата и помоћу анализе садржаја докумената. Документа која су предмет анализе су већином документа обавештајно-безбедносних служби која су степенована степеном тајности „државна тајна“ или „строго поверљиво“. Добијеним резултатима истраживања приказују се специфичности рада и деловања обавештајном безбедносних служби, односно обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Међународне односе током последње деценије прошлог и прве деценије XXI века обележили су догађаји који су изазвали есенцијалне промене односа између „великих сила“, унутар војнополитичких савеза, регионалних сила и појединачних држава. Последица ових промена је нестанак еквилибријума међу војно-политичким савезима, односно његова супституција хегемонијом једне супер силе и процесом настанка нових опонената земљама „лидерима слободног света“. Спецификум савременог доба јесте напуштање хладноратовске парадигме конкуренције у наоружању, односно напуштање критеријума „тврде моћи“ као основе превласти у међународним односима. Све наведено је директно или индиректно условило појаву нових – „хибридних“ манифестација

безбедносних изазова, ризика и претњи. Нови облици угрожавања безбедности подједнако негативно делују на све објекте безбедности, без обзира на њихову економску, војну, политичку, привредну и другу моћ. Најизраженији облици изазова, ризика и претњи савременог доба су: тероризам, организовани криминал, илегална трговина наркотицима, трговина људима, пролиферација оружја за масовно уништење, недозвољена трговина конвенционалним оружјем, сајбер (енгл. cyber) криминал и масовне миграције становништва.⁸ Наведени облици угрожавања безбедности представљају само неке од савремених безбедносних појава, које у негативном смислу утичу на свеукупно стање безбедности, појединачних држава, региона, али и међународне заједнице у целини.

Ради отклањања негативних ефеката набројаних безбедносних појава савремене државе, посматрано са становишта друштвено-политичких организација, успостављају системе безбедности превасходно ради остваривања заштитне функције и успостављања оптималног стања безбедности на начин и у обиму који одговара њиховом карактеру, могућностима и потребама. Безбедност је једино оптимална, пожељна и охрабрујућа извесност која пружа шансу остварењу слободе и права грађана.⁹

Систем безбедности државе обухвата скуп примарних и секундарних, трајних и привремених, унутрашњих и спољашњих, краткорочних и дугорочних циљева који су међусобно повезани и имају своје место у хијерархији приоритета њиховог остваривања. Систем безбедности је манифестација друштвеног система преко којег држава остварује функцију заштите својих виталних вредности ради општег напретка и развитака друштва.

С епистемиолошке тачке гледишта, већина аутора је сагласна да је систем безбедности облик организовања и функционисања субјеката савременог друштва, који у одређеним безбедносним условима, у складу са постављеним циљевима, применом одговарајућих метода деловања, проводе различите активности на превентивном и репресивном плану ради заштите суверенитета, територијалног интегритета и уставног уређења државе, људских права и слобода и других вредности друштва од свих извора угрожавања и угрожености.¹⁰

Национална безбедност представља синтезу безбедности грађана и државе, као и допринос државе међународној и глобалној безбедности. Ради се о извесном стању заштићености виталних интереса и вредности, које се оптимизује функцијом државног и

⁸Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени војни лист, бр. 02/2020, стр. 40-41.

⁹ Драгишић, З. (2020). *Систем националне безбедности Србије*, Факултет безбедности, Београд, стр. 8.

¹⁰ Даниловић, Н, Гордић, М. и Благојевић, С. (2015). *Савремени системи безбедности*, Завод за уџбенике, Београд, стр. 45.

недржавног сектора националног система безбедности, како од војних, тако и од не војних претњи безбедности¹¹ каква је на пример организовани криминал.

Систем националне безбедности државе, поред уставне и законске уређености (унутрашње одређење) треба да одговори и међународним обавезама. Начелно га чине две групе чинилаца: (1) претежно окренута решавању „унутрашњих“ безбедносних проблема (у ову групу спадају: полиција, службе безбедности, организације за деловање у ванредним ситуацијама, приватна безбедност, правосудни систем и слично) и (2) претежно окренута „споља“ (у ову групу спадају: војска и обавештајне/контраобавештајне службе), које су поред унутрашњих, израженије подвргнуте и међународним правним нормама са којима оне прве треба да буду усклађене.

Систем националне безбедности је подсистем друштвено-политичког система, али је истовремено и сам врло сложена целина. Један од чинилаца система националне безбедности је обавештајно-безбедносни подсистем, који се издвојено може посматрати као самосталан систем оличен у безбедносно-обавештајној заједници којој су поверени послови безбедности у функцији заштите Републике Србије. За потребе овог истраживања као субјекти безбедносно-обавештајне заједнице посматране су службе безбедности, конкретно војне службе и цивилна служба безбедности Републике Србије, то јест Војнобезбедносна агенција (у даљем тексту: ВБА), Војнообавештајна агенција (у даљем тексту: ВОА) и Безбедносно-информативна агенција (у даљем тексту: БИА).

„Службе безбедности су инструмент раног упозорења на изазове, ризике и претње безбедности државе и њихова највећа обавеза је да на време дођу до индикатора потенцијално угрожавајуће делатности.“¹² Сходно наведеном делатности, методе деловања и ефекти функционисања служби безбедности у заштити друштвено-политичког поретка Републике Србије, односно политичког система Републике Србије представљају извориште многих обавештајних и безбедносних појава које имају утицај на стање безбедности државе, а самим тиме последично детерминишу обавештајно-безбедносну функцију политичког система Републике Србије.

Отуда је проблем истраживања у овој докторској дисертацији било неопходно усмерити на: (1) анализу услова и конституената безбедносног система; (2) дефинисање субјеката безбедносног система, са тежиштем на управљању и генези управљања безбедносним системом и (3) анализу изазова, ризика и претњи безбедности и циљева

¹¹ Ejđus, F. (2012). *Međunarodna bezbednosti: teorije, sektori i nivoi*, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, стр. 232.

¹² Ковач, С. (2015). Улога служби безбедности у изградњи и функционисању система националне безбедности Републике Србије, *Политика националне безбедности*, 6 (2), стр. 39.

функционисања безбедносног система у савременом српском друштву, како би се створили услови да се на примеру једног значајног подсистема система безбедности (обавештајно-безбедносног) дефинишу специфичности обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије. Основно истраживачко питање у овако формулисаној проблему истраживања јесте: *Које су то специфичности обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије које се тичу услова у којима функционише, субјеката који га чине, циљева који су му поверени, метода и ефеката деловања који су у функцији заштите виталних вредности савремене државе и друштва?*

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања ове докторске дисертације је један сегмент безбедносне функције политичког система Републике Србије, обавештајно-безбедносне функције са свим њеним битним специфичностима. У циљу приказивања специфичности функционисања обавештајно-безбедносног сектора у контексту савремених безбедносних појава са негативном ефектом на безбедност друштва, а уважавајући реална ограничења, предмет истраживања је сагледан кроз:

- ✓ друштвено-политичке услове у којим егзистира обавештајно-безбедносни сектор савремених политичких система, са тежиштем на политичком систему Републике Србије;
- ✓ дефинисање места и улоге обавештајно-безбедносног сектора у систему националне безбедности Републике Србије;
- ✓ структурна и функционална организација обавештајно-безбедносног сектора, са посебним освртом на војне службе безбедности;
- ✓ одређење листе савремених изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије;
- ✓ контекст изналажења делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора и ефеката функционисања војне службе безбедности је детерминисан савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности;
- ✓ дефинисање изналажења делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора и ефеката функционисања војне службе безбедности применом различитих стандардизованих метода, односно техника и инструмената истраживања;

- ✓ ефикасну и рационалну примену метода које нужно не изискују компликовану процедуру ради практичног изналажења делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора; и
- ✓ дефинисање делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора као основе за одређивање ефеката функционисања војне службе безбедности.

Услед сложености предмета истраживања, уважавајући начело реалности и употребљивости, обавештајно-безбедносна функција у условима савремених безбедносних изазова ризика и претњи је размотрена у следећим сазнајним границама:

- ✓ нормативно-правна документа Европске уније (у даљем тексту: ЕУ) и Републике Србије којима је регулисан обавештајно-безбедносни сектор односе се на период од 2002. године до данас;
- ✓ актуелна стратегијско-доктринарна документа Републике Србије¹³ која дефинишу националне интересе, вредности и циљеве;
- ✓ актуелна стратегијско-доктринарна документа Републике Србије која дефинишу савремене безбедносне изазове ризике и претње;
- ✓ обавештајно-безбедносна функција политичког система Републике Србије је дефинисана као релативно стабилан и организовани скуп послова чији се чиниоци (сегментарни и елементарни) налазе у унутрашњим (функционалним) везама са осталим функцијама политичког система, а који се, као подфункција политичког система, налази у функционалном односу са њима.
- ✓ специфичност обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије се сагледава кроз призму метода деловања и делатности обавештајно-безбедносног сектора и ефеката функционисања служби безбедности;
- ✓ истраживање се односи на период од 2002. године до данас;
- ✓ истраживање није ограничено само на пензионисана професионална војна лица из служби безбедности Републике Србије, већ инкорпорираи: чланове Одбора за одбрану и унутрашње послове и Одбора за контролу служби безбедности Народне скупштине Републике Србије, дипломатске представнике Републике Србије, наставно и ненаставно особље Универзитета одбране у Београду, као и део припадника академске заједнице Републике Србије.

Следствено томе, а придржавајући се начела: реалности, ограничења и прецизности, прелиминарно одређење предмета истраживања дефинисано је као:

¹³ Односи се само на документа која су на снази у време вршења истраживања.

„Специфичност обавештајно-безбедносне функције Републике Србије у условима савремених безбедносних изазова, ризика и претњи“.

Дисциплинарно, предмет истраживања припада научном пољу друштвено-хуманистичких наука, научним областима политичко-правних и безбедносних наука, и научним дисциплинама: опште теорије система, политичког система, државног уређења, управног права, безбедносног права, националних и савремених система безбедности, посебно теорији и пракси менаџмента у одбрани и обавештајно-безбедносних служби и војних наука.

Предмет истраживања односи се на период од 2002. године до данас, то јест од доношења Закона о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији и Закона о Безбедносно-информативној агенцији, којима је службама безбедности дефинисан делокруг рада у односу на друштвено-политички поредак Републике Србије.

Просторно, предмет истраживања односи се на територију Републике Србије, на којој службе безбедности искључиво могу примењивати своја овлашћења.

3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања, у основи припада војним наукама и менаџменту, док је присуство осталих наука (политичке науке и науке безбедности) мање, због тога је формулисан научни циљ само за област војних наука и менаџмента. Научни циљ истраживања је научна дескрипција са елементима научног објашњења и класификације. Услед сложености и обимности предмета истраживања није могуће одредити јединствени научни циљ.

Научна дескрипција се огледа у опису тренутних друштвено-политичких и безбедносних услова у којима егзистирају, односно функционишу елементи обавештајно-безбедносног система као носиоци функције безбедности политичког система Републике Србије. Тежиште научне дескрипције је на безбедносним и економским условима као конституентима обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије. Продубљеном научном дескрипцијом дошло се до синтетичких сазнања о кључним делатностима којима се практично реализује обавештајно-безбедносна функција политичког система Републике Србије. На овом нивоу сазнања дошло се и до података у вези са безбедносним окружењем као детерминантом постојања, функционисања и тенденција даљег развоја обавештајно-безбедносног система. Конкретно, на основу резултата научне дескрипције и класификације настала је листа изазова, ризика и претњи безбедности на основу којих је

(ре)дефинисана обавештајно-безбедносноу функција политичког система Републике Србије.

Научна класификација је примењена у оним деловима предмета истраживања где је било неопходно направити јасну деобу општијих појмова на његове уже делове или појмове. Конкретно, приликом дефинисања делатности и активности, метода деловања и ефеката функционисања служби безбедности у заштити политичког система, у контексту ефикасности и ефективности обавештајно-безбедносног система.

Сазнања до којих се дошло на нивоу научне дескрипције и класификације коришћени су као полазна основа за *научно објашњење* нових (откривених) детерминанти остваривања обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије. Сазнања стечена на нивоу научног објашњења су крајњи ниво научног сазнања који је остварен у овој докторској дисертацији, односно на основу ових сазнања откривени су и научно објашњени, каузални односи обавештајно-безбедносне и других функција политичког система Републике Србије.

Друштвени циљ овог истраживања је био да се утврди да ли се одређеним обавештајно-безбедносним делатностима које предузимају, у одређеним условима, обавештајно-безбедносне службе (агенције), применом специфичних јавних и тајних метода и активности свога деловања успешно остварује обавештајно-безбедносна функција у политичком систему Републике Србије. Крајњи друштвени циљ израде ове докторске дисертације је био да се на основу сагледаних ефеката тог сложеног друштвеног процеса идентификују нове специфичности обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије, која се остварује у далеко сложенијим условима у наредним деценијама.

4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР

Хипотетички оквир истраживања у докторској дисертацији чине једна општа (генерална) и четири посебне хипотезе са њима припадајућим појединачним хипотезама и индикаторима истраживања.

Општа (генерална) хипотеза истраживања у докторској дисертацији гласи: „Обавештајно-безбедносна функција обухвата својим садржајем, са мањим специфичностима, све битне детерминанте и чиниоце функција политичког система Републике Србије, у складу са основном теоријско-политичком поставком државних функција власти“.

Прва посебна хипотеза истраживања гласи: „Сви битни друштвено-политички и безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у

политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између субјеката обавештајно-безбедносних делатности у остваривању ове функције“.

Појединачне хипотезе:

1. Сви битни друштвено-политички, услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је у остваривању ове функције неопходан консензус политичких субјеката друштва.

2. Сви битни безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између обавештајно-безбедносних служби и агенција.

Друга посебна хипотеза истраживања гласи: „Што су боље и прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије“.

Појединачне хипотезе:

1. Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, цивилних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

2. Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности војних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Трећа посебна хипотеза истраживања гласи: „Од адекватне, правовремене и поуздане процене савремених ризика и претњи безбедности Републике Србије зависи одговор субјеката политичког система на идентификоване претње безбедности“.

Појединачне хипотезе:

1. У постојећој политичко-безбедносној теорији на задовољавајући начин су третирани савремени изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије.

2. Доминантни ризици и претње политичком систему Републике Србије су деловање страних обавештајних служби, тероризам и пролиферација конвенционалног оружја и оружја за масовно уништење, организовани криминал и корупција, као и миграције.

Четврта посебна хипотеза истраживања гласи: „Активности, методе, ефекти и деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности

у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије“.

Појединачне хипотезе:

1. Активности обавештајно-безбедносних служби у Републици Србије зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештано-безбедносне делатности.

2. Методе деловања обавештајно-безбедносних служби зависе услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.

3. Ефекти деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.

5. НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА

Природа и сложеност предмета истраживања у докторској дисертацији наметнули су потребу за применом више метода. За конкретно истраживање коришћене су различите врсте метода укључујући основне методе сазнања и истраживања, општенаучне методе, методе за прикупљање (прибављање) података и методе за решавање оперативних проблема.

Од основних метода сазнања примењене су готово све основне аналитичке и синтетичке методе сазнања, с акцентом на методама анализе, синтезе, апстракције, генерализације и индуктивно-дедуктивној методи.

Од опште научних метода примењене су статистичка метода и компаративна метода. Примена *статистичке методе* била је нужна због чињенице да више извора директно или индиректно третирају обавештајно-безбедносну функцију у политичком систему Републике Србије. Сви ти извори састављени су из мноштва исказа разноврсних садржаја, форми и односа и да постоји мноштво компетентних научних, политичких и обавештајно-безбедносних субјеката који су саопштавали те исказе у различитим периодима времена. Управо то је захтевало одређена пребројавања-квантификације квалитативних исказа различитих субјеката које је било неопходно прикупити, средити и анализирати применом ове методе. Непосредна примена овог метода вршена је кроз израду конкретних инструмената истраживања и планова обраде података.

Компаративна метода примењена је за поређење начина управљања обавештајно-безбедносним субјектима и њиховим делатностима у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система у Републици Србији, то јест на нивоу дескрипције извршено је поређење служби безбедности. Истовремено, применом компаративне методе дефинисан је појмовно-категоријални апарат из домена делатности и метода деловања и сагледавања ефеката функционисања служби безбедности. У примени ове методе унапред су формулисане компарабиле за поређење и дефинисани су критеријуми поређења.

Од метода за прикупљање података примењене су метода анализе садржаја докумената и метода испитивања, кроз технику анкете/интервјуа у синтези са неким од познатих форми експертског оцењивања.

Применом методе *анализе садржаја докумената* извршена је анализа повезаности, каузалне везе одредби у правилима, упутствима и нормативно-правним актима, а која регулишу улогу, функције, циљеве, мисије, делатности, задаке и надлежности обавештајно-безбедносних служби и агенција у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије. У примени ове методе коришћене су квалитативна и квантитативна технике анализе садржаја докумената. За потребе ове анализе сачињен посебан инструмент – кодекс појмова и шифара за квантитативну анализу садржаја докумената који су имплементирани у арак за анализу садржаја.

Метода испитивања примењена је техником анкетног испитивања узорка компетентних лица (експерата). Експерти, односно респонденти за потребе истраживања супензионисани припадници ВБА, ВОА и БИА који су били на служби у: организационим целинама Министарства унутрашњих послова, јединицама Војске Србије, Генералштабу Војске Србије, органима управе Министарства одбране, Универзитету одбране, чланови Одбора за одбрану и унутрашње послове и Одбора за контролу служби безбедности Народне скупштине Републике Србије, дипломатски представници Републике Србије, те припадници академске заједнице чији је предмет интересовања обавештајно-безбедносне службе. Применом методе испитивања прикупљени су ставови и мишљења експерата помоћу којих су проверена стечена сазнања комбинованом применом историјско-компаративне и методе анализе садржаја. За ту сврху израђени су посебни инструменти: комбиновани анкетни упитник који садржајно обједињује скале процене¹⁴ и основа за разговор.

¹⁴ Према Момчилу Сакану скалирање се у војним наукама може само условно издвојити у самосталну технику прикупљања података, из разлога јер се у анкетним упитницима веома често формулишу и она

Од метода за решавање оперативних проблема коришћен је један од метода операционих истраживања – метод експертских оцена (мишљења стручњака). *Метод експертских оцена* је коришћен ради утврђивања компетентности респондента чији се ставови и мишљења прикупљају применом техника методе испитивања.

6. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНOST

Докторска дисертација „Специфичност обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије“ заснива се на претходно објављеним истраживањима и радовима на научно-стручним скуповима, домаћим и страним часописима, пре и у току докторских студија, и истраживањима реализованим у току саме израде докторске дисертације.

Допринос истраживања војним наукама је хеуристички и верификаторски. Хеуристички резултати истраживања се огледају у изналажењу специфичности егзистирања обавештајно-безбедносног сектора Републике Србије у условима савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, кроз дефинисање делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора и ефеката функционисања служби безбедности. Верификаторски резултати истраживања се односе на потврђивање места и улоге обавештајно-безбедносног сектора у систему националне безбедности Републике Србије. Истраживањем се обогаћује фонд сазнања војних наука, а делом се обогаћује и фонд теоретских знања из домена менаџмента у одбрани, јер се потврђују претходна и долази до нових сазнања.

Научна оправданост овог истраживања манифестује се у погледу развоја теорије војних наука и менаџмента, развоја методологије истраживања појава у обавештајно-безбедносном систему и развоја целокупне сфере безбедности. Такође, научна оправданост истраживања огледа се на нивоу научне дескрипције и научне класификације делатности, метода деловања и ефеката функционисања служби безбедности у заштити политичког система Републике Србије.

Методолошки допринос истраживања се огледа у широј примени разноврсних метода и методолошких поступака и њихова провера на конкретном проблему и предмету истраживања, као и примени метода за решавања оперативних проблема, а што

питања где се од респондента захтева процењивање квантитативних и квалитативних својстава, односно она питања која су формулисана у виду скала процене. Најчешће се ради о комбинованим анкетним упитницима који се користе за велики број друштвених и неких других, па и војних наука. Сакан, М. (2006). *Методологија војних наука*, Војноиздавачки завод, Београд, стр. 333. Сходно томе скалирање за потребе реализације овог истраживања није дефинисано као посебна техника методе испитивања.

у коначном доприноси верификацији постојећих методолошких сазнања, откривању нових, а тиме и практичном и теоријском развоју методологије као науке.

Научна оправданост истраживања произилази из његовог научног значаја и интереса научне и стручне јавности за резултате истраживања на тему обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије. Обавештајно-безбедносне делатности којима се остварује обавештајно-безбедносна функција политичког система Републике Србије, налазе се у мање или више динамичком процесу прилагођавања под утицајем облика угрожавања и научног сазнања о условима, субјектима, њиховим циљевима, методама, активностима и ефектима деловања обавештајно-безбедносних служби. То захтева систематска теоријска и емпиријска истраживања верификаторског типа. Истраживање обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије у овој докторској дисертацији омогућава научну критику и усавршавање постојећих научних и стручних сазнања о актуелном уређеном обавештајно-безбедносном систему и њихову имплементацију у научну теорију и праксу деловања обавештајно-безбедносних служби и агенција.

Друштвена оправданост истраживања произилази из неопходне потребе за продубљивањем научних сазнања о предмету истраживања и непосредне примене научног сазнања у практичном деловању обавештајно-безбедносних служби и агенција у сложеним условима деловања политичког система Републике Србије. Битне оцене актуелне сложене ситуације у окружењу Републике Србије наглашавају потребу за систематичким научним истраживањима ове врсте, чиме се доказује потпуна друштвена оправданост израде ове докторске дисертације. Друштвена оправданост истраживања произилази и из перманентне научне оправданости, јер је друштво заинтересовано за развој науке. Друштво је заинтересовано и за развој система националне безбедности, и у том систему за развој управних органа и ужих унутрашњих јединица Министарства одбране. Самим тиме друштвена оправданост наведеног истраживања добија смисао и актуелност на решавању таквих предмета.

I. ДЕО

УСЛОВИУ КОЈИМА ФУНКЦИОНИШУ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СЕКТОРИ САВРЕМЕНИХ ПОЛИТИЧКИХ СИСТЕМА

Држава се у савременом добу појављује са успостављањем апсолутних монархија у XVII и XVIII веку (посебно у Француској). Тежиште у том периоду је било да се држава као основни и најважнији облик политичког организовања друштва учини што моћнијом, како према другим државама, тако и према поданицима. Тај период карактеристичан је и по настојањима увођења деобе власти са данашњим преовлађујућим концептом представничке демократије. У периоду XVIII и XIX века политика представља кључни пратилац политичких револуција с основним циљем убрзавања политичко-историјских процеса.¹⁵ При томе значајну су превласт имале национално обликоване државе у Европи. Почетком XX века долази до наглашеног раста улоге држава посебно у периоду интензивног развоја међународних политичких односа.

Појам државе, у науци, старији је од појма друштва који је уведен тек у XIX веку, и то под утицајем социјалиста.¹⁶ До тада, појам друштва се мешао са појмом државе; држава је била једина људска заједница која се проучавала системски и зато се говорило само о политичким, а не и о друштвеним наукама. Држава се схватала сувише индивидуалистички, као скуп појединаца који су спојени између себе само спољашњим, правним, а не и унутрашњим, социјалним везама. Социјалисти су одвојили друштвени живот од државнога. Као главну појаву друштвеног живота сматрали су социјалне класе, које су по њиховој дефиницији, биле носиоци супротних економских интереса. Што се правног поретка тиче, социјалисти су у њему видели само нужни резултат борбе класа, претпостављајући да је најјача класа у стању да наметне осталим класама онај правни поредак који је за њу најкориснији и којим се њена надмоћност утврђује. На тај начин друштво је било основна, а држава изведена заједница – иу прво време социјалисти су држали да држава, као проста суперструктура може нестати једног дана, остављајући за собом слободно друштво, то јест друштво без организоване државне власти.

Држава и друштво разликују се као спољашња и унутрашња заједница. Друштво представља унутрашњу заједницу, која је основана на сагласности мисли и осећања својих чланова. Чак и онда кад се духовно јединство његових чланова објективисало и кад су постављена заједничка правила и кад су успостављени заједнички органи,

¹⁵ Мијалковић, С. и Поповић, М. (2016). *Увод у студије безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 3-4.

¹⁶ Благојевић, С. (2018). *Политички систем*, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр. 20.

друштво остаје унутрашња заједница, из разлога што та заједничка правила одговарају унутрашњим уверењима чланова друштва, као што и ауторитет заједничких органа постоји уколико је унутрашње признат од чланова друштва. Држава је заједница која се држи спољашњим ауторитетом. У њој је регулисан само спољашњи живот појединаца; прописано је шта се сме, а шта не сме радити – а остављено је да се мисли и осећа шта се хоће. Она је спољашња заједница у двојаким смислу речи: а) у њој постоје правила којима се регулишу само радње њених чланова и б) та правила прописана су од једне власти која не оснива своје право заповедања на слободном пристанку оних над којима се врши.¹⁷

У теорији државе и права општеприхваћеним се сматрају становишта да држава представља део друштва, то јест посебну друштвену творевину коју називамо друштвеном организацијом. Држава се дефинише као „основни и најважнији облик политичког организовања сваког класичног друштва”.¹⁸ Сам термин се употребљава у више различитих значења, у зависности од аутора до аутора. Поједини аутори сматрају да се под државом подразумева државни апарат, то јест хијерархијска организација састављена од индивидуалних и колективних носилаца државне власти. Шире гледајући, други сматрају да овај појам обухвата целокупно друштво (територија и становништво једне државне организације).¹⁹

У међународном јавном праву, под државом се подразумева свака „јединица” коју организује дато становништво на ограниченој територији, коју то становништво преко организованог политичког система суверено контролише. Да би држава постојала мора имати основне елементе који се сматрају фундаменталним атрибутом државности, а то су: становништво, територија и суверена власт.²⁰

Становништво државе сачињавају људи на њеној територији који су трајно настањени на тим просторима. Становништво чине њени држављани који имају највиши спектар права и дужности (међу којима је и безбедност земље), затим странци, лица без држављанства, избеглице и азиланти који су под посебним правним режимом државе. Без становништва нема организације људског друштва. Ради се о веома значајном утицају становништва на свеукупну државно организациону и функционалну делатност. У том смислу говоримо о становништву као релевантном политичком чиниоцу, када је у питању политичка делатност државе у политичком процесу који се у друштву одвија,

¹⁷ Jovanović, S. (1990). *Država*, BIGZ, Beograd, стр.14.

¹⁸ *Српска породична енциклопедија*, (2006). књига 8, Народна књига, Београд, стр. 82.

¹⁹ Благојевић, С. *Op. cit.* стр. 28-29.

²⁰ Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, стр. 9-10. Опширније у Благојевић, С. *Op. cit.* стр. 29-31.

што се сматра кључним елементом у обликовању и одређивању делатности државних органа. Број становника узима се као квантитативно мерило (старост становништва, степен образовања, демографска распоређеност, физичке особине, однос старог и младог становништва и сл.), затим индивидуална обележја становништва, правци његовог развоја који се узимају као једним од основних показатеља моћи држава.

Територија – да држава мора имати своје земљиште долази отуда, што се без материјалних граница једна држава не може одвојити од друге и што никаква сила није у стању држати заједно људе, ако они нису и у материјалном смислу прикупљени. Територија представља геопростор на коме дато становништво живи, развија се и напредује, а унутар којег се простира суверена власт становништва. Она је ограничена граничном линијом, која мора бити међународно призната. Државну територију чини део простора које државу као територијалну заједницу људи чини различитом у односу на остале субјекте, нарочито на подручју међународних односа. С обзиром да је територијално груписање у историјском развоју карактерисало сва људска друштва, долази се до значајне констатације да је територија имала веома важне стратешке аспекте (величина, географски положај, клима, стратегијски значај). Геостратешки аспект је утицао на обликовање државне политике, а посебно оне спољне политике и стратегије.²¹

Државна власт и сувереност (политички систем) представља независност од других субјеката међународног права и односа при обављању своје унутрашње функције и мисије. Државна власт и сувереностособина је која државу разликује од осталих организација у глобалном друштву. Да у држави мора постојати извесна власт, претпостављено је у појму државе, пошто се држава разликује од друштва тиме што се у њој вршење општим правила може по потреби и изнудити. Како ће државна власт бити организована, то зависи од правних прописа који важе у држави; толико је извесно да она мора бити на неки начин организована; односно потребно је знати која су лица у држави позвана да у њено име заповедају.²² У противном, не би постојало никакво државно стање, већ би то представљало стање анархије у коме би појединци наметали један другоме своју личну снагу, уместо да сви буду потчињени једној истој друштвеној снази.

Ова три елемента која остају непроменљива основа сваке државе, мењала су и мењају своју правну карактеристику током времена. Организованост представља битну карактеристику која прожима сва три елемента, а која је нужна за постојање државе. Становништво је организовано у оквиру ужих друштвених група и административних

²¹ Благојевић, С. *Op. cit.* стр. 29.

²² Термиз, Џ. и Милосављевић, С. (2008). *Аналитика*, први том, Сарајево, стр. 361.

подела, територија је организована у административне области по критеријумима географским или политичким, а суверена власт остварује се преко прецизно организованог и дефинисаног политичког система, који је разгранат и масован, и чији је сваки елемент оспособљен за обављање одређене државне функције.

Државе су током временског раздобља шириле или смањивале своје функције, што је зависило од многобројних фактора. Најопштије прихваћено гледиште за одређивање државних функција јесте оно које функције државе дели у две групе. Једна се односи на класичне (војска, финансије, законодавство, јавни поредак, спољна политика, заштита), а друга на друштвене (привреда, култура и друго).²³

1. ФУНКЦИЈЕ ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА

Држава је формални представник друштвеног јединства, односно организација која обавља низ функција неопходних за живот друштва као једне организоване целине. Организација је која средствима принуде и другим расположивим инструментима обезбеђује опште услове за опстанак и функционисање друштвеног поретка. Држава је основни субјект и креатор међународних односа у међународној заједници. Аристотел је као основни циљ функционисања државе одредио остварење безбедности и благостања њеног становништва. Међутим, ти појмови су релативни из разлога што држава ма колико била економски и војно јака, не може остварити апсолутно благостање, али својим акцијама може спречити општу анархију.²⁴

Од самог настанка држава остварује заштитну функцију неvezано за то да ли ту функцију схватамо као самосталну или као део опште функције државе. Посматрајући историјски, заштита државе остваривала се различитим мерама, субјектима и активностима чија се суштина деловања и друштвено предвиђени циљеви нису мењали. Да би задржала улогу доносиоца одлука и друштвене регулације, држава мора поседовати моћ која је битан услов за спровођење заштитне функције. У супротном, недостатак моћи (власти) значио би анархију у друштву.²⁵

Реч „власт” постаје синоним за државу. Државна власт примењује и врши контролу, усмерава и регулише друштво. Основна полуга државе за обављање усмеравајуће, контролне и регулаторне функције јесте апарат принуде или како се другачије каже, „држава једина има монопол примене физичке силе” коју користи за регулисање најважнијих политичких и економских односа ради остварења јединствених

²³ Благојевић, С. *Ор. cit.* стр. 41.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, стр. 42.

друштвених процеса и циљева. Физичке силе могу бити: нормативне (законски прописи-законска норма која нешто наређује, забрањује или ограничава судство), и/или у крајњем случају, физичке (војска, полиција).²⁶

Држава се дефинише као политичка заједница са сувереном влашћу уређена на темељу прихваћених регулативних правила као израз поверења и воље грађана и која путем легитимне физичке силе осигурава њихову примену у циљу заштите и очувања вредносног система грађанског друштва, водећи рачуна о обезбеђењу равнотеже између заштите основних права и слобода грађана и интереса друштвене заједнице. Централно место у једном друштву заузима политичка власт. Сви други облици организације власти у оквиру подсистема једне државе зависни су од политичке власти. Ради се и веома сложенем механизму. Кроз читаву историју, политика је била неодвојива од вршења државне власти, тако да је и држава основни и најважнији облик политичке организације сваког друштва.²⁷

Држава у свом деловању и функционисању употребљава различите органе. Једни органи утврђују на чему треба радити, а други раде по тим упутствима. Према Јовановићу, постоје три државне функције, и то: законодавна, судска и извршна (управна или административна) функција. Законодавна функција се супротставља извршној и судској. Законодавство подразумева стварање закона, док извршни органи извршавају опште норме, законе и устав које је створила законодавна власт. Извршење закона, међутим, представља функцију судске власти. Законодавна функција државе на почетку бива ограничена на организацију државе, на административне мере, па се она постепено шири на регулисање свих осталих друштвених области, па и на област безбедности.²⁸

Ма колико се државне функције одвајале једна од друге, између њих се веза не сме прекидати. Пошто су то функције исте власти, у њиховом раду мора бити сагласности и јединства. Њихова радња мора бити у координацији, јер оне, иако одвојене, не могу бити потпуно независне једна од друге, а нити равноправне једна са другом. Једна од њих мора давати правац другим двома. Законодавна је власт та која има да даје правац. Судска и извршна власт дејствују по законима које је законодавна власт прописала: судска власт примењује те законе, а управна их извршава. Чак и онда када извршна власт дејствује из слободне иницијативе, њена је радња, бар посредно, регулисана законодавном влашћу, с обзиром да се њена радња мора и тада кретати у границама закона. Извршни и судски органи нису у хијерархијској зависности од

²⁶ Благојевић, С. *Op. cit.* стр. 42.

²⁷ Лукић, Р. (1953). *Теорија државе и права I*, Научна књига, Београд, стр. 273.

²⁸ Jovanović, S. *Op. cit.*, стр. 251.

законодавних органа, али као извршна и судска власт, узете одвојено од својих органа, чисто као функције, остају подређене законодавној власти. И та се подређеност састоји у томе, што обе власти имају да раде, свака на свој начин, на остварењу оне државне воље коју је законодавна власт формулисала.

Академик Радомир Лукић утврђује разлику између функције и делатности државе, при чему се функција врши посредством државне делатности. Функција се јавља као циљ, а делатност као средство за његово остваривање. Држава има само једну функцију - усмеравање друштва. На основу тога, Лукић сматра “да је државна политичка функција усмеравање друштвеног развоја у одређеном правцу и то на тај начин да се њеној делатности поставља као циљ да друштво доведе у предвиђено стање или да допринесе да оно дође у то стање.”²⁹

Према схватању Мирка Грчића,³⁰ политичког географа, основне државне функције су следеће:

- ✓ услужна функција – држава као произвођач јавних добара (болнице, полиција, школе, војска, ватрогасна заштита, комуналне и поштанске услуге, и сл.) од којих зависи модеран живот човека и без којих је он напросто незамислив.
- ✓ правна функција – држава као арбитар. Држава доноси законе-опште обавезујуће норме којима се и сама ограничава у поступању у друштву и којима регулише правила понашања својих грађана, у исто време је и судија изнад свих конфликта у друштву и неутрална у пресуђивању спорова.
- ✓ економска функција – држава као регулатор и помагач. Она “оперише” макроекономским, регионалним и другим политикама за подршку економији унутар њене територије. Такође, држава обезбеђује физичку инфраструктуру за унапређење привреде – путеви, железнице, далеководи, телекомуникације и слично.
- ✓ социјална функција – држава као социјални инжењер. Њена функција је изналагање баланса између социјалне неједнакости појединих друштвених група унутар друштва и одржавања политике социјалног мира у друштву.
- ✓ идеолошка функција државе заснована је на теорији односа између економске базе и идеолошке и политичке надградње. Идеологија представља један од основних чинилаца кохезије и хомогености у друштву, а то је битан услов за успешну одбрану, то јест безбедност земље.

²⁹Lukić, R. (1979). *Politička teorija države*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, стр. 73.

³⁰Грчић, М. (2000). *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, стр. 133.

- ✓ безбедносна функција-све претходно обједињене функције државе супстрат су безбедносне функције која је уједно и услужна функција јер се друштву унутар државе обезбеђују – пружају “услуге” сигурности; правом се дефинишу виталне вредности друштва, друштвено опасни догађаји којима се угрожавају вредности и правни основи дужности и овлашћења органа безбедности на њиховом спречавању и сузбијању; развијена економија је материјална база материјално-техничке опремљености и стручне оспособљености органа и служби безбедности; добром социјалном политиком се спречавају сукоби социјалних групација са различитим стандардом живљења; идеологија представља основу за изградњу кодекса понашања који не трпи никакве небезбедносне појаве. Безбедносна функција може се идентификовати и са принудном функцијом државе, која је везана за очување виталних вредности друштва: суверенитета, територијалног интегритета и независности, са борбом против криминала.

На основу анализе теоријских основа појма државе, односно политичког система и класификација функција државе може се извести закључак да безбедносна функција представља скуп сродних послова (активности) које представљају есенцију постојања осталих функција државе. Сходно томе, може се закључити да је аргументовано разматрање егзистирања безбедносне функције у оквиру политичког система једне државе, односно разматрање специфичности постојања безбедносне функције са становишта услова који одређују њено егзистирање, али и односа са другим функцијама савремене државе.

2. ДРУШТВЕНИ И ПОЛИТИЧКИ УСЛОВИ КАО ДЕТЕРМИНАТЕ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ

Основни циљ свих политичких процеса је одржавање успостављене заједнице. За остваривање тих циљева потребне су установе и институције при чему доминантну улогу има држава као облик политичке власти. У том контексту држава има задатак да путем права као средства извршава политичку функцију у друштву, односно „да би се држава организовала и да би се могло деловати успешније. Другачије речено, не постоји држава ради стварања и примене права, него право постоји да би држава помоћу њега могла вршити своју политичку функцију”.³¹

Друштво се налази под великим притиском који је резултат научно-технолошког развоја. У том циљу, захтева се способност државе и њених институција да се успешно носе са свим изазовима који оптерећују савремени развој. Како би друштво могло

³¹Masleša, R. (2001). *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo, стр. 82.

благовремено и ефикасно реаговати на негативне појаве и понашања, сва регулативна правила морају имати легитимни и системски карактер, што обезбеђује свим управно-политичким механизмима процес изградње, стабилизације и обликовање одговарајуће безбедносне политике. Поред осталог, то доприноси и стабилизацији институционалног система државе у целини, па тако и њених подсистема, који представљају значајан чинилац заштите основних вредности друштва и кључни фактор система безбедности. У супротном настају кризе које продукују дестабилизацију сваког уређеног друштва и постају главна сметња интеграцији система.³² Наиме, да би једно друштво изградило општецивилизацијске сигурносне садржаје, мора се поћи од чинилаца који чине једну друштвену заједницу, а то су: човек, породица, заједница људи (село, насеље, предузеће, школа и слично) и друштвене заједнице (град, држава).

Свако друштво или заједница како би опстало и функционисало као целина морају имати изграђен систем вредности. Тај систем представља заједнички циљ припадника друштва, а у исто време и критеријуме и обрасце понашања у њему. Под вредностима можемо подразумевати идеално својство извесних стандарда, норми, појава, стања и садржаја свести, које им људи придају, а које се састоје у томе да те вредности чини пожељним за људе јер им користе за побољшање живота и уживања. Вредности требају представљати једну општеприхваћену синтезу с обзиром на њихов значај и релевантност за одржавање појединаца, породице, друштвених група, тако и локалне заједнице државе и друштва. Друштвене вредности су све оно што је објекат друштвеног интереса, а тиме и друштвене заштите, Друштвене вредности нису увек исте за сва друштва, све генерације, оне се стално мењају, допуњу и дограђују.³³

Друштвене вредности могу се поделити на одређене вредности којима систем безбедности пружа одређену заштиту. Индивидуалне вредности јесу вредности појединца које се означавају као људска права. Реч је о скупу стандарда, принципа и норми којима је циљ заштита човека, његовог достојанства и обезбеђење животних услова који му омогућавају задовољење и развијање своје духовне и биолошке потребе. Људска права (универзална, неотуђива, стичу се рођењем) представљају минимум општих претпоставки које треба испунити како би се сваком људском бићу обезбедио минимум личне сигурности. Тако је и безбедност човека заправо његова заштићеност од опасности, угрожавања и повређивања његове личности, права, имовине и здравља. Безбеднима се могу назвати они грађани које у остваривању њихових „слобода и права“,

³²Masleša, R. *Op. cit.* стр. 21.

³³ Термиз, Џ. и Милосављевић, С. *Op. cit.* стр. 346-348.

да ли личних или имовинских, противправно не ометају или не онемогућавају друга лица.³⁴

Вредности групаспецифичне су за одређене друштвене групе, односно мањинске групе попут националних мањина, особа са инвалидитетом, избеглица, интерно расељених лица, сексуалних мањина и слично. Безбедност ових група угрожена је када су угрожене индивидуалне вредности припадника, али и вредности група.³⁵

Националне вредности могу се поистоветити са безбедношћу државе и друштва. Да би се успешно развијало, свако друштво дефинише своје фундаменталне вредности са приоритетима, као и начин њихове заштите ради одговарајућег образовања и усмеравања делатности носилаца и субјеката система безбедности. Назначене вредности условљене су карактером друштвено политичког система, односно политичке власти и организацијом уставно-правног поретка. Поставља се питање које су то основне вредности једног друштва, а које су предмет посебно безбедносне заштите свих успостављених подсистема, а поготово оних који на професионалан начин имају обавезу да штите општеприхваћене вредности. У ужем смислу може се говорити о: уставном и правном поретку државе, јавном поретку, реду и миру, независности државе, државном суверенитету, територијалној целокупности државе и здравој животној средини. Поменуте вредности сматрају се основним. Тај вредносни систем имплицира и одређује организацију и смисао државе као политичке и правне организације друштва. За државу се може рећи да је безбедна уколико наведене националне вредности и вредности појединаца и група нису угрожене.³⁶

Међународне вредности су вредности које прокламује међународна заједница, то јест међународне организације и савези држава. У најзначајније спадају: међународни мир и безбедност човечанства који су нарушени у случајевима постојања војних агресија, ратова, политичких конфликта, затим сарадња и пријатељски међудржавни односи (политички, хуманитарни, економски, културни, социјални, војни...), међународна помоћ угроженим државама и народима, међудржавна и међунационална толеранција (поштовање различитости, права и вредности других).³⁷

Све вредности имплицирају норме и интересе, зато их људи и прихватају јер оне изражавају и обезбеђују фундаменталне егзистенцијалне и друге услове који омогућавају остварење кључних, пожељних интереса који доводе до стварања интеракцијских односа на свим нивоима у друштву. Вредности једног друштва представљају темељна

³⁴ Стајић, Љ. *Op. cit.*, стр. 17-18.

³⁵ Исто.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

полазишта за креирање, обликовање и усмеравање свих подсистема на спровођењу политике и стратегије деловања ради њихове заштите, односно усмеравању појединаца и друштва у жељеном правцу у циљу постизања глобалних жељених политичко-безбедносних оквира. Да би једно друштво обезбедило одсуство ограничења у погледу оквирних релевантних услова који у савременом цивилизованом друштву представљају кључни значај остварења права и слобода, успостављени су сигурносни механизми у циљу заштите унутрашње и спољне безбедности државе.³⁸

Безбедност друштвене заједнице зависи од заштите уставног уређења, безбедности њених чланова, економске и социјалне сигурности свих људи, заштите околине, оптималног нивоа међусубјективних односа у развоју друштвене заједнице. Тако да активности требају да буду усмерене на решавање основних безбедносних проблема у циљу побољшања квалитета живота.

Историјски посматрано сва друштва пролазила су и данас перманентно пролазе у свом развоју кроз разне политичке, економске и војно-безбедосне сукобе, који по свом начину испољавања, интензитету и последицама утичу у значајној мери на све већу заоштреност у тој области. Међузависност унутрашњих и спољашњих противречности указује да се у савременом свету живот одвија у конфликтним приликама због чега се и налази у политичко-безбедосној нестабилности, а тиме и релевантним питањима своје будућности, јер време у којем живимо испуњено је различитим напетостима.

Политика обухвата „укупност оних процеса, односа и институција којима се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса и одлучује о заједничким пословима и животним активностима једне глобалне друштвене заједнице.”³⁹ Политика у свим класним друштвима представља производ и израз класних антагонизама и сукоба у борби око управљања државом, односно око утицаја на апарат јавне власти, а тиме и на опште регулисање и усмеравање друштвених процеса.

Кроз политику се преламају разне супротности и сукоби интереса у сфери националног, међудржавног, религиозног и друго, што је, показало се, у прошлости често био основни извор угрожавања безбедности многих држава. Политика може да се посматра као свесна акција разних субјеката политичког деловања у друштвеном животу једне земље, али исто тако и као сплет политичких односа и сила и њиховог деловања у решавању противречних тежњи.

Свака држава обликује и развија низ политика као што су економска, спољна, социјална, здравствена, одбрамбена, образовна, еколошка, културна и друга. Све ове

³⁸ Masleša R., *Op. cit.* стр. 99.

³⁹ *Мала политичка енциклопедија*, (1966). Савремена администрација, Београд, стр. 891.

политике имају одговарајући утицај на стање безбедности. Из тих разлога оне чине политику безбедности на глобалном нивоу. Међутим и безбедносна политика која представља збир свих мера, делатности и поступака намењених успостављању и деловању система националне безбедности, треба да се прилагођава новим изазовима и захтевима цивилизације. Политика у савременим условима треба да служи као фактор јединства и усклађивања различитости, а све у циљу елиминисања латентних сукоба који на политичко-безбедносном нивоу могу узроковати угрожавање појединих сегмената безбедности.

Политика своју институционализацију моћи остварује путем државе, пошто она за сваку политичку партију представља основни и најважнији интерес. Међутим, у сваком друштву и због низа опречних интереса између различитих друштвених група у разним сегментима живота и рада, долази до слабости у функционисању институција система. Те слабости доводе до сложених и међузависних безбедносних проблема, што обично резултира политичком кризом, а самим тим и кризи у функционисању државе и њених легитимно изабраних органа. Због тога је политичко-безбедносна криза последица нефункционисања правног поретка.⁴⁰

Од опредељења и деловања појединих учесника политичких збивања зависи да ли ће резултанта у решавању политичких интереса и сукоба кренути ка смиривању или ка ескалацији до различитих облика сукоба, оружане побуне, интервенције или рата, као најекстремнијих облика угрожавања безбедности земље. Изградња савременог, транспарентног друштва, тражи одговарајућу равнотежу између потреба заштите политичког уставноправног уређења, с једне, те начела правне државе о поштовању основних права и слобода грађана, с друге стране.

За већину друштава која су крајем прошлог и почетком овог века ушла у процес транзиције и свеобухватних друштвених реформи, демократска и цивилна контрола рада служби безбедности постала је нужан предуслов успешног спровођења тих реформи. У нашој земљи је тај процес отпочео после две хиљаде године, након политичких промена и потреба да се изврши коренита реформа постојећег система безбедности, а самим тим и безбедносно-обавештајног система, у оквиру зацртаних циљева ка међународним интеграцијама. Органи јавне власти, где спадају и службе безбедности, у том процесу морају бити потчињени и контролисани од легитимно изабране политичке власти, а на основу усвојених правних стандарда.

⁴⁰ Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике-ридер*, први део, Институт за политичке студије, Београд, стр. 146.

Свака држава има формиране веће системе, подсистеме и микросистеме између којих постоје многе вертикалне и хоризонталне везе, посредством којих они функционишу као јединствен глобални државни и друштвени систем. Улога система безбедности и њихових подсистема у развоју друштва, а посебно као извршних органа државе са легитимном физичком силом, највећим је делом била одређена карактером друштвено-политичког система, односно развијености демократских принципа са посебним акцентом на слободу и права грађана.⁴¹

Безбедносна политика државе дефинисана је као сврсисходна и организована активност надлежних државних органа чији је циљ осигурање националне безбедности односно извесност очувања егзистенцијалних вредности државе, нације, друштва и грађана (опстанак, независност, суверенитет и слично). Безбедносна политика државе је главни елемент државне политике и за његову примену користе се сви расположиви инструменти моћи. Делотворност безбедносне политике испољава се кроз очување егзистенцијалних вредности државе, нације, друштва и грађана.

Политика националне безбедности треба бити заснована на идентификованим националних вредностима и потребама, формулисаним националним интересима и на стратешкој процени. На основу тих параметара се формулише политика националне безбедности која садржи дефинисање циљева безбедносне политике, дефинисање задатака из стратегије националне безбедности, спровођење стратегије националне безбедности, развијање система безбедности и координацију њених субјеката.

Циљеви безбедносне политике се постижу спровођењем стратегије безбедности која дефинише начин успешног коришћења расположивих националних ресурса, те изградњом и координацијом функције система националне безбедности, што је завршна фаза процеса. Вишеструка природа националне безбедности проширује опсег система већине државних органа и специјализованих институција које су успостављене само да би испуниле задатке везане за безбедност. Због тога се широко постављена безбедносна политика састоји од политика које воде поједине државне институције везане за спољне, војне, енергетске, финансијске, унутрашње безбедносне и друге проблеме. Због мултидисциплинарне природе различитих политика од којих се састоји државна безбедносна политика, а за чије је спровођење надлежно више институција, потребна је координација тих политика. То је од посебног значаја, првенствено зато што не постоји институција државе чија је искључива надлежност координирање целокупне националне безбедности. Такву функцију обично испуњавају органи и тела која се формирају по

⁴¹ Драгишић, З. *Op. cit.* стр. 21-22.

потреби, попут Савета за националну безбедност, који се баве главним питањима безбедносне политике, а не њеном сталном координацијом.⁴²

Са аспекта политике националне безбедности, посебно је значајна спољна политика са најважнијим центрима моћи – САД, ЕУ, Руска Федерација (у даљем тексту: Русија) и НР Кина. Међутим, анализа и процена глобалног нивоа упућују на закључак да се ради о субјектима који су међусобно супротстављени што може отежати реализацију спољнополитичких циљева Републике Србије, нарочито у догорочном периоду. Република Србија је опредељена за прикључење ЕУ, иначе најважнијем актеру сарадње у подручју трговине и економских односа, због чега се тежи достизању одређених стандарда неопходних за достизање пуноправног чланства.⁴³

Примарни циљ присуства САД у региону је наставак ривалитета и сузбијања утицаја Русије на овим просторима. Русија своју спољнополитичку стратегију на овом подручју заснива на енергетској политици и историјској повезаности са српским народом. Кина је првенствено заинтересована за инвестиције у области инфраструктуре и реализацију свог историјског и стратешког пројекта „један појас-један пут“. То је посебно од значаја за државе које су обухваћене овим пројектом јер оне немају довољно капацитета да их самостално реализују. Међутим, остаје дилема да ли ће Кина након економског и инфраструктурног повезивања у већој мери утицати и на политичка дешавања на европским просторима. Посматрано краткорочно, за Србију је изводљиво да настави да остварује своју спољну политику, с обзиром да су интереси најважнијих субјеката међународних односа (САД, ЕУ, Кина и Русија) различити.

Међутим, посматрано на дужи период то ће постати неодрживо, јер наставак интеграције у ЕУ захтева сасвим другачију спољну политику. Наиме, напредак ка придруживању ЕУ захтеваће од Србије да своју спољну и безбедносну политику приближи ЕУ (и Западу, укључујући и САД), што би затворило могућности за досадашњи обим трговине са Русијом, а евентуално и за улагања од стране Кине.

Када се ради о политици националне безбедности, за Републику Србију је специфичан концепт војне неутралности који је проглашен посебном резолуцијом Народне скупштине из 2007. године. С тим у вези, важно је да будућа Стратегија националне безбедности ближе дефинише војну неутралност и определи будућност овог концепта који се у досадашњој пракси свео на „статус кво“ (лат. *status quo*)⁴⁴. Наиме, Република Србија од проглашења неутралности није начинила ниједан корак у креирању

⁴² Ковач, С. *Op. cit.* стр. 39.

⁴³ Драгишић, З. *Op. cit.* стр. 16-17.

⁴⁴ Синтагма која означава садашње, тренутно или постојеће стање ствари.

сопственог модела неутралног статуса, односно модела националне одбране. С тим у вези, треба имати у виду да неутралност према војним савезима укључује самостално одлучивање и спровођење одбрамбене и безбедносне политике, али и поседовање одговарајућих капацитета за заштиту сопствене територије.

Другим речима, Република Србија није у могућности да умножава или дели своје капацитете са другим државама или савезу заштити и очувању националне безбедности, већ јој преостаје да самостално ангажујући сопствене ресурсе реализује политику одбране. С тим у вези је и често помињани концепт тоталне одбране, за чију реализацију је, између осталог, потребна обученост ширег друштва за адекватно реаговање у ванредним ситуацијама, али и адекватни материјално-технички и инфраструктурни капацитети, који у Републици Србији нису на потребном нивоу. С друге стране, стратешка анализа је указала на ограничења која се првенствено односе на економски потенцијал, као и демографску структуру становништва, које треба узети у обзир приликом разматрања адекватног модела одбране. Актуелна Стратегија националне безбедности није посебно разматрала проблем енергетске безбедности.

О евентуалном коришћењу нуклеарне енергије у Србији до сада нису вођене посебне расправе које би сагледале економске и енергетске аспекте такве одлуке. Један од разлога за то је и непостојање законске регулативе везане за изградњу и рад нуклеарних електрана. Поред тога, Република Србија нема капацитете да би у кратком року могла да оствари овај циљ. У сваком случају, ова проблематика заслужује посебну претходну анализу пре него што би била имплементирана у стратегији. С друге стране, из анализе енергетских чинилаца недвосмислено се може закључити да Република Србија нема потребне енергетске сировине, при чему се повећава тренд енергетске зависности. Као неке од могућности намећу се коришћење обновљивих извора енергије, диверзификација извора снабдевања енергентима, сарадња суседних држава у заједничкој изградњи хидроелектрана, повећању енергетске ефикасности и слично. Због тога је потребно креирати адекватну енергетску политику, а с обзиром да се овај проблем не може једноставно решити, неопходан је стратегијски приступ у смањењу енергетске зависности, као и диверзификација извора снабдевања енергентским ресурсима.

На основу анализе демографских чинилаца, демографске структуре и степена миграција становништва, као и тренда опште депопулације становништва, евидентна је потреба предузимања адекватних мера за превазилажење постојећег стања. С обзиром на то да је значај демографског потенцијала државе и његов утицај на систем безбедности велики, потребно је да и овај сегмент добије своје место у оквиру безбедносне политике.

Економска димензија глобализације односи се на пораст производње, трговине, инвестиција и финансијских токова. Долази до стварања глобалног тржишта, транснационалне економске активности, смањења утицаја националних економија, просторно и временски неограниченог пословања и повећања интензитета економских и трговинских активности. Настаје транснационална производња и транснационална предузећа. Такође, повећање обима трговине утицало је на смањење трошкова транспорта и повећање брзине.

Глобализацију у економској димензији, означава међународна подела рада, у којој у основи постоје транснационалне корпорације, које обележавају „доминацију финансијског система и институција на глобалном нивоу, флексибилни производни процеси, ниске цене транспорта, револуција у комуникационој и информационој технологији, укидање регулатива националних економија, давање првенства мултилатералним финансијским агенцијама и стварање три транснационалне економије: америчке, ослоњене на САД и специјалне односе које та земља има с Канадом, Мексиком и Латинском Америком; Јапанске, ослоњене на Јапан и специјалне односе са Азијским тигровима и остатком Азије; и европске, ослоњене на Европску унију и њене специјалне односе са источном Европом и северном Африком.”⁴⁵ У глобалној економији као продукту економске глобализације постоје различити интереси којису успостављени на консензусу или сагласности, најмоћнијих и најутуцајнијих актера, изражени преко „Вашингтонског консензуса”.⁴⁶

У економској димензији глобализација се односи на транснационално организовање рада, капитала и тржишта, где су транснационалне корпорације подржане глобалним институцијама организација, располажу огромним обимом пословања који прелазе границе националних држава и јако утичу на глобалне производне процесе и међународну поделу рада, долазећи у сукоб са интересима већине националних држава,

⁴⁵ De Soza Santos, B. (2002). *Procesi globalizacije, Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*, 68(14), стр. 31-53.

⁴⁶ Вашингтонски консензус уведен је 1990. године од стране економисте Џона Вилијамсона (енгл. *John Williamson*), он је дефинисао основне принципе или препоруке на којима треба да почива економска политика латиноамеричких држава (иста група препорука је касније примењена и на остатак света). У формулисању ових принципа кључну улогу су имали Међународни монетарни фонд, Светска банка за обнову и развој и Министарство финансија САД. Све три институције имају седиште у Вашингтону. Вашингтонске институције у десет тачака препоручују: буџетску (фискалну) дисциплину; усмеравање јавне потрошње у области које дају високу стопу економског повраћаја и имају потенцијал за праведнију прераспodelу прихода, попут улагања у примарну здравствену заштиту, примарно образовање и инфраструктуру; пореску реформу којом се смањују пореске стопе а проширује основ за опорезивање; укидање ограничења код формирања каматних стопа, односно њихова либерализација; политику компетитивних девизних курсева; либерализацију трговинских токова; либерализацију страних директних улагања; приватизацију; дерегулацију тржишта и заштиту приватне својине. <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalni-koreni-svetske-ekonomske-krize.html?alphabet=I> приступљено 20.11.2022. године.

нарочито по питању социјалне заштите људи и заштите животне средине.⁴⁷ Такви процеси и организација глобалне економије утичу и на проблеме миграција, повећање економских неједнакости, рушење ограничења и интегрисање неразвијених земаља у глобалну економију кроз слободну трговину.⁴⁸

Такође, економска глобализација је опредмећена путем употребе нових технологија, саобраћаја и комуникација, електронских интеграција глобалних финансијских тржишта и великог капитала, затим у великом обиму међународне трговине роба и услуга и поделе рада. Економије националних држава и саме државе могу бити угрожене конкурентским односима на глобалном тржишту уколико нису довољно конкурентне, непоседују технологије, немају довољно новца за инвестиције или из неког другог разлога, док неравноправна конкуренција којој су изложене неразвијене земље може да угрози, потисне, оштети или уништи различите облике производње.⁴⁹

Код већине различитих аутора углавном постоји консензус око показатеља економске глобализације. Према Џефрију Саксу (енгл. *Jeffrey Sachs*) то је тржиште робе, финансијско тржиште, производња, мрежа уговора и институција. Према Вотерсу (енгл. *Malcolm Waters*) су то тржиште добара и услуга, производња, инвестиције, финансијска тржишта, тржиште радне снаге и организациона технологија. За Хирста (енгл. *Paul Hirst*) и Томпсона (енгл. *Grahame Thompson*) то су број транснационалне компаније, интегрисаност земаља трећег света у светске економске токове, улога државе у контроли финансијских тржишта. Мануел Кастелс (енгл. *Manuel Castells*) истиче да су показатељи економске глобализације тржишта, финансијска средства, радна снага, технологије, робе и услуге, затим производња и дистрибуција.⁵⁰

Политичка глобализација је најизраженија у све већој улози надржавног облика владе који се испољава деловањем међународних политичких организација, моћних финансијских институција, наднационалних економских и политичких организација, истраживачких центара глобалног карактера, као и различитих облика глобалног права. Улога државе у глобалном систему је битно промењена и она добија обавезу и задатак стварања легалног оквира и правних норми за остваривање неопходних веза и интеракција у глобалном систему. Процес политичких промена као део политичке глобализације указује на концепт светске државе или светске федерације која је

⁴⁷ Simeunović, D. (2009). *Nacija i globalizacija*, Zograf, Beograd, стр. 13.

⁴⁸ Вулетић, В. (2015). *Социологија*, Клет, Београд, стр. 82.

⁴⁹ Кенеди, П. (1997). *Припрема за 21. век*, Службени лист СРЈ, Београд, стр. 149.

⁵⁰ Вулетић, В. *Op. cit*, стр. 51.

демократски контролисана и чији је задатак мирно решавање сукоба између држава и глобалних организација.⁵¹

Глобализација је у развијеним државама довела до трансформације државне моћи у правцу денационализације државе и политичких режима и истовремене интернационализације државе, што подразумева развлашћивање моћи националне државе и њену реорганизацију, стварање партнерства са различитим организацијама и преузимање координирајућих улога, повећање утицаја међународних институција на државне активности, као и проширење деловања држава на транснационалне просторе. Слабљење националне државе евидентно је путем неолибералних промена регулатива, приватизације и редукције јавних услуга.

Либерална демократија је на становишту јединства економске и политичке слободе, слободних избора и слободног тржишта и представља хегемонистички модел чије је прихватање услов добијања финансијске помоћи. Владавина закона и правосудног система повезује политичку и економску глобализацију, на основу Вашингтонског консензуса као механизма, и треба да обезбеди услове за потпуну интеграцију одређене земље на светско тржишту у складу са неолибералним економско-политичким моделом.⁵²

Према Мирославу Печујлићу постоје два обележја политичке глобализације. Глобализацију чини све гушћа мрежа повезаности и међузависности политичких заједница и суверених држава. Густу мрежу међузависности чине економски, војни, еколошки, културни и други односи, не само између појединачних држава у оквиру мреже хоризонталне повезаности, већ и вертикална међузависност са наднационалним политичким институцијама на врху хијерахије, при чему се обликују форме политичке владавине на светском нивоу у виду глобалног политичког режима. Међутим, међузависност сама по себи нема унапред одређен карактер, већ може задобити позитиван или негативан предзнак, демократску или ауторитарну форму. Такође, битно обележје политичке глобализације чини „распростирање истоветних форми политичког живота – демократије и људских права на све шире просторе света”.⁵³

Све гушће мреже повезаних политичких заједница и различитих облика управљања који прелазе границе националних држава обликују светски политички поредак интензивно на крају XX века. Унутрашњи и спољни послови држава више немају јасне границе, а различите врсте проблема са којима се суочавају државе све више

⁵¹ Лавенекс, С. (2013). Глобализација и хоризонтално унапређење демократије, Зборник радова *Демократија у ери глобализације и медијатизације*, Албатрос плус, Београд, стр. 169.

⁵² De Soza Santos, B. *Op.cit.*, стр. 17.

⁵³ Печујлић, М. (2002). *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд, стр. 84.

захтевају сарадњу између држава (проблеми екологије, људских права, тероризма, организованог криминала, дроге и слично). Наднационалне институције у центру свога делокруга имају економску регулацију. Повећава се повезаност држава у војној сарадњи, а област безбедности више није у искључивој надлежности националних држава. Са повећањем густине повезаности у процесу политичке глобализације расте и значај и снага наднационалних актера (Група Г-7, ММФ, Светска банка, Савет безбедности УН и слични). Моћ ових актера доноси им улогу у одлучивању о политичком и економском поретку света. Они представљају, неизабрани, светски парламент или светску владу, и поседују моћ да прегласају одлуке о социјалној економској политици држава на планети. Поред мрежа глобалног карактера у мрежи међузависности значајна су и поједине регионалне мреже са институционализованом структуром у сарадњи и кооперацији држава и заједничким наднационалним органима, као што је ЕУ која представља политички регионализам.⁵⁴

Политичка димензија глобализације непосредно је повезана са војном димензијом глобализације обзиром да је употреба војске и војне силе само продужена рука политике. Светска владавина и глобална доминација којима теже велике силе које желе да задрже постојећи светски поредак заснива се у првом реду на основама тврдых облика моћи како би њеним поседовањем били примењиви облици меке моћи. Стога је могућност стварања апсолутне војне супериорности један од начина за очување или остварење униполарног света јер то је један од најсигурнијих начина за доминацију. У том контексту су и засноване војне интервенције којима се одржава и успоставља одређени светски поредак. Као једно од основних обележја војне глобализације успостављена је мрежа међузависности на међуконтиненталним растојањима у којима се примењује сила или постоји претња употребом силе.

Поред повећања мрежа међузависности присутно је и укрупњавање војних капацитета и војне силе као материјално-техничког и људског фактора, повећање броја актера и испољавање различитих облика употребе силе. Политичка димензија глобализације односи се на политику и политичке односе. Иако политика све више постаје глобална и даље је организована на нивоу држава, али су међудржавни политички односи значајно промењени након Хладног рата. Државне политике добијају ограничен простор за своје деловање јер нису у стању да решавају проблеме које је сада могуће решавати само на интернационалном нивоу (глобални проблеми).

⁵⁴ Исто, стр. 86.

Глобална економска активност добија на значају, а националне државе је неопходно да је следе и да се прилагођавају правилима како би обезбедиле сопствени опстанак. Ово је нарочито значајно за неразвијене земље чији је опстанак у условима дужничких криза везана за могућности страних директних инвестиција и кредита за одржавање макроекономске стабилности. Обзиром да се штити слободно тржиште и неолиберални економско-политички поредак, који обезбеђују функционисање капитализма и раст економија, као захтев се намеће прилагођавање економско-политичких система неразвијених и слабијих држава стандардима и вредностима западне цивилизације.

Према Џозефу Стиглицу (енгл. *Joseph Stiglitz*) прилагођавање економског система подразумева транзицију преструктурирање привреда држава у којем оне излазе на светско тржиште у условима оштре конкуренције. Иако су такви захтеви оптимално прилагођени развијеним и конкурентним економијама они врло често економијама слабих и неразвијених држава доносе економске и социјалне проблеме. Отуда се захтеви економских прилагођавања у крајњем испољавају као захтеви политичке димензије глобализације. Тржиште може довести до друштвених последица и онда када ефикасно функционише. Зараде на тржишту које је конкурентно су дефинисане односом понуде и тражње, али то не значи да је висина зараде која је у равнотежи довољна да се обезбеди егзистенција. У том случају је друштвено прихватљиво да држава својим регулативним механизмом коригује расподелу која је тржишно одређена. Овај случај представља спречавање експлоатације и правилан однос тржишта и улоге државе.⁵⁵

У политичкој димензији глобализације три обележја су везана за Вашингтонски консензус, и то: слаба држава, либерална демократија и владавина закона и правосудног система. Обележје слабе државе односи се на став да је држава супростављена грађанском друштву и да га често доживљава као непријатеља па је због тога потребно да држава буде слаба да би економија опстала. Слабљење националне државе актуелно је и данас путем неолибералних механизма укидања регулативе, приватизације и редукције јавних услуга. Либерална демократија односи се на економске и политичке слободе, слободне изборе и слободно тржиште и представља глобални модел који је наметнут хегемонистичким консензусом и чије прихватање је услов за добијање финансијских помоћи. Владавина закона и правосудног система односи се на тежњу да се политичка глобализација повеже са економском глобализацијом. Основ за то је Вашингтонски консензус као законски механизам прилагођен владавини и

⁵⁵ Стиглиц, Џ. (2013). *Слободан пад*, Академска књига, Нови Сад, стр. 238.

либерализацији тржишта, инвестиција и финансијских система и приватизацији и који не допушта управљање држави, већ се остварује само законом и правосудним системом у складу са Вашингтонским консензусом.⁵⁶

У новим условима задатак националне државе у политичкој димензији глобализације је стварање стандарда, вредности и правног оквира према моделу западних демократија, који треба да омогуће интеграцију држава на светско тржиште у складу са принципима функционисања неолибералног економско-политичког модела капитализма. У овој области значајан је утицај наднационалних организација и институција (глобална влада) као што су наднационалне економске и политичке организације, међународне политичке организације и финансијске институције.

Друштвена димензија глобализације односи се на свет у целини, односно на свет као глобално друштво. По Џозефу Нају (енгл. *Joseph Nye*) „друштвена глобализација је ширење људи, култура, представа и идеја“. Свет је постао „глобално село“ јер утицај напредка технологије у области информационог и комуникационог сектора утицао на промене у области економије и на друге димензије глобалног друштва. Напредне технологије су створиле друштво на даљину што је велика промена у односу на традиционалне облике друштава. Успостављене су нове друштвене везе и односи који утичу на промену реалног друштвеног живота и стварности.⁵⁷

Из свега наведеног може се закључити да безбедносну функцију једне државе превасходно детерминише глобализација (мундијализација) света као феномен или прецизније речено начин уређења односа између независних држава (федерација, конфедерација или савеза држава) из XX века. Овај феномен последично одређује друштвене, безбедносне, политичке и економске услове (тзв. „правила игре“) постојања једне државе, а самим тиме и спецификум деловања њене безбедносне функције.

3. БЕЗБЕДНОСНИ УСЛОВИ КАО ЧИНИЛАЦ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ

Безбедност је данас кључна функција у развоју сваког друштва. Истовремено то је наука која треба да нам да одговоре када су у питању сви безбедносни изазови који у мањој или у већој мери утичу на развој свих оних постулата на којима се савремени свет заснива. Сваким даном се усавршавају и усложњавају услови за очување људске

⁵⁶ De Soza Santos, B. *Op.cit*, стр. 19.

⁵⁷ Nye, J. (1990). *Soft Power*, Foreign policy, Washington DC, стр. 90.

егзистенције, а тиме се повећава и страх од неизвесности, као и несметаног функционисања одговарајућих сегмената друштва.⁵⁸

Овде је битно истаћи да се безбедност у савременом добу са организационог аспекта може аналитички тумачити кроз засебне кохерентне целине, и то: сазнајно (теорије), вертикално (сектори) и хоризонтално (нивои).⁵⁹ Наведено представља савремени концепт тумачења безбедности поштујући принцип општости, односно анализу од глобалне до људске безбедности, и од војне до еколошке безбедности.

Безбедносни услови савременог света као такви су умногоме попримили другачија обележја не само због чињенице да су на светској безбедносној сцени наступили нови актери, већ и због дубоке променетрансформације природе и концепта безбедности. При томе промене не треба тражити у процесу глобализације која није заобишла ниједну сферу глобалног света, него у чињеници да је савремена безбедност обухватила многе аспекте данашњег света. Можда је први пут у историји војна димензија безбедности изгубила своју некад неоспорну предоминантност. Разлог опадања војне компоненте огледа се и у чињеници да је безбедност постала све сложенија, што подразумева могућност мобилизације и других потенцијала поред војних.

Глобализација је као таква последњих деценија била најважнија карактеристика у трансформацији међународног безбедносног „пејзажа“. Она је повећала међузависност између друштава и држава и довела до контракције простора и времена, стварања глобалних изазова, као и глобалних јавних добара, али и до смањења капацитета било које државе за самостално управљање глобалним безбедносним претњама и ризицима. Конкретније, нове технологије и лакоћа с којима људи, роба, новац и идеје који прелазе националне границе, трансформисали су међународну безбедност на два начина. Прво, они су допринели промени природе рата, што је довело до смањења учешћа међудржавних ратова и умножавања сукоба ниског интензитета, побуна и етничких и грађанских ратова.⁶⁰ Друго, глобализација је угрозила капацитете држава за решавање безбедносних и војних изазова и променила равнотежу између државних и недржавних актера.⁶¹

Поред глобализације, не сме се заборавити ни људска безбедност као један од један од најутицајнијих покушаја поновне концептуализације безбедности. Овај приступ

⁵⁸ Мијалковић, С. и Поповић, М. *Оп. cit.* стр. 83.

⁵⁹ Ejodus, F. *Op. cit.* стр. 19.

⁶⁰ Кревелд, М. (2010). *Трансформација рата*, Факултет безбедности, Београд, стр.185.

⁶¹ Slaughter, A. M. (2012). A Grand Strategy of Network Centrality, In: Fontaine Richard, Lords M. Kristin: *Americans Path: Grand Strategy for Next Administration*, Centre for a New American Security (CNAS), Washington DC, стр. 45-46, доступно на: https://s3.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS_AmericasPath_FontaineAndLord.pdf?mtime=20160906080455; приступљено: 23.11.2022. године.

у центар пажње ставља људе, представљајући универзалистички и невојни фокус који се превасходно бави претњама људском животу, као што су неразвијеност, сиромаштво и лишавање слободе. Међу главним концептуалним и нормативним променама које је донео концепт људске безбедности судругачији поглед на државу, те преиспитивање њеног неоспорног суверенитета у међународној безбедности. Људска безбедност се заснива на претпоставци да за многе људе широм света држава није толико сигурни пружалац услуга колико је заправо главна опасност по поштовање њихових основних права.⁶²

Концепт људске безбедности је критикован због недостатка аналитичке ригорозности, а нарочито зато што се протеже на безбедност у таквој мери да се иста сједињује са развојем, здрављем, неједнакошћу и укупним благостањем. Ова линија критике указује на образац секуритизације који је утицао на све већи број области политике од краја Хладног рата. На овај начин се долази до трећег чиниоца глобалне безбедности – секуритизације као процеса којим се специфични проблеми конструишу као безбедносна питања. Конкретније, секуритизација се јавља када се идентификује забринутост и проглашава егзистенцијалном претња одређеном референтном објекту, што захтева усвајање ванредних или чак хитних мера које обично проширују законске прерогативе секуритизирајућег актера. Аналитичари секуритизације су у потпуности били критични у вези њених последица, истичући да поновно концептуализирање развоја у смислу безбедности није створило унапређени ниво ресурса (финансијских, људских или политичких), нити је довело до свеобухватног побољшања критичних развојних проблема.⁶³

Један од виталних националних интереса је очување и унапређење безбедности државе. С тим у вези, од посебног значаја јестално програмско, нормативно, организационо и институционално унапређење постојећих капацитета система безбедности, ради стварања могућности да систем националне безбедности адекватно реагује на све облике угрожавања безбедности. Са аспекта безбедносне процене упутно је извршити анализу постојећег система националне безбедности на објективан и систематичан начин. Наведено произилази из сталне дилеме да ли је организован систем безбедности оптималан и да ли може да оствари постављене мисије и задатке.⁶⁴

⁶² Милошевић, Г. и Стајић, Љ. (2018). Индикатори економске безбедности—осврт на Републику Србију, *Зборник радова Правног факултета*, бр. 2, Нови Сад, стр. 530.

⁶³ http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016_godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf, приступљено: 30.11.2022. године.

⁶⁴ Ejodus, F. Op. cit, стр. 233.

С обзиром на то да национална безбедност поред војне укључује економску, политичку, социјалну, еколошку и културну димензију, то проширује аналитички оквир у разматрању безбедносног чиниоца. Узимајући у обзир да су посебне целине посвећене разматрању најзначајнијих сектора националне безбедности, у овом делу рада тежиште је на ужем одређењу националне безбедности. У вези са претходним, може се извести радна дефиниција националне безбедности: *одређено (постигнуто или пројектовано) стање безбедности, функционално подручје деловања различитих безбедносних институција, заједно са укупним друштвеним настојањима на пољу постизања безбедносних циљева и саме институције безбедности, повезане у уређен систем односа.*

Упркос оствареним резултатима у политичкој, економској и социјалној сфери, прихватању и испуњавању савремених демократских стандарда и достигнућа, активном приступу евроатланским интеграцијама и јачању односа поверења у окружењу, Република Србија се и даље суочава са различитим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Осим транзиционих проблема, пре свега у економској и социјалној сфери, на политичко-безбедносну ситуацију у земљи опредељујуће утичу: проблеми у вези са статусом Аутономне покрајине (у даљем тексту АП) Косова и Метохије; сепаратистички циљеви албанских екстремиста на југу централне Србије; етнички, верски и политички екстремизам, организовани криминал и имигрантска криза.

Проблеми у вези са статусом АП Косова и Метохије су већ дуже време, са различитих аспеката (војних и невојних), извориште угрожавања безбедности Републике Србије и читавог региона. Ниво нестабилности на простору АП Косова и Метохије подижу и носиоци организованог међународног криминала, којима погодује то што не функционишу систем и институције које му се супротстављају. Територија АП Косова и Метохије представља коридор за шверц дроге, људи и оружја из јужне Европе, северне Африке и Азије према западној Европи, чему посебно погодује и релативна близина албанских и црногорских морских лука. Криминално-терористичке групе у зони административне линије са АП Косова и Метохије и границе са Северном Македонијом нису стално присутне на тим просторима, активирају се у случају ескалације безбедносне ситуације, сада се тежишно баве криминалним активностима као што су шверцоружја, дроге, људи, рекетирање, изнуде, отмице и слично. Вође ових група се налазе под контролом албанских политичких лидера.⁶⁵

Верски екстремизам је у највећој мери присутан у облику деловања радикалне исламске секте вехабија на простору Рашке области, који је могући кризни регион и

⁶⁵ Скакавац, З. (2016). *Мафија-традиционални и савремени феномен*, Факултет за правне и пословне студије „др Лазар Вркатић“, Нови Сад, стр. 297-299.

потенцијално жариште радикалног ислама. Постепена експанзија вехабијског покрета представља потенцијални безбедносни ризик. Они су носиоци верског радикализма, не одричу се тероризма као метода борбе за остварење својих циљева и регионално се повезују са истомишљеницима у БиХ, на АП Косову и Метохији, југу централне Србије, у Црној Гори, Северној Македонији и Албанији. Њихову делатност сада карактеришу настојања да: покрет омасове превасходно млађим присталицама; наступају према женској популацији; пружају финансијску помоћ сиромашним присталицама; шире вехабиистичке мреже на друга подручја Републике Србије; агресивно испољавају веру и радикално је тумаче у смислу немогућности суживота са немуслиманима, али и муслиманима који не угрожавају религију у складу са њиховим схватањима.⁶⁶

Услед нагомиланих економско-социјалних проблема, споростидемократизације политичких процеса, периодичне радикализације јавног мњења поводом начина остваривања кључних националних интереса, политички екстремизам у Републици Србији је присутан и у облику појачаног деловања десничарских и других екстремистичких организација и група.

Економска неразвијеност региона, као последица оружаних сукоба, заостајања у научном и технолошком погледу и транзиције, утицала је на појаву и ширење мреже организованих криминалних група у региону и на територији Републике Србије. Организовани криминал на простору Републике Србије посебно се испољава у областима недозвољене трговине наркотицима, илегалних миграција, у економско-финансијској сфери, пролиферацији конвенционалног оружја. Према доступним подацима на простору Републике Србије идентификовано је 58 организованих криминалних група којима је доминанта делатност везана за наркотику и њихову производњу, трговину и кријумчарење.⁶⁷ То су реалне претње безбедности, нарочито ако се има у виду да се делом средстава од илегалне трговине финансирају активности албанских и исламских екстремистичких и терористичких група у земљи и региону.

Поред учињених напора на смањењу корупције, Република Србија је и даље држава за коју се сматра да је ниво корупције и даље висок. У односу на друге државе у свету Република Србија се према последњим годишњим извештајима налази на 87. месту од 180 држава света. Основни проблем је недовољна примена превентивних и

⁶⁶ Суботић, М. (2015). *Екстремизам под окриљем религије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр. 281-284.

⁶⁷ *Процена претње од тешког и организованог криминала*, (2015). Анализа – Стратешки извештај Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд, стр. 123.

репресивних мера и реализација најважнијих законских одредби у сузбијању корупције.⁶⁸

Поред тога, коришћење савремених информационих технологија поприма све већи обим што неизбежно повећава и ризик од угрожавања информационих и телекомуникационих система, као и повећање броја безбедносних изазова. За Републику Србију је од посебног значаја да на правовремен и адекватан начин формулише између осталог и политику информационе безбедности како би овај безбедносни изазов добио прворазредни значај.⁶⁹

На простору Републике Србије егзистирају различити облици социопатолошких појава, деловање верских секти и других облика угрожавања. Међутим наведене немају капацитета да озбиљније угрозе националну безбедност, али у комбинацији са другим облицима угрожавања могу представљати безбедносни проблем.

Након поново успостављене самосталности, Република Србија је између осталог започела и уређење система безбедности у складу са потребама и могућностима. Основе за уређење система безбедности постављене су Уставом. Међутим, важећи Устав не препознаје Стратегију националне безбедности Републике Србије, јер је његовим одредбама прописана само обавеза Народне скупштине Републике Србије за усвајање Стратегије одбране Републике Србије.⁷⁰ Наведено је веома битно са становишта функционисања служби безбедности односно система националне безбедности Републике Србије. Конкретно, национална безбедност је детерминисана изазовима, ризицима и претњама безбедности који проистичу из стратегијске анализе места и улоге Републике Србије на одређеним нивоима безбедности.

С друге стране, посебан проблем је недостатак једне опште стратегије, стратегије државе или националне стратегије као „крвног“ стратегијског документа чије би одредбе представљале уједно основу за стратегију националне безбедности. Ништа мање није значајан и недостатак јасно дефинисаних националних интереса који би представљали аксиом у парламенту, влади, опозицији и националним институцијама. При томе свака држава мора да има два минимална интереса у виду опстанка и потребе да брани слободу свог деловања, те суверености. Сувереност обухвата и њено право да

⁶⁸ Transparency Serbia, Indeks percepcije korupcije 2018, доступна на: <http://cik.co.rs/2019/01/29/indeks-percepcije-korupcije-2018-pad-srbije-za-2-poena/>; приступљено: 30.11.2022. године.

⁶⁹ Путник, Н, Милошевић, М. и Бошковић, М. (2017). Стратешко планирање сајбер одбране ка адекватнијем правном оквиру и новој концепцији процене ризика, ризика и претњи, *Војно дело*, 69(7), Београд, стр. 175-176.

⁷⁰ Устав Републике Србије, члан 99. Сл. гласник РС бр. 98/ 2006.

својом вољом пренесе део свог суверенитета на различите међународне организације, савезе као и да њена сувереност не може бити ограничена без њене воље.

У нормативном и практичном смислу посебну пажњу заслужује Савет за националну безбедност као изузетно значајна институција која усмерава и усклађује рад служби безбедности. И поред тога што Савет има и међународну димензију, законодавац није предвидео министра спољних послова као члана. С друге стране актуелна стратегија предвиђа да министар спољних послова има обавезу подношења извештаја (Народној скупштини и Влади) о стању безбедности из оквира своје надлежности. У овом контексту је проблем тзв. независне државе Косова поново долази до изражаја – простор који је под међународним протекторатом и у суштини представља недовршену државу са изразито слабирм институцијама у којој доминантан политички и економски утицај имају некадашње вође терористичке Ослободилачке војске Косова (у даљем тексту ОВК).⁷¹

Наиме, доласком међународних снага на простор АП Косова и Метохије, у складу са резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација бр. 1244, извршена је само формална демилитаризација и распуштање ове терористичке организације. У пракси, организовани криминал је преузео инфраструктуру ОВК, укључивањем дела бивших припадника ове организације у различите активности повезане с организованим криминалом и насиљем. Имајући у виду да је корупција на АП Косову и Метохији присутна на свим друштвеним нивоима, као и блиске везе вођа организованих криминалних група са борцима бивше терористичке ОВК који су прешли у редове Косовског заштитног корпуса и Косовске полицијске службе, организоване криминалне групе у могућности су да остварују контролу над путевима трговине дрогом, оружјем и људима али и границама ове тзв. државне творевине.⁷²

У околностима у којима су унутрашње прилике обележиле подељеност владајуће политичке елите о питањима од националног значаја, а нарочито у односу према раду Хашког трибунала, процесу европских интеграција и посебно питању статуса Косова и Метохије које је отворено 2005. године у Уједињеним нацијама, Народна скупштина Републике Србије донела је 26. децембра 2007. године одлуку о вођењу политике војне неутралности (Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије).⁷³

⁷¹ Драгишић, З. *Op. cit.* стр. 96.

⁷² Briscoe, I. & Price, M. (2011). *Kosovo's new map of power: governance and crime in the wake of independence*, Netherlands Institute of International Relations, The Hague, стр. 14.

⁷³ Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, (2007). Народна скупштина Републике Србије, доступно на: www.парламент.рс/акти/донети-закони/у-сазиву-од-14-фебруара-2007-.1034.хтмл 29/07/2017; приступљено: 30.11.2022. године.

Одлуци о проглашењу политике војне неутралности није претходила јавна расправа нити процене стратегијског окружења и националних могућности за успостављање и унапређење војне неутралности. То указује на нелогичан и несистематичан приступ једном озбиљном питању. У Резолуцији, која третира јасно дефинисану проблематику суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, изненада се, без посебно јасног објашњења проглашава војна неутралност у односу на постојеће војне савезе. Посебну пажњу завређује одређење да се неутралност проглашава искључиво према постојећим војним савезима. По логици ствари то подразумева да се, у оне који ће тек бити формирани, може приступити без посебних сметњи. Тиме је политика војне неутралности добила „временско ограничење”, а све у циљу спречавања евентуалног приступања Србије НАТО-у.

Анализу окружења Републике Србије са тежиштем на анализи безбедносне ситуације на територији АП Косова и Метохије дата је јединствена слика безбедносних услова, односно проблема са којима се Република Србија суочава. Наведено представља оквир за истраживање, односно за доказивање постављених хипотеза.

4. ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ КАО ЧИНИЛАЦ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ

Државе с напредном, стабилном економијом и релативно праведном расподелом добара међу становницима мање су подложне социјалним и политичким потресима за разлику од сиромашних држава у којима је изражена неједнакост и економска нестабилност. Драматичан пораст социјалне и економске неједнакости у оквиру земаља смањује могућност мира. Избегавање или контрола унутрашњег оружаног насиља зависи чак и непосредније, међутим, од ефикасности и снаге националних влада и њиховог легитимитета у очима већине њиховог становништва. Глобализација логично води до повећаног протока миграције радне снаге из сиромашнијих области у богатије, али то доводи до политичке и друштвене напетости у многим државама које су тиме обухваћене. За разлику од кретања капитала, робе и комуникација, државе и политике су ефикасно постављале препреке на пут миграцији радне снаге.⁷⁴

Развијене земље треба да усвоје два базична комплета политика: један свеобухватни економски оквир који допушта више дељења користи од напретка, и социјалну заштиту за оне којима је глобализација нашкодила, јер без обзира колико добро наш економски систем функционише, увек неко остаје на зачељу. Треба знати да

⁷⁴Стојановић, С. (2009). *Глобализација и безбедносне перспективе света*, ВИЗ, Београд, стр. 235-236.

ни једна организација политичке власти не може бити успостављена, нити уређена тако да сви грађани буду задовољни. То уме довести до социјалних и безбедносних конфликта.⁷⁵

Може се рећи да је процес глобализације у економији и даље у значајној мери зависан од политичких одлука и мера националних органа, али да је реч о процесу међузависности са неизвесним исходом. На то утичу следећи параметри: непостојање јасне представе у којим су се областима развили глобална економија и финансије; одржавање значаја територије у условима глобалне економије; задржавање улоге и утицаја државе на стварање услова на економске процесе; и одржавање привржености националним економијама и различитости у погледу националних култура.⁷⁶

Међународна трговина се реализује у складу са међународним режимима који су прописани статутима одговарајућих међународних организација или билатералним споразумима. То је поље интересовања међународне политичке економије, која се првенствено бави праћењем, прогнозирањем трговинских и монетарних кретања. Почетак XXI века је за балкански простор означио и почетак транзиције који је донео крупне промене, али и створио нове поделе – на државе чланице ЕУ и на државе простора западног Балкана са релативно слабом економијом и неизвесном перспективом за чланство у Европској унији. Ипак, основа економског и друштвеног развоја овог региона лежи у чињеници да су односи са ЕУ кључни за даљи економски и друштвени развој. У таквим релацијама државе имају различите полазне основе, јер су поједине чланице, друге на путу да то постану, док се трећеналазе у фази политичког и економског дефинисања својих позиција на том путу, али и поред различитости заједничко је да цело подручје представља економски најнеразвијенији део Европе. Решавање тих проблема и убрзање процеса економског развоја су кључни за друштвени препород и будућност региона. Након стабилизације политичких прилика после 2000. године уследио је и економски опоравак који је текао знатно спорије од потребног нарочито ако се узмеобзир шта се све дешавало на овом простору у претходном периоду.

Сам процес евроинтеграција региона садржи два повезана и значајна процеса у коме се први односи на приближавање и прилагођавање политичког и привредног националног система стандардима ЕУ, а други обухвата развијање свих облика њихове међусобне сарадње и повезивања. У том другом процесу посебан значај имају унапређење њихове међусобне економске сарадње, економско повезивање јер се на тај

⁷⁵ Миленковић, И. (2009). Групација светске банке, *Економски погледи*, 3/2009, Београд, стр. 112.

⁷⁶ Baylis, J. & Smith, S. (2008). *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK, 2008, стр. 452-456.

начин стварају могућности убрзања економског развоја и врши припрема њихових економија дапослују и развијају се по стандардима уз примену мера економске политике Европске уније.⁷⁷

Међутим, уважавајући чињеницу да је процес транзиције, за већину држава у окружењу детерминисао низак ниво њиховог економског развоја и велике економске проблеме, сигурно да би већина њих трпела последице економске неразвијености, и да су већ постале чланице Европске уније. С друге стране, не сме се изгубити из вида да од развоја досадашњих економских односа унутар ЕУ највећу корист од интеграција имају економски најразвијеније чланице. Њихова основна предност је висок степен концентрације капитала и развијености производње што их ставља у позицију да користе широко тржиште уније економске слободе које она пружа. Државе економски најслабије, добијају одређену помоћ ЕУ средствима и инструментима политике регионалног развоја, али то им не може компензовати негативне последице положаја који имају унутар ЕУ, а који је условљен њиховом неразвијеношћу.⁷⁸

Разматрајући економије држава у окружењу у поређењу са развијеним државама ЕУ, оне се веома често описују као земље које се налазе на „маргинама“ Европске уније, односно констатује се да су искључене из најважнијих економских токова. Решење овог проблема може се тражити у међусобном економском повезивању у оквиру регионалне сарадње што је уједно и суштина регионализације, али илогична последица економске међузависности и постојања потенцијала за већи обим међусобне трговине. Међутим, најважнија препрека повезивању представљају нестабилни политички односи као резултат наслеђа новије историје и безрезервне оријентације чланству у ЕУ, ради чега се већ дуги низ година у тим земљама са различитим успехом спроводи процес транзиције. То такође може представљати један од облика маргинализације и економске зависности држава у непосредном окружењу од ЕУ, а нарочито оних које још нису постале пуноправне чланице.⁷⁹

Економски потенцијал државе има изузетан значај за опстанак и развој друштва као и државних функција земље. Економска моћ државе уједно представља део националне моћи и уједно утиче на њено позиционирање у међународним односима. С тим у вези, приметан је све већи утицај економских фактора на међународне односе што

⁷⁷ Антевски, М. (2008). *Регионална економска интеграција у Европи*, Академска мисао, Београд, стр. 38.

⁷⁸ McDonald, F. & Dearden, C. (2005). *European Economic Integration*, Pearson Education, London, стр. 216-218.

⁷⁹ Божић, И. (2008). Регионализација као фактор структурирања спољне трговине земаља западног Балкана у: *Балкан у процесу евроинтеграције: Концепције развоја и социјалне импликације*, Филозофски факултет и Центар за социолошка истраживања, Ниш, стр. 199-200.

је утицало на потискивање геополитике и на наглашавање значаја геоекономије.⁸⁰ С друге стране, државе коришћењем својих економских потенцијала имају могућност да остваре циљеве националне и међународне безбедности. Другим речима, остваривање безбедносних циљева државе је незамисливо без одговарајућих економских ресурса који поред тога што представљају основу економије су уједно и гаранти националне безбедности државе.⁸¹

У том смислу, инструменти моћимодерне државе обухватају лидерство у продуктивности и ефикасности, висок квалитет производа и услуга, контролу тржишта, трговински суфицит, као и нова знања и технологије.⁸² Поред тога, треба напоменути да услед сложености и међузависности економије и безбедности често се говори о економско-безбедносној вези, иако је сасвим исправна и синтагма економска безбедност.⁸³ С друге стране, специфичност односа економске и војне моћи је и могућност замене војне моћи економском, у виду бојкота производа одређених држава, економских ратова, блокада, санкција, замрзавања средстава и других индиректних мера, које се спроводе ради смањења војног потенцијала противничке државе. То значи да економска моћ државе може допринети и националној безбедности, јер у случају економских ратова чини државу мање рањивом.⁸⁴

Економску моћ државе одређује између осталог и њена величина, географски положај, природни ресурси, развијеност производних капацитета и друго. Наведени фактори остварују различите утицаје на економски потенцијал земље. Тако су велике државе више усмерене на извоз, а могу ефикасније да користе предности масовне производње и да са евентуално нижим ценама конкуришу на светско тржиште.⁸⁵ С друге стране, поједине државе су способне да остварују економске циљеве у складу са националним интересима, али такође и да смањују њихову осетљивост на спољне притиске и да обликују спољно окружење. Поред тога, у знатно повољнијем положају су државе које су у развијеном окружењу, ближе саобраћајним коридорима (копненим и морским путевима) и слично. Такође, на спољну трговину утиче и позиција државе у регионалним економским интеграцијама у зависности од тога да ли им припада или не.

⁸⁰ Collins, A. (2010). *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb, стр. 110.

⁸¹ Милошевић, Г. и Стајић, Ј. *Op. cit.* стр. 513.

⁸² Nanto, K. D. (2011). Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy, *CRS Report for Congress*, R41589, Congressional Research Service, Washington DC, стр. 1.

⁸³ Jablonsky, D. (2001). *National power, U.S. army war college guide to strategy*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, Washington DC, стр. 94.

⁸⁴ Nanto, K. D. *Op. cit.* стр. 5.

⁸⁵ Пример су САД и НР Кина које имају огромну понуду и тако пресудно утичу на односе понуде и тражње у светској привреди.

Уобичајено је да се економска независност државе посматра као располагање са потребним и довољним сировинама, производним капацитетима и слично. Економска независност се, поред наведеног, може посматрати и као средство за ефикасну реализацију пројектованог нивоа националне безбедности.⁸⁶ Међутим, економску независност треба условно тумачити као одређен степен економске самосталности, јер бипротивном дошло до економског изолационизма, што представља и ризик са аспекта националне безбедности. Чињеница је да су економски неразвијене државе ради задовољења својих потреба упућене на увоз. То доводи до ситуације да такве државе немају равноправни положај у међународним односима попут богатих и развијених држава.

Економски слабије државе су подложније притисцима, што се негативно одражава на безбедност државе са широким спектром од економске кризе, раста незапослености, сиромаштва, до социјалних немира и међудржавних конфликта. Поред наведеног, економска моћ државе остварује свој директан утицај и кроз стабилност буџетирања, што је од посебне важности за кориснике ових средстава међу којима је и систем националне безбедности, али и безбедност друштва и државе, као и за задовољење потреба грађана.⁸⁷

Своју економску политику држава реализује са основним циљем достизања потребног економског раста и обезбеђења потреба грађана и друштва у целини. Економски раст обухвата довољност тражње на макроекономском нивоу и продуктивности на микроекономском нивоу. Микроекономска политика се комбинује са монетарном и фискалном политиком на макроекономском нивоу у циљу повећања укупне величине привреде и стварања „плиме која подиже све бродове“.⁸⁸

Без даље анализе, може се закључити о важности и значају економског чиниоца као и о сложености и зависности са националном безбедношћу. Због свега тога потребно је одредити објективне параметре кроз које ће бити посматране наведене специфичности приликом анализе економских чинилаца кроз призму националне и људске безбедности. У ту сврху могу послужити економски индикатори који на објективан начин указују на развијеност националне економије, али и на будућа очекивања у овом домену.⁸⁹

Са аспекта националне безбедности најважнији макроекономски показатељи су: бруто домаћи производ, стране директне инвестиције и спољни дуг. Наведени

⁸⁶ Дулић, Д. (2003). *Људска безбедност*, књига 1, Фонд за отворено друштво, Београд, стр. 44-45.

⁸⁷ Стајић, Љ. и Милошевић, Г. (2017). Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности – осврт на Републику Србију, *Српска политичка мисао*, бр.1, Београд, стр. 181.

⁸⁸ Nanto, K. D. *Op. cit.* стр. 7.

⁸⁹ Милошевић, Г. и Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 515.

индикатори указују на достигнут нивоа развоја и брзине привредног раста одређене друштвене заједнице. С друге стране они указују на нивоу достигнутог благостања становништва на одређеном простору одређеном временском периоду. Бруто домаћи производ, представља вредност финалних добара и услуга произведених на територији једне државе у одређеном временском периоду“.⁹⁰ Поред својих других карактеристика, овај индикатор указује да ли је национална економија у кризи или развоју и да ли је изложена евентуалној рецесији или инфлацији.

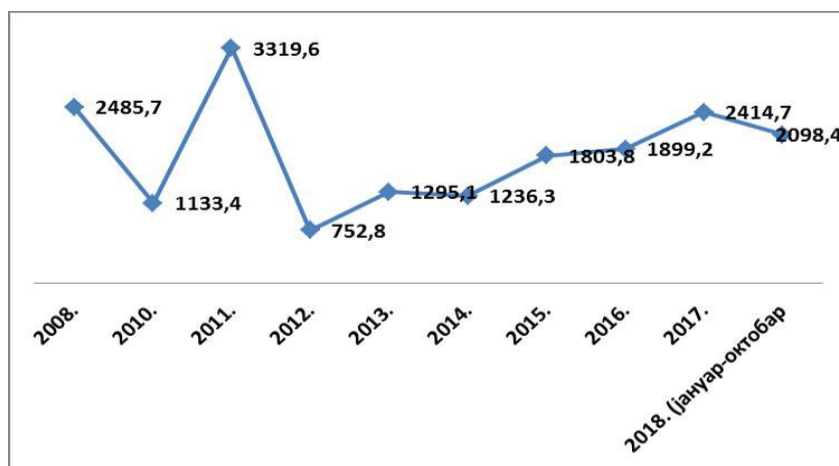
Праћењем и анализом бруто домаћег производа може се уочити да је стопа раста бруто домаћег производа у појединим годинама изнад, а у неким испод просечне стопе. То је између осталог имало и негативан одраз на буџет Републике Србије, а неравномерно финансирање буџетских корисника међу којима је и сектор безбедности, негативно се одражава на ефикасност субјеката националне безбедности. На тај начин недовољне привредне активности могу угрозити безбедност и виталне вредности грађана и државе. Својом финансијском делатношћу држава обезбеђује новчана средства да би финансирала опште и заједничке потребе државе и грађана. Међутим, уколико су макроекономске величине негативне, то неминовно има за последицу директно смањење буџетских прихода. На тај начин се смањују и средства намењена буџетским корисницима (државним инвестицијама).⁹¹

Економски раст и развој транзиционих економија зависе од многих чинилаца, а стране директне инвестиције доприносе економском расту транзиционих привреда. Свој утицај стране директне инвестиције остварују на више подручја, при чему представљају велики извор средстава у циљу повећања запослености, извоза као и покривања текућег дефицита. Страни инвеститори приликом анализе и избора одредишта својих улагања у иностранству пре свега анализирају инвестиција. На достигнут ниво безбедности одређене државе значајно утиче на ризик улагања, па су безбедност и економски раст у директној вези, јер утичу на стварање погодног амбијента за инвестиције. Стране инвеститоре између осталог привлачи и уређено и безбедно окружење, првенствено због очувања своје имовине и остваривања профита.

Ризик земље се одређује као скуп различитих ризика повезаних са инвестирањем у страну државу. Основне компоненте ризика државе се могу поделити на оне које је могуће квантификовати и проценити као што су економски ризик, финансијски ризик и ризик промене девизног курса. С друге стране, постоје чиниоци који се описују

⁹⁰ Милошевић, Г. (2012). *Основи економије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 138-140.

⁹¹ Станић, М. (2011). *Економски чиниоци одбрамбених припрема Републике Србије*, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр. 421-424.

квалитативно и чија је процена комплексна, а у које спадају политички ризик, културолошки ризик, ризик везан за правни оквир земље, регионални ризик и системски ризик (глобалне кризе).⁹² Ризик земље је битан за прилив инвестиција, јер уколико је ризик велики, смањује се интересовање страних инвеститора за улагање у конкретну земљу. Са аспекта националне безбедности наведени параметри су показатељи како други виде одређену државу или регион, односно утицај националне безбедности на економски раст и развој.

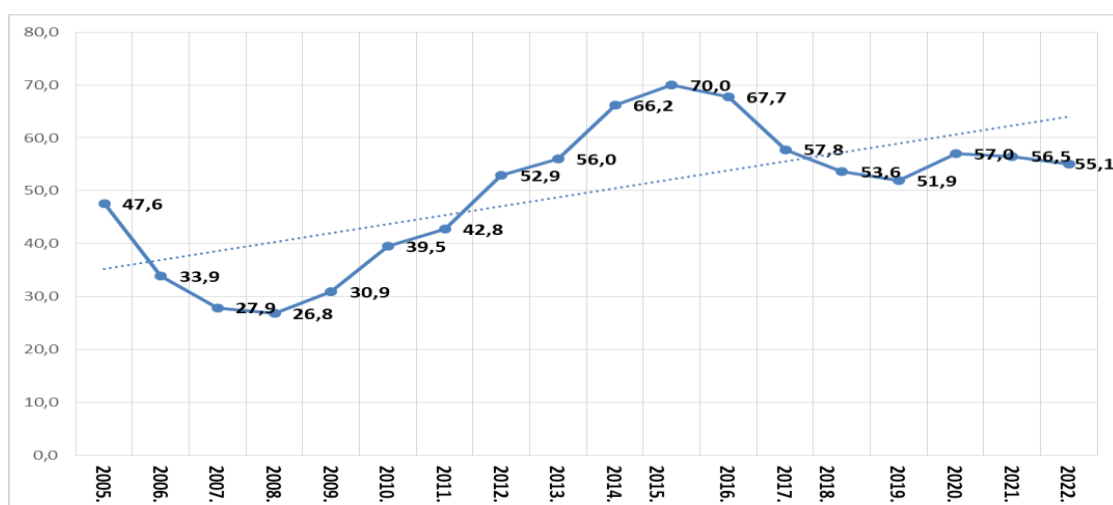
Прилив страних директних инвестиција поред утицаја на буџет државе, позитивни ефекат остварују и кроз повећање дохотка по глави становника и повећање куповне моћи и животног стандарда грађана. На тај начин стране директне инвестиције могу остварити позитиван утицај на националну и људску безбедност. По питању страних директних инвестиција Република Србија прати регионални тренд у периоду од 2010. до 2018. године. Међутим, стране инвестиције у Републици Србији су биле везане за сам процес приватизације (промена власничке структуре имовине) за разлику од држава Источне Европе где је овај процес већ био завршен и где су стране директне инвестиције коришћене за отварање нових производних капацитета. Прилив страних директних инвестиција у Републици Србији за период 2008-2018. године приказан је на Слици 1.⁹³

⁹² Једна од методологија је и методологија „ПРС групе“ (енгл. *PRS group*) која је светски лидер у овој области, доступно на <http://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/icrgmethodology.pdf>. Приступљено: 01.12.2022. године.

⁹³ Министарство јавних финансија Републике Србије, Билтен финансија, доступно на: <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2018/Bilten%20javnih%20finansija%20172.pdf>. Приступљено: 01.12.2022. године.

Слика 1: Динамика страних директних инвестиција (у милијардама евра)⁹⁴

Јавни дуг представља збир свих обавеза које једна држава прихвати као своје и договори њихово враћање. Србија је специфична земља по томе што се под ову категорију могу подвести разне ствари: стара девизна штедња, обавезе друштвених, државних и приватних компанија и банака, задуживање ради текуће ликвидности. Поред тога, јавни дуг и економски раст су најважнија питања економске политике државе. Крајем прошлог века многе државе биле су суочене са растом јавног дуга. Један од примера је и Немачка као најјача економија ЕУ, чији је дуг нарастао као последица финансирања уједињења Источне и Западне Немачке из јавних извора⁹⁵. Са аспекта националне безбедности јавни дуг утиче да су несамосталне државе подложније притиску и уценама међународних фактора, што се рефлектује на све нивое безбедности у држави. Општа слика јавног дуга Републике Србије је тренд раста у периоду од 2005. до 2022. године (Слика 2).

Слика 2: Тренд јавног дуга (у % БДП-а) Републике Србије за период 2005-2022. година⁹⁶

Наведени подаци указују да је привреда Републике Србије високо задужена, што уједно представља дугорочни проблем али и генератор инфлације. Поред тога, негативни утицај изразито високог јавног дуга се испољава и кроз дефицит државног буџета и

⁹⁴http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/80/realni_sektor/SBRS01.xls.

Приступљено: 01.12.2022. године.

⁹⁵http://www.papaers.ssm.com/sol3/papaers.cfm?abstract_id=362940. Приступљено: 01.12.2022. године.

⁹⁶ Министарство финансија Републике Србије-Управа за јавни дуг; доступна на:

<http://www.javnidug.gov.rs/upload/Stanje%20i%20struktura/2019/Februar/Web%20site%20debt%20report%20%20-%20SRB%20LATINICA%20februar%202019.pdf>. Приступљено: 02.12.2022. године.

креирање расподеле националног дохотка. Анализа економске безбедности поред макро чинилаца, обухвата и микро ниво који је концентрисан на појединца, породицу и локалне заједнице а примарно се бави осигурањем њиховог опстанка. За овај ниво анализе обично се говори о унутрашњој економској безбедности. Ови чиниоци своје негативно испољавање на људску и националну безбедност остварују кроз незапосленост, сиромаштво, лош животни стандард, изражену економску несигурност, неперспективност и друго.

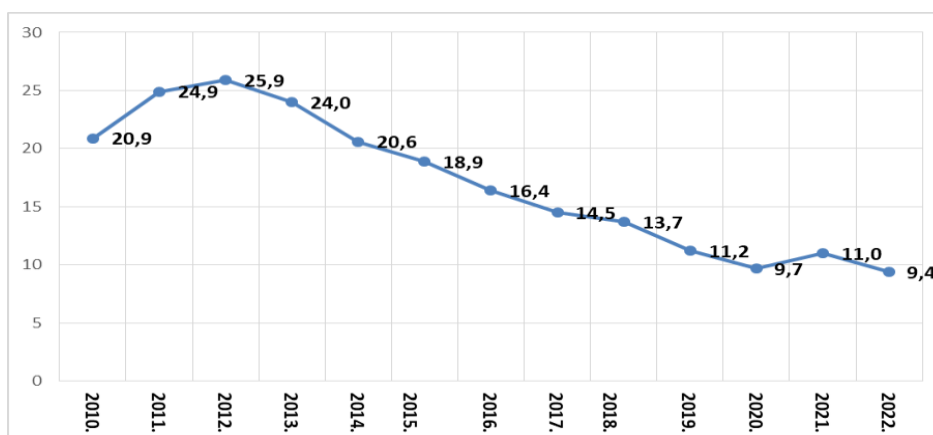
Под појмом незапослености подразумева се онај део радне снаге који је без посла, који је регистрован као незапослен и налази се у потрази за послом. Поред тога, незапосленост подразумева она лица која желе да раде, али која у одређеном периоду нису обављала редован посао којим би стицала средства за живот. С обзиром да укупну радну снагу националне економије чине запослени и незапослени, стопа незапослености се добија када се укупан број незапослених стави у однос са укупном радном снагом.⁹⁷

Висока стопа незапослености је уједно велики изазов са аспекта људске и националне безбедности. Незапосленост смањује способност појединаца да се самостално брине о себи, што доводи између осталог до повећања појединих облика криминалитета у друштву као и сиве економије и „рада на црно“. Поред тога, незапосленост се посебно испољава кроз различите форме искључености - од економске и политичке, до социјалне и културне, који утичу на одвајање одређених група грађана из главних токова друштва. Такође, постоји сагласност да људи којима није доступно тржиште рада нису у могућности да се укључе у друге друштвене токове, не развијају социјалне контакте, живе у изолованим и маргинализованим заједницама и најчешће постају корисници система социјалне заштите. Поред тога, незапосленост се негативно одражава и на државне социјалне фондове кроз новчана издвајања за ову категорију људи.

Тренд незапослености у Републици Србији (Слика 3) указује да је 2012. године забележен највећи број незапослених лица. Ради се о популацији становништва са средњомстручном спремом која је уједно најбројнија, а посебан проблем је ниска стопа запослености младих људи. Животни стандард представља пожељни степен задовољења животним потребама или услови живота појединца у одређеном друштвеном систему. За мерење животног стандарда односно благостања, користе се два показатеља и то потрошња и приходи домаћинства. Потрошња домаћинства представља поузданију меру благостања становништва, због своје стабилности, обухватности и усклађености током

⁹⁷ Милошевић, Г. *Op.cit.* стр. 261.

дужег временског периода, док је са друге стране приход домаћинства подложен краткорочним флукуацијама.⁹⁸ У условима када зараде не расту и када се животни стандард погоршава, отварају се могућности да се сиромашнији слојеви преусмере на неформално тржиште рада, уз појаву сиве економије и друге поремећаје.

Слика 3: Тренд стопе незапослености у Републици Србији за период 2010 – 2022. година⁹⁹

Проблем сиромаштва је важан из етичких разлога, али и због ефеката на целокупну привреду. Сиромаштво се може дефинисати у апсолутном и релативном смислу. Са становишта дохотка, особа је апсолутно сиромашна ако се њен доходак налази испод утврђеног „прага сиромаштва“. Релативно сиромаштво се одређује кроз поређењеса другима, тј. оно представља заостајање за већином у друштву. Са становишта дохотка, особа је релативно сиромашна ако припада доњој доходовној групи (нпр. ако се налази међу 10% најсиромашнијих). Релативно сиромаштво се не може искоренити, јер ће увек бити оних који су у лошијој позицији у односу на друге чланове друштва.¹⁰⁰ Сигурно да сиромаштво има озбиљне последице не само на појединца већ и за читаво друштво, јер распрострањено сиромаштво не доприноси његовом развоју.

Као и остали параметри и сиромаштво показује честе промене, што указује и на нестабилност националне економије али и евидентне утицаје многих параметара, а посебно светске економске кризе из 2008. године, као и догађаја из прошлости (ратови, санкције, неадекватне приватизације и слично), који су утицали на осиромашење српске привреде. Највећи пад сиромаштва забележен је у 2008. и 2012. године. Анализирајући податке о стопи сиромаштва у Републици Србији, можемо у анализираном периоду уочити тренд постепеног смањења. Међутим и поред евидентне чињенице смањења

⁹⁸Студија о животном стандарду: Србија 2010-2022. година. (2022). Републички завод за статистику, Београд, стр. 30.

⁹⁹<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2022/Bilten%20javnih%20finansija%20221.pdf>. Приступљено: 02.12.2022. године.

¹⁰⁰ Митровић, М. и Вуковић, Д. (2015). *Основи социологије и права*, Правни факултет, Београд, стр. 196-198.

апсолутног броја сиромашних, требамо узети у обзир и смањење броја становника у Републици Србији које је такође забележено у овом периоду.¹⁰¹

Економски показатељи указују да је привреда Републике Србије у великој мери подложна утицају глобалних финансијских токова. С тим у вези нова међународна економска криза узоркована украјинско-руским сукобом (започет 24.02.2022. године) негативно се одражава на економски потенцијал Републике Србије. Актуелни економски токови указују на постепени опоравак српске привреде, али и на потребу за дугорочном стабилношћу ради остваривања овог циља. С обзиром на то да зависност српске привреде од директних страних инвестиција, њихово евентуално смањење негативно ће се одразити на привредни раст, као и на повећање броја незапослених и смањење куповне моћи и стандарда грађана.

Анализом каузалности веза спољашњих и унутрашњих фактора који детерминишу економске услове које Република Србија треба да испуни која би могла да оствари напредак у развоју економије могу се сагледати реперкусије и рефлексије које економски услови имају на безбедносну функцију, односно како детерминишу њено постојање у оквиру политичког система Републике Србије.

Први део дисертације је приказ сазнања на нивоу научне дескрипције до којих се дошло применом метода анализе и синтезе, индукције и дедукције и класификације и генерализације и којима се доказују ставови из **прве посебне хипотезе истраживања** „Сви битни друштвено-политички и безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између субјеката обавештајно-безбедносних делатности у остваривању ове функције“. Наведено се односи искључиво на услове који детерминишу обавештајно-безбедносну функцију, док ће субјекти (носиоци) послова везаних за домен обавештајно-безбедносне функције и њихова координација бити објашњени (доказиване тврде из прве посебне хипотезе) у наредним деловима дисертације.

II. ДЕО ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СЕКТОР

Друштвено-политички и безбедносни услови у којима функционишу обавештајно-безбедносни сектори савремених политичких система су комплексни и различити. Такође, подложни су променама у међународној и унутрашњој политичкој клими, као и техничко-технолошком напретку и променама у друштву. Обавештајно-

¹⁰¹<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2022/Bilten%20javnih%20finansija%2022%201.pdf>. Приступљено: 02.12.2022. године.

безбедносни сектори се суочавају са различитим изазовима, ризицима и претњама безбедности. У многим земљама, обавештајне и безбедносне службе као део политичког система под контролом егzekутиве и имају задатак да штите националне интересе и грађане. Овде је битно нагласити да је обавештајно-безбедносни сектор одговоран за прикупљање, обраду и анализу података и дистрибуцију информација које се тичу безбедности земље. Обавештајне службе су одговорне за прикупљање информација изван граница земље, док безбедносне службе врше унутрашњу контролу и штите од унутрашњих изазова, ризика и претњи безбедности. Сходно томе сасвим је логично да су деловање и метода рада обавештајних и безбедносних служби „обавијени велом тајни“, односно неретко предмет критика јавног мњења због недостатка транспарентности рада.

Овде је важно указати на рефлексије и реперкусије технологије на транспарентност рада и одговорност обавештајно-безбедносног сектора. Развој нових технологија може помоћи у повећању транспарентности и одговорности, али такође индукује нове изазове, ризике и претње у погледу заштите приватности и поштовања људских права. Међународна сарадња у области технологије игра важну улогу у раду обавештајно-безбедносних агенција. Размене информација и сарадња у развоју технологија могу помоћи у суочавању са транснационалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Укратко, технологија игра све важнију улогу у раду обавештајних и безбедносних служби и потребно је пратити развој технологије и прилагодити се новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Међутим, исто тако потребно је осигурати да се технологија користи у складу са законом и да се поштују људска права и слободе.

1. ПОЈАМ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА

Историјски развој и обликовање система безбедности у разним периодима недвосмислено указује на његову зависност од политичких структура и државе. Он је апарат владе који је увек био под надзором политике. Може се рећи да је свака власт темељ политичког система која представља битну компоненту политичких процеса у друштву. Систем безбедности је сложен, динамичан и специфичан подсистем у развоју сваког друштва. Његов основни задатак јесте да путем успостављених институција и оперативно-професионалних органа и служби са јасно утврђеним правима, дужностима и обавезама и потребном кадровском и техничком опремљеношћу, а на основу научно-стручних и стечених сазнања у проучавању, анализи, праћењу и целовитом објашњењу

безбедносних појава, предузима комплекс оперативних, тактичко-техничких и других превентивно-репресивних мера и активности ради благовременог и успешног откривања, спречавања и отклањања свих спољних и унутрашњих извора и опасности угрожавања, а све у циљу очувања и заштите основних друштвених вредности (суверенитет и интегритет државе, независност, права и слободе грађана...), придржавајући се строго уставно-правних, законских и етичко-професионалних принципа.¹⁰²

Обавештајно-безбедносни систем наше земље намењен је да заштити националну безбедност од носилаца илегалних делатности усмерених на подривање или уништење Уставом утврђеног друштвеног поретка. За ту намену предузимају се вишеструко испреплетане превентивне и репресивне мере и активности. У сарадњи са органима извршне и судске власти откривају се и прате унутрашњи и спољашњи носиоци који су на тај начин спречени (онемогућени) да угрозе безбедност виталних државних вредности, односно националну безбедност.

Развој система безбедности датира од тренутка успостављања државе. У дуготрајном историјском развоју, системи безбедности прилагођавали су облике, садржаје и форме свог деловања устројству државне власти. Свака организација, па тако и субјекти система безбедности успешно функционисање обезбеђују извршавањем оних функција за које су образовани. У савременим међународним односима битна је измењена улога субјеката чији је основни задатак пружање безбедности људима и друштвеним групама и заштита основне вредности друштва.¹⁰³

Службе безбедности Републике Србије имају дугу традицију, а под утицајем друштвених и политичких промена у земљи доживеле су одређени степен реорганизације. Оне делују на основу и у оквиру Устава, закона, других прописа и општих аката, стратегије националне безбедности, стратегије одбране и утврђене безбедносно-обавештајне политике. Сви припадници службе безбедности морају да поступају у складу са наведеним, према правилима струке, политички неутрално и непристрасно.¹⁰⁴

Република Србија постала је самостални међународни субјект и то после раздруживања државне заједнице Србије и Црне Горе. Доношењем новог Устава 2006. године, постојећи обавештајно-безбедносни систем нашао се у вакууму који у то време није био одговарајући тадашњој политичкој сцени. Из тог разлога, под хитно је био

¹⁰² Драгишић, З. *Op. cit.* стр. 8.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 116/2007, 72/2012, члан 3.

неопходан закон који би регулисао обавештајно-безбедносни систем. Република Србија је била у прилици да реформише и обликује систем националне безбедности, а самим тим и обавештајно-безбедносни систем на један свеобухватан начин, у складу са сопственим потребама и могућностима, односно у складу са изазовима, ризицима и претњама. Народна скупштина Републике Србије крајем 2007. године усваја *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*¹⁰⁵ чиме је направљен значајан помак у нормативном уређењу овог система (закон је допуњен 2012. године у делу који се односи на рад Савета за националну безбедност). Наведеним законом регулисани су најважнији аспекти обавештајно-безбедносног система Републике Србије и то: усмеравање и усклађивање рада служби безбедности и надзор над њиховим радом.

Обавештајно-безбедносни систем, према овом закону чине следећи организациони састави: 1. Савет за националну безбедност, 2. Биро за координацију служби безбедности, 3. Службе безбедности и 4. Одбор Народне скупштине за надзор над радом служби безбедности.¹⁰⁶

1. Савет за националну безбедност састоји се од следећих чланова: председник Републике, председник Владе, министар одбране, министар унутрашњих послова и правде, начелник генералштаба Војске Србије и директори служби безбедности. На основу Закона о основама уређења служби безбедности, Савет има јасан делокруг. Начин рада је прецизиран одређеним интерним актима – Пословником о раду Савета. У свету постоји неколико најосновнијих модела: савет као уставна категорија, савет образован председничким системом, савет образован посебним законом и државе које немају класичан савет.¹⁰⁷

Савет се стара о националној безбедности тако што:

- ✓ разматра питања из области одбране, унутрашњих послова и рада служби безбедности;
- ✓ разматра међусобну сарадњу органа надлежних за одбрану, органа надлежних за унутрашње послове и служби безбедности и њихову сарадњу са другим надлежним државним органима;
- ✓ предлаже мере и разматра предлоге за унапређење националне безбедности;
- ✓ разматра питања из делокруга органа државне управе, аутономних покрајина, општина, градова која су значајна за националну безбедност;
- ✓ доноси закључке којима усмерава и усклађује рад служби безбедности;

¹⁰⁵ *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Сл. гласник РС, бр. 116/2007, 72/2012

¹⁰⁶ *Исто*, члан 3.

¹⁰⁷ Стајић, Љ. *Op. cit.*, стр. 324.

- ✓ даје мишљења Влади о предлозима буџета служби безбедности и прати реализацију одобрених буџетских средстава;
- ✓ даје мишљење о предлозима годишњи и средњерочних планова рада служби безбедности;
- ✓ стара се о усаглашеној примени прописа и стандарда за заштиту података о личности, као и других прописа којима се штите људска права која могу бити угрожена разменом информација или другим оперативним радњама.¹⁰⁸

На основу наведених надлежности јасно је да је Савет тело које се стара о националној безбедности и да истовремено усмерава и усклађује рад служби безбедности, али није у могућности да доноси акте обавезујуће снаге. Надлежни државни органи су према Закону обавезни да сарађују са Саветом, поготово у извршењу донетих закључака. Седницама Савета председава председник Републике, а уколико је он спречен председник Владе. Седнице се одржавају према потреби, а најмање једном у три месеца.¹⁰⁹

2. Биро за координацију служби безбедности представља оперативно тело које усклађује рад служби безбедности и извршава закључке Савета из своје надлежности. То подразумева да Биро: утврђује начин оперативног усклађивања у појединим случајевима; утврђује задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности служби безбедности и других државних органа; оснива мешовите радне групе за оперативне задатке; анализира резултате оперативног усклађивања и о томе извештава Савет.¹¹⁰ Биро чине директори служби безбедности и секретар Савета по положају, али без права одлучивања. У раду Бироа по позиву могу учествовати и представници Министарства спољних послова, директор полиције и начелници управа полиције, Републички јавни тужилац, директор Управе царина и руководиоци других државних органа, институција и организација.¹¹¹

3. Службе безбедности(чест назив у најопштијем смислу: обавештајне службе) представљају специјализовану, релативно самосталну институцију државног апарата овлашћену да легалним, јавним, али и тајним начинима и средствима прикупљају безбедносне податке и информације о другим државама али и њеним институцијама, исто тако и о могућим непријатељима, а ради вођења државне политике.¹¹²

¹⁰⁸ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, члан 5.

¹⁰⁹ Kovačević, N, Mak, A. & Kovač M. (2018). *Current problems in functioning of the National Security Council of the Republi of Serbia*, International Scientific Conference „Archibald Reiss Days“, Belgrade, стр. 288-289.

¹¹⁰ Lazić, R. (2014). *Kontrola službi bezbednosti u Srbiji*, Sl. glasnik Republike Srbije, Beograd, стр.149.

¹¹¹ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, члан 12.

¹¹² Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 221.

„Обавештајне службе су друштвено-историјски и класно условљене специјализоване организације које у оквиру свог делокруга рада спроводе тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виграшним интересима противника, користећи при томе специфичне методе и средства, а у циљу остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољашње безбедности.”¹¹³

Према неким другим ауторима оне представљају „посебне организације и делатности државних органа на прикупљању и изучавању података о другим државама. Обухватају прикупљање података о структурама друштва и свим друштвеним делатностима државе према којој је усмерена.”¹¹⁴ Оне својом активношћу, да ли самостално или у сарадњи са другим државним органима, спроводе део државних и политичких циљева земље везаних за безбедност. Настале су у време настанка државе и имале су улогу у сукобима између држава, јер се показало да без доброг познавања противника нема ни успеха у рату. Њихов развој је био упоредо са државним апаратом. С почетка су према потреби, ову функцију вршили изабрани појединци, а касније се појављују организоване службе безбедности као сталне институције у одређеним државним органима. Службе безбедности су користиле тзв. обавештајни рад како би могле да обаве своју функцију.

Обавештајни рад представља скуп испланираних мера спроведених ради добијања увида у стање, могућности и намере појединих држава и појава које су објекат истраживања. Држава предузима одговарајуће активности на политичком, економском и војном плану, а у оквиру вођења државне политике и то на основу свих тих сазнања.¹¹⁵

Службе безбедности могу бити подељене на основу неколико критеријума у зависности да ли припадају:

- ✓ војним или невојним структурама (војне и цивилне),
- ✓ влади или поједином министарству (централне и ресорне),
- ✓ усмерене на сва безбедносна питања или само на поједина (опште и специјализоване),
- ✓ унутрашње и спољашње.¹¹⁶

Поред тога у зависности од проблематике којом се баве, могу бити: економске, нуклеарне, имиграционе или службе политичких организација. У Републици Србији постоје три службе безбедности: једна цивилна и две војне. У складу са делатностима

¹¹³ Савић, А. (2007). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Земун, стр. 86.

¹¹⁴ *Војни лексикон*, (1981). ВИЗ, Београд, стр. 336.

¹¹⁵ Ковач, С. *Op. cit.* стр. 29.

¹¹⁶ Lazić, R. *Op. cit.* стр. 42.

служби безбедности обавештајно-безбедносни систем Републике Србије се може поделити на: обавештајни и безбедносни део.

3. Службе безбедности као конституент обавештајно-безбедносног система биће посебно обрађене у наредном поглављу дисертације.

4. Рад служби безбедности у нашој земљи је под демократском и цивилном контролом Народне скупштине, председника Републике, Владе, Савета за националну безбедност, као и других државних органа и јавности, односно грађана. Надзор над радом служби безбедности заснива се на следећим начелима:

- ✓ политичке, идеолошке и интересне неутралности служби безбедности;
- ✓ подређености и одговорности служби безбедности изабраним властима Републике Србије;
- ✓ дужности носилаца надзора да обавештавају јавност о својим резултатима;
- ✓ обавезе служби безбедности да јавност информишу о извршавању својих задатака у складу са законом;
- ✓ професионалне одговорности и оперативне самосталности припадника служби безбедности у извршавању добијених задатака и одговорности руководиоца за рад служби.¹¹⁷

Приказом струкутре обавештајно-безбедносног сектора и објашњењем надлежности управљачког дела обавештајно-безбедносног система Републике Србије објашњен је начин функционисања, односно положај безбедносне функције и њеног извршног апарата – обавештајно-безбедносног система у односу на друге функције политичког система Републике Србије.

2. СУБЈЕКТИ ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА

Држава је у сваком друштву носилац безбедности. Она своју функцију остварује путем легитимне моћи, коју поседују њени извршни органи у чијој надлежности су послови на заштити јавног реда и поретка. Тај висок стандард безбедности произилази из устава и закона, тј. правних норми. Држава мора сваком појединцу обезбедити да без употребе насиља према њему може остваривати своја основна права и слободе, сагласно савременим цивилизацијским и хуманим захтевима. Да би појединац могао назначена права и остварити, он се мора понашати у складу са прихваћеним регулативним правима.¹¹⁸

¹¹⁷ Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, члан 15.

¹¹⁸ Драгишић, З. *Op. cit.* стр. 12.

Субјекти и снаге, као елемент система безбедности представљају „мозак и костур” система и они својом надлежношћу, делокругом, опремом и начином функционисања и деловања доприносе остварењу циљева система. Међусобна повезаност, условљеност и зависност функционисања и доприноса безбедности свих субјеката заснива се на њиховој комплементарности у оквиру организовања и функционисања система безбедности.

Основни носиоци система безбедности јесу држава и њени грађани, док сусубјекти следећи: *професионални субјекти система безбедности* (полиција, војска са својим органима специјализованим за послове безбедности, обавештајне службе, инспекције, царине, тужилаштво и судови, органи за извршење кривичних санкција и др.); *политички субјекти система безбедности* (законодавни орган – скупштина, извршни органи – председник републике и влада, органи иностраних послова); и *суплементарни субјекти система безбедности* (јавне службе, предузећа и друге организације, локална заједница и органи локалне самоуправе, васпитно-образовни систем, невладине организације, црква, грађани).¹¹⁹

2.1. Обавештајни део обавештајно-безбедносног сектора политичког система

Према Зорану Драгишићу термин обавештајна служба у свакодневној употреби има двојако значење: 1. под њим се подразумева делатност која је усмерена ка прикупљању посебно чуваних података о институцијама других земаља или сопственим унутрашњим противницима које тајно делују; и 2. то је посебна државна организација која прикупља такве податке.¹²⁰ Израз „служба” означава и групу људи који врше неке послове у име заједнице, односно синоним је за организацију као виши степен учвршћивања власти, а тиме и заједнице.¹²¹

Обавештајну службу можемо дефинисати као „специјализовану, специфичну, високо-професионалну и релативно самосталну институцију друштва која у складу са законом, датим овлашћењима и коришћењем посебних легалних и тајних метода и средстава на систематски начин прикупља заштићене релевантне обавештајне податке као и друге информације о плановима и намерама других држава или њихових појединих институција који су потребни за креирање, вођење и обликовање глобалне политике, нарочито на спољно политичком плану.”¹²²

¹¹⁹ Стајић, Љ. *Оп. cit.* стр. 313.

¹²⁰ Драгишић, З. *Оп. cit.* стр. 14.

¹²¹ Ковач, С. *Оп. cit.* стр. 29.

¹²² Стајић, Љ. *Оп. cit.* стр. 313.

Из појма обавештајна служба, проистиче да су: обавештајне службе државне организације и да су саставни део државне управе; обавештајном службом руководи најужи политички врх земље (шеф државе, савет министара, комисија парламента и други); да су релативно самосталне у односу на друге структуре државног апарата; да легалним, али тајним средствима и методама прикупљају потребне податке; законом су овлашћене за реализацију своје делатности.

Главни руководећи орган налази се на челу обавештајне службе којом руководи директор или начелник. Постоје сектори као организацијске јединице од којих се свака бави ужим делом послова од интереса за ту обавештајну службу (оперативни органи се баве оперативним радом, материјално-финансијски орган води финансијске послове, кадровски органи воде кадровску политику службе...). Извршни органи су непосредни извршиоци обавештајних задатака и налазе се у тајности, а то су: обавештајни центар, подцентар и обавештајни пункт. Агентура је специфичан део организације обавештајне службе коју стварају обавештајци – оперативци. Агенти обавештајне службе, у начелу су држављани земље према којој се делује, а који се налазе на таквим местима и положајима да су у могућностима да извршавају задатке. Свака држава се штити законским мерама и против агената се прописују најстроже казне у кривичном законодавству. Специјалне снаге су намењене за извршавање посебно значајних задатака обавештајне службе. Употреба специјалних снага у надлежности је политичког и војно-безбедносног врха земље, али је у тесној вези са обавештајном службом.

Будући да је обавештајна служба саставни део државног апарата, њихова целокупна активност, делатност и задаци су строго усклађени са циљевима и задацима државе, то јест њихових руководећих органа. У друштвеној и државној пракси постоје многе обавештајне службе које су различитог карактера. Њихова задужења су да заштите виталне интересе властите државе, тако што прате, откривају, изучавају онемогућавају деловање страних обавештајних служби, те других структура које се на тај начин, првенствено баве разним видовима недозвољених делатности.

Опште карактеристике (обележја) обавештајних служби су следеће:

- ✓ имају обележја тајности;
- ✓ представљају инструмент у функцији реализације виталних интереса носилаца власти;
- ✓ њихова основна функција је превенција;
- ✓ примењују специфичне методе и средства;
- ✓ делују кроз обавештајну и субверзивну активност као два основна вида;
- ✓ специјализоване су и професионалне; и

- ✓ користе достигнућа науке и технологије у процесу рада и друго.¹²³

Својим радом, обавештајна служба знатно доприноси успешном функционисању државног апарата на унутрашњем и на спољном плану. Свом државном руководству пружа информације о политичким, војним и економским приликама у другим земљама те му тиме омогућава да целисходно води спољну политику и усклађује све облике међународних односа и веза. Она ствара услове да руководство земље усмерава своју активност ка поузданим, тачним и веродостојним подацима.

Принципи рада проистичу из опште политичке концепције државе, посебних политичких, војних и других циљева одређене државе према другим државама, улоге обавештајне службе у њиховој реализацији, као и из карактеристика обавештајне и субверзивне делатности. Рад савремених обавештајних служби заснива се на принципима и то: свеобухватност, правовременост и специјализација у раду; непрекидност и интензитет деловања; инфилтрација (прожимање) и агресивност при извршавању задатака; објективност, веродостојност и провера; оригиналост у поступцима; тајност рада; тимски рад; планирање и разврставање задатака; централизација рада и руковођења; релативна самосталност у деловању и циљ оправдава средство.¹²⁴

Најшира улога обавештајно-безбедносних служби јесте да оснивачу за чије је потребе формирана, прибави (осигура) одговарајућа јавна и тајна „заштићена” обавештења, неопходна да се спречи угрожавање њихових виталних интереса или да се покушајима тих истих успешно супротстави. Најразвијеније, с најконкретнијом улогом и функцијом су државне обавештајно-безбедносне службе, које припадају државном систему одбране и које раде у његовом склопу, чиме доприносе безбедности државе, а уједно и безбедности становника на територији дотичне државе која се понаша у складу с поретком и њеним нормама.

Разликујући државе које поштују одредбе Повеље УНи оне које ту Повељу не поштују, професор Милан Мијалковски даје две дефиниције обавештајних служби за ове две групе држава. За прву групу гласила би: „обавештајна служба је специјализована организација намењена да матичној држави обезбеди увид у тајне податке и стање у безбедносном окружењу, који је неопходан за вођење политике у смислу ефикасне одбране виталних државних интереса и вредности; или: обавештајна служба је специјализована организација чији је основни носилац суверен или несуверен субјект из

¹²³ Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 222.

¹²⁴ Опширније у: *Правилник о раду БИА (2022)*. Институт безбедности, Београд *Правилник о раду ВБА (2013)*. ЦРУК ВБА, Београд и *Правилник о раду ВОА (2015)*. ЦУКОС, Београд.

њеног безбедносног окружења. Друга група дефинисања обавештајних служби јесте да оне представљају специјализоване организације које усклађеним предузимањем обавештајних и необавештајних делатности против субјеката у безбедносном окружењу, наглашено учествују у заштити и оснаживању виталних вредности матичне државе. Оне применом тајних метода и средстава спроводе шпијунско-субверзивне делатности, операције и акције против субјеката у безбедносном окружењу ради максималног доприноса хегемонистичкој политици матичне државе.”¹²⁵

Из наведених дефиниција произилази да је основни посао обавештајне службе прибављање обавештења о битним тајним радњама и замислима, намерама и плановима других држава и субјеката који угрожавају или који би могли угрозити битне интересе и вредности матичне државе и њених житеља. Рад обавештајно-безбедносних служби, с обзиром на претходно излагање, дели се на обавештајни, контраобавештајни и диверзантски, али и као легалан и илегалан, те уз или без употребе разних техничких помагала.

Обавештајно-безбедносна служба углавном ради на страној територији, настојећи да прибави тзв. заштићене податке и тајна обавештења других држава у вези с интересима властите државе и народа, скривено, илегално и користећи недозвољене поступке и средства, као што су корупција, мито, ухођење и потказивање. У том раду су битна два захтева: први, да актери и акција не буду откривени, не смеју постојати докази о деловању актера – чиме се међународне компликације спречавају, а друго, да се дође до битних и истинитих обавештења, при чему је неопходно у тајности задржати оно што је од тајни опсервиране државе стварно и откривено.

Према захтевима одговарајуће надлежне институције, руководећи органи обавештајне службе планирају и организују прибављање података о земљи – објекту интересовања. Извршни органи обавештајне службе прибављају захтеване податке, који се сливају у централу обавештајне службе. Аналитички органи обрађују приспеле податке и информације, анализе и процене, а затим их државни органи користе у вођењу политике према земљи – жртви.

Контраобавештајна делатност има другачије услове деловања. Њен задатак и циљ јесте заштита тајних података властитог народа и државе, и у вези са тим, спречавање успешног рада туђих обавештајних служби. Рад служби специјализованих за те послове углавном се одиграва легално, по прописима државе у којој се контраобавештајна

¹²⁵ Мијалковски М. (2009), *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности, Београд, стр. 77-78.

делатност претежно одвија. Кажемо претежно из разлога што је контраобавештајна делатност сложена и обухватна, у којој учествује мноштво актера.

Контраобавештајна служба намењена је за откривање и онемогућавање рада страних обавештајних служби у сопственој земљи, као и свих других структура које се тајно баве подривачким активностима. Контраобавештајном активношћу постиже се заштита виталних државних тајни од страних обавештајних служби – спречавање шпијунажа, откривање и онемогућавање свих облика тајних подривачких делатности против сопствене земље чији су иницијатори стране обавештајне службе и откривање – спречавање тајног превратничког деловања против постојећег поретка. Органи који се баве њоме постављају се најчешће веома офанзивно, продирујући у обавештајне институције других земаља, с циљем да се благовремено открију и лакше осујете њихове планиране активности против сопствене земље.

Диверзантске делатности су посебна делатност по радњама које се чине и по својим последицама, као и по степену независности делатности. Оне су специјалне акције у склопу обавештајне и контраобавештајне делатности. Диверзије и диверзантске акције нису искључиво акције обавештајно-безбедносних служби, већ такве акције у одређеним ситуацијама (тероризам, побуна, рат...) врше и разне друге за то оспособљене снаге.

Субверзивна делатност представља делатност обавештајних служби усмерена ка мењању стања у другим земљама, а то се испољава у различитим облицима субверзивног деловања, чији је циљ јачање сопствене политичке и друге позиције у земљама за које су заинтересоване. До јачања сопственог утицаја у другим земљама долази се на два начина: пружањем разноврсне подршке угроженим режимима чија им је политика одговарајућа и тајним организовањем преврата ради довођења на власт политичких истомишљеника.

Овакав облик деловања обавештајних служби саставни је део политике водећих светских сила. Ова активност садржи:

- ✓ стварање и обезбеђивање политичких и других позиција у другим државама, уз настојање да се паралише утицај неке треће државе;
- ✓ организовање и окупљање политичке и друге емиграције страних земаља, усмеравање и подстрекивање те емиграције на непријатељско деловање и евентуално, на ратна дејства против њихове матичне државе;
- ✓ формирање, организовање, опремање и обучавање одређених снага намењених за субверзивна дејства на територијама других земаља и њихово припремање за употребу у миру и рату;

- ✓ спровођење разноврсних диверзија и саботажа, срачунатих на уношење несигурности и немира у друге земље и на слабљење одбрамбених и других потенцијала супротне стране.¹²⁶

Своје обавештајне службе и службе безбедности немају само државе и њен систем – оперативне власти. Напротив, свака моћна организација (политичка, привредна) има своју обавештајно-заштитну службу. Доминантна и моћна земља има изнимну могућност и проширено поље рада и утицања својих служби. Државе, с изузецима (мале државе као што су Ватикан, Луксембург, Монако, Андора, Сан Марино и сл.), имају свој систем безбедности и унутар њега свој обавештајно-безбедносни систем. Унутар тога, по правилу се разликују општа (цивилна) обавештајно-безбедносна служба и војна обавештајно-безбедносна служба.¹²⁷ Оне су по правилу повезане и подређене министарствима полиције, војске и спољних послова, над њиховим радом се обавља надзор и путем одређеног скупштинског органа. Каква год била организација, нужна је координација, јер су ово специфични делови апарата власти путем којих она осигурава извршавање властите политике. То значи да власт даје политичке оквире рада обавештајно-сигурносне службе, она даје основне налоге и контролише извршења и користи резултате по свом нахођењу, одређује организацију и средства за њено функционисање. Организационе поделе су само на основу специјалности функција, а оне су повезане и преплићу се.¹²⁸

Најразвијеније и с најконкретнијом функцијом и улогом јесу државне обавештајно-безбедносне службе, које припадају државном систему одбране и раде у његовом склопу, чиме доприносе не само безбедности државе, већ и безбедности сваког становника на територији дотичне државе који се понаша у складу са поретком и њеним нормама. Без обзира на методолошку поделу, данас у многим земљама света постоје одређене врсте обавештајних служби.¹²⁹

Централна обавештајна служба има намену да врши обавештајну обраду других земаља и да спроводи тајне акције на највишем нивоу из домена политичке, економске, војне и дипломатске стратегије. Оне обухватају регионе и пространства где дотична земља има конкретан политички или војни интерес.

Војно-обавештајна служба представља ресорну службу у оквиру Министарства одбране (оружаних снага) и намењена је да прикупља обавештајне податке о оружаним снагама других земаља и да највишем војном политичком руководству обезбеди податке,

¹²⁶ Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 229.

¹²⁷ Alispahić, B. (2011). *Osnovi metodike rada obaveštajno-sigurnosnih službi*, Šahinpašić, Sarajevo, стр. 28.

¹²⁸ Ковач, С. *Op. cit.* стр. 41-42.

¹²⁹ Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 224-225.

процене и анализе о евентуалним намерама страних армија ради вођења политике општег ратног планирања и конкретне употребе оружаних снага у рату;

Обавештајна служба Министарства иностраних послова (у даљем тексту: МИП) намењена је да обавештајно обезбеди делатност МИП-а, односно да обавештајним методама обрађује политичка питања која су у домену иностране проблематике и да руководству земље обезбеди потребне податке, анализе и процене за вођење унутрашње и спољне политике земље.

Економска обавештајна служба обавештајно обрађује економику других земаља и ресорним службама спољне трговине даје податке, процене и анализе о економском стању и могућностима других држава, како би спровели сопствене акције и постигли оптималне резултате у економским односима са другим земљама и развијали своју економику.

Наднационална обавештајна служба је створена када и војни савези (НАТО и Варшавски уговор), основна намена ових служби јесте да коалиционим оружаним снагама обезбеди потребне податке, анализе и процене о оружаним снагама и другим приликама на територији евентуалног противника, које су потребне за стратегијско и оперативно планирање и извођење операција у евентуалном рату.

Нуклеарна обавештајна служба намењена је да обавештајно обрађује институције за нуклеарна истраживања у другим земљама и индустријска постројења која се баве производњом нуклеарног наоружања, те да руководству прибави податке, анализе, процене о количинама нуклеарних борбених средстава, о технологији и могућности даљег усавршавања и производње.

На основу уставних и законских овлашћења, изабране власти су одговорне за функционисање служби безбедности. Сходно својој функцији, улози и задатку, сви савремени системи безбедности организују већи број субјеката који својом укупном делатношћу омогућавају испуњавање друштвених циљева због којих су организовани. На основу прописаних правних норми, ти субјекти обављају послове безбедности којима се остварују конкретно дати задаци у погледу остваривања безбедности.

Због обима и различитих задатака који се постављају обавештајним службама, организација им је сложена. На организацију утичу бројни фактори као што су: друштвено-политички систем, спољнополитичка оријентација, величина земље, интереси, сфере утицаја, кадрови и финансијска средства. Организација сваке савремене обавештајне службе прилагођена је потребама и политици земље. Хоризонталним принципом организовања задовољава се начело технологије рада, а вертикалним

организовањем се обезбеђује постизање разграничења надлежности, координације односно субординације.¹³⁰

Конкретно, обавештајне службе због природе своје делатности и значаја које имају у погледу заштите виталних националних интереса у процесу обликовања, креирања и доношења кључних одлука, на хијерархијској лествици нужности заузимају једно од доминантнијих места. Обавештајне и необавештајне садржаје рада обавештајно-безбедносних служби, могуће је само условно раздвојити, као што је само условно могуће раздвојити дефанзивне, одбрамбене обавештајно-безбедносне акције од оних офанзивних. Пре се може говорити о дефанзивној и офанзивној политици државе у чијем су апарату власти обавештајно-безбедносни системи и службе, јер су те службе само инструменти за извршавање политике.

Посебан значај и улогу обавештајне службе добијају у XVIII и XIX веку са настанком капитализма. Политика постаје кључни пратилац револуционарних кретања са основним циљем убрзања политичко-историјских процеса. Долази до значајне превласти национално обликованих политика у Европи које се остварују путем успостављених моћних централизованих држава, а које имају и империјалне претензије. Развојем идеологије држава и државности и успостављању јаког државног апарата, а с обзиром на унутрашње противречности и сложеност међународних, политичких, економских, војних и других односа, условило је употребу организације и креирања модерне обавештајне службе. Научно-технолошки развој који је довео једним делом и до међузависности националних друштвених заједница, развој у области војне стратегије и технологије у односима међу водећим капиталистичким земљама, тежња држава да се у креирању спољне политике ослањају на ефикасне заштитне инструменте националне политике, захтевали су и ефикасну заштиту чувања тајни од изузетног значаја. На другој страни су настајања ишла у правцу откривања тајни других држава које су предмет интереса друге државе.

У историјском развоју друштва, односно обликовању и структури заједница које су егзистирале у дужем временском периоду увек су имале потребу за неком формом обавештајног и заштитног организовања. То је један од основних предуслова њиховог опстанка и развоја. Сви ти процеси су се неминовно одражавали и на генезу и на почетне, а касније на институционалне форме организовања обавештајних служби, које су се, такође, морале прилагођавати захтевима и све већој сложености друштва и међународним односима, посебно у периоду вођења великих ратова. Улога обавештајних

¹³⁰ Мијалковски, М. (1995). Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима, *Војно дело*, број 45, стр. 51.

служби је била изразито наглашена у периоду Првог и Другог светског рата, чије су се активности одвијале путем „тоталне шпијунаже” са офанзивним и безобзирним наступом и разноврсним задацима, не само у војном него и у другим подручјима живота и рада. Разлике које су постојале кроз историју и данас постоје међу државама, оне су условиле нужност одмеравања снага на политичком, војном, економском, идеолошком, а посебно на обавештајном плану, са циљем промене односа снага и наметања одговарајућих система вредности.¹³¹

Познато је да су људска друштва у свом еволутивном развоју пролазила и данас пролазе кроз разне економске, политичке и војно-безбедносне сукобе и кризе и који су по свом начину испољавања, интензитету и последицама у значајној мери усложњавали егзистенцију и њихов развој. То се исто може рећи и за обавештајне службе. Ти процеси имали су одлучујући утицај на организациону структуру сходно успостављеним политичким системима. Уколико се осврнемо на кључне разлоге због којих обавештајне службе нису у довољној мери разматране на научној основи, на првом месту можемо навести њену организацију, функционалну улогу и став политичких структура према том друштвено-политичком феномену.¹³²

Информације о раду тих институција дуго времена су биле апсолутно под ембаргом. Ако су даване, онда су биле дозиране и цензурисане само у оној мери колико су оне биле у функцији остварења политичких циљева. Стога су оне одувек биле у функцији политичке власти које су остваривале и данас остварују захтевану контролу и надзор. Као разлог озбиљног научног елаборирања треба да се истакне и третман обавештајне службе у укупном апарату државне власти због самог њеног карактера, што је оправдано отежавало потребна истраживања. Ту се ради о тајности садржаја њеног рада, због чега њену материјалну и другу архивску грађу још увек чини недоступном.

Обично се не може доћи до оних релевантних емпиријских података који би имали научну употребу. Имајући у виду њену улогу, то јест реално присуство у политичком животу савремених држава, нужно имплицира егзактан и садржајан прилаз у елаборирању места и улоге обавештајних служби не само у оквиру националних држава, него и у међународним оквирима.

Велики број држава, напори на овладавању и управљању великим територијама, еволуција и развој различитих култура, међусобни ратови, унутрашњи немири, условили су да је свака од њих имала обавештајну инфраструктуру. У том периоду, међутим, обавештајна служба није имала развојну форму, већ је дужи временски период њена

¹³¹ Bjelajac, Ž. (2013). *Organizovani kriminalitet*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, стр. 397.

¹³² Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 228.

свеукупна активност зависила од владајућих структура. Дипломатске области представљале су једини начин и могућност да се дође до потребних података, односно до упознавања са значајним политичким и другим приликама, да би се на основу тога могли обликовати и усвојити глобални циљеви на спољнополитичком плану, односно предузимању потребних мера у оним областима који су предмет интереса.¹³³

Динамичне промене и процеси који се одвијају на унутрашњем политичком, националном и међународном плану резултирали су наглашеним интересом за проучавање савремених обавештајно-безбедносних система, односно њихових служби међу којима свакако доминантно место заузимају обавештајне службе са обавештајном и контраобавештајном димензијом.

Шерман Кент (енгл. *Sherman Kent*), обавештајну службу доводи у корелацију са информисањем, па јој чак и намењује ту улогу. Дакле, њен задатак је прикупљање информација, њихова систематизација и достављање заинтересованим корисницима. Обавештајна делатност је прецизан системски рад чији исход треба да буде давање адекватних одговора.”¹³⁴ Ладислав Фараго (енгл. *Ladislav Farago*) види обавештајну службу као „организовано настојање да се подаци прибављају, оцењују и да се део по део састављају у целину, све док се не створе крупније и јасније слике које омогућавају да се сагледају контуре ствари које треба да наступе.”¹³⁵

Небојша Родић види обавештајну службу као „државни орган који има основни задатак да информише о тајнама противника. У том циљу, она развија одређену делатност, која је уколико се изблиза погледа врло разноврсна, састављена из низа конкретних појединачних делатности... сваком од њих остварују се ближи циљеви који се свode на заједнички, општи и крајњи циљ који се састоји у обавештавању о тајностима противника.”¹³⁶ На основу ове дефиниције може се уочити да се обавештајна служба сматра државним органом, чија је суштина рада прикупљање података о тајнама других земаља. Функција обавештавања и конкретно деловање којом се та функција остварује, чини обавештајну службу у материјалном смислу. На другој страни, онај државни орган који врши наведене функције представља обавештајну службу у организованом смислу. Међутим, обавештајне службе не морају увек бити државни органи у институционалном смислу, јер је историјски познато да су и друге политички организоване групе и покрети такође имали своје обавештајне службе.¹³⁷

¹³³ Стајић, Љ. *Op. cit.* стр. 230.

¹³⁴ Masleša, R. *Op. cit.* стр. 190.

¹³⁵ Исто.

¹³⁶ Masleša, R. *Op. cit.* стр. 191.

¹³⁷ Исто.

У америчкој енциклопедији се каже да „на захтев политичког савета једне државе обавештајна служба обавља активност прикупљања информација о могућностима и намерама страних влада или се бави прикупљањем било које друге врсте информације...”¹³⁸ У британској енциклопедији пише да „државна обавештајна служба непрекидно прикупља и процењује обавештења о ставу, могућностима или вероватним политичким одлукама других земаља...Обавештајна служба има задатак да посматра, извештава, процењује, резимира и да стално обавља тај процес. Предмет њеног рада су циљеви, средства и намере других држава. Сигурно одређивање државне политике могуће је само на основу најтачнијих и најпотпунијих обавештења до којих се може доћи. Обавештајна служба, војна и политичка, представља сакупљање информација на међународном плану, обично о земљи ривалу, али понекад и о земљи савезнику или о некој неутралној земљи. Она нема задатак да одређује политику, нити да је оправдава и спроводи, она само прибавља грађу од које може да се уобличава политика на којој могу да се заснивају мере.”¹³⁹

У извесном смислу, поменуте дефиниције објашњавају суштину и карактер рада обавештајне службе. Ова дефиниција као и неке претходне истичу фундаменталне аспекте рада, као што је прикупљање података, њихова систематизација и обрада, а потом и коришћење. Обавештајна служба се на тај начин третира као кључни носилац назначених активности. Међутим, оно што ову дефиницију чини потпунијом у односу на већ презентоване јесте проширивање њеног рада и на подручје субверзивног деловања. Значај ове дефиниције је у томе што владе држава на бази достављених информација из заинтересованих области, могу ефикасније обликовати и планирати своје циљеве и стратегију остварења, нарочито када се ради о заштити виталних интереса у друштву.¹⁴⁰

Свака развијена држава има успостављену обавештајну службу чија је основна функција у свим државама у основи идентична, без обзира да ли она егзистира као издвојен специјализован апарат или, пак, у оквиру једне или више обавештајних организација. Основни разлог за организовањем је потреба сазнања туђих и ефикасна заштита сопствених тајни и намера у разним областима живота и рада. Обавештајне службе у организационом смислу у савременој држави представљају институцију државног апарата, тј друштва. Посматрано са материјалног становишта, оне имају функцију одговарајуће делатности и обавештавања, које служе постизању раније планираних циљева. Назначене активности предузимају се коришћењем разноврсних

¹³⁸ *Američka enciklopedija*, том 15. (1967). Savremena administracija, Beograd, стр. 246.

¹³⁹ *Enciklopedija Britanika*, knjiga XII (2005). Narodna knjiga, Beograd, стр. 459.

¹⁴⁰ Masleša, R. *Op. cit.* стр. 191.

специфичних и деликатних метода и средстава с обзиром на подручје конкретног деловања обавештајних служби.

Обавештајне службе због природе своје делатности и значаја које имају у погледу заштите виталних националних интереса у процесу обликовања, креирања и доношења кључних одлука, на хијерархијској лествици нужности заузимају једно од доминантнијих места. Присутност и улога обавештајних служби највише долази до изражаја достављањем студиозних, проверених обавештајних информација на темељу којих се креирају државно-политичке активности како унутар, тако и на спољнополитичком плану. Значај информација (обавештења) мења се од ситуације до ситуације. Са становишта обавештајно-безбедносних служби најзначајнија су обавештења она која су од посебног значаја за државу. Ово одређење значаја је веома широко, те се стога морају увести и други критеријуми: јавност и тајност обавештења који се јављају не само у држави него и код свих субјеката државе.

Такође, нужан критеријум је предмет – садржај обавештења. Обавештења о прописима (устав, закони, статuti) значајна су само уколико су јавна, добро позната и ако се примењују на одговарајући начин – на задовољство становника и грађана државе, али и за обавештајно-безбедносне службе, домаће и стране. Политичка и војна обавештења о стању у датом моменту, такође су у основним цртама углавном доступна јавности посредством медија и кроз непосредне стручне и комерцијалне контакте.¹⁴¹

Обавештавање је један од нужних, рекли бисмо чак основних процеса живота човека као појединца, његових група, заједница, организација, па у том смислу и државе. Обавештење може да се дефинише као сазнање о неком предмету, појави, процесу, својству, особини, о делу – деловању или понашању. Сазнање је резултат процеса стицања знања о нечему или о некоме. Тај процес може бити природан нагон на основу природног реаговања чула (мириса, слуха, вида, тактилног додира) – суђењем и закључивањем о опаженом и запаженом уз коришћење претходног знања у које је уграђено и претходно искуство. Људско сазнање је комбинован сложен процес који се састоји из самообавештавања (лично опажање и запажање, дефинисање и одређивање значења и значаја као и улоге и функција у животу дотичне личности) и обавештавања које су други људи на одређен начин саопштили. Свако обавештење има своју структуру и својства, а у свом саставу има субјекте: творца, преносиоца и примаоца, при чему преносилац и прималац могу бити и иста особа.¹⁴²

¹⁴¹Alispahić, B. *Op. cit.* стр. 75.

¹⁴²Alispahić, B. *Op. cit.* стр. 95.

Обавештења која су саопштена – која се и даље саопштавају неком другом, стална су инеизбежна ситуација у било ком облику друштва, јер се комуникације састоје из саопштавања свих учесника у саставу једног друштва, организације, државе. Без размене обавештења нема нужне сарадње и конфликта у друштву.

Комуникациони системи унутар мреже која обавља обавештајни рад могу се посматрати на два начина. Прво, на стабилни систем протока обавештења унутар земље матице и система обавештења (комуникације) на теренима ван дотичне државе, као и по два критеријума: 1. ниво организације и 2. врста обавештења. У свим врстама и типовима протока обавештења полази се од принципа тајности, садржајности, тачности, истинитости и правовремености, као и строге одређености адресанта и пошиљаоца. Без тога би била нарушена неопходна субординација и ефикасност система.¹⁴³

Неопходно је имати на уму да је обавештајно-безбедносна служба подређени извршилац и да су оне „стручно-занатски” чинилац у комуникационом процесу. Стога метод рада обавештајно-безбедносних служби трага за нужним поступцима (деловањем, радњама, понашањем) и средствима (знањима, умећем, справама и алатима) која су неопходна да би се задатак успешно остварио.

За успешан рад обавештајно-безбедносних служби, али и за било коју организовану делатност неопходно је развијање методе рада и систематичних односа чиме се омогућава и подстиче стално, објективно проверавање себе и могућност исказивања резултата те самопровере.

Службена комуникација је унапред аранжирана, циљно и сврсисходно усмерена на задовољавање потреба домаћина и припремљена од тима одговарајућих стручњака. У такве службене контакте са значајним људима у политици (владајућој структури државе) најлакше ступају у контакт и најуспешније обављају разговоре: 1) представници медија који подржавају или барем не оспоравају владајућу политику, 2) дипломатски представници одговарајућих држава, 3) представници крупне привреде, 4) представници домаћих и иностраних политичких партија и друштвених организација и удружења с којима владајућа структура већ сарађује или намерава успоставити одговарајућу сарадњу. Могућа су два случаја: да субјект који непосредно комуницира са значајним личностима буде и сарадник обавештајне службе, односно да у његовој пратњи буде обавештајац (што није реткост), и да на предмет и ток разговора обавештајна служба утиче претходним сугестијама, и да, кад год је то могуће, подвргне разговор, снимљен у аутентичном облику, детаљном проучавању. Даби такав разговор имао обавештајну

¹⁴³ Исто, стр. 96.

вредност - осим онога што је саопштено јавним исказом, неопходно је да саговорник значајне личности буде специјализован за прикривену провокацију и навођење на реакције на одређена, чак на формално непостављена питања.¹⁴⁴

За успостављање контакта са значајним личностима политике погодно је њихово учешће у разним масовним манифестацијама популистичког карактера, као што су то разни облици „дружења с народом“. Најтеже је остварити приватне обавештајне контакте, непосредно са највишим носиоцима власти. Уколико постоје услови, успешнији су путеви успостављања контаката преко даљње или ближе родбине, пријатеља и сарадничког окружења, рачунајући с њиховом индискрецијом, сујетом, саморекламирањем и сличним пороцима.¹⁴⁵

Новинари су двоструко употребљиви. Прво као извор обавештења јер су о свему и свачему обавештени много дубље и потпуније него што објављују у медијима, а друго, веома су погодни за рад у улози агената због увежбаности да опажају, оцењују, евидентирају, комуницирају и закључују. Коришћење новинара у било којем облику носи одређен степен опасности, јер су они увек „радознала њушкала“ који живе за „ексклузивно сензационалну вест“. Питање, манифестиран интерес за неку личност или догађај, представља драгоцену и подстицајно обавештење за новинара. У прибављању обавештења они се не могу избећи. Њихова добра страна је што се окупљају на одређеним местима (локалима) где уз пиће воде неформалне разговоре из којих сеприсуштивањем много тога може дознати – уколико је обавештајац довољно способан да разликује гласине (трачеве) и шале од озбиљних обавештења. Комуникације с новинарима за обавештајце су од користи не само зато што ће добити много шире непознатог обавештења о „значајним“ личностима, него и о њиховом понашању и деловању (јавном и тајном); други део сазнања је и о новинарима, што је, ако се жели утицати на медије од прворазредног значаја.

Што се тиче прибављања обавештења о објектима они се крећу следећим редом: прво, локација објекта по врстама намене – податке о томе садрже разне путне карте, „водичи“ у градовима, сателитски снимци и друго, али они дају само видљиве, спољне конфигурације. Друго, да ли постоје неки објекти који нису уцртани у карте и којима није дозвољен слободан приступ, те који су посебно заштићени и која је њихова намена? Ово је важно питање, јер сазнање о намени одређених објеката умногоме штеди труд, време и ангажовање људи и средстава. Треће, увек је важно питање конфигурације и друге

¹⁴⁴ Alispahić, В. *Op. cit.* стр. 97. Опширније у: *Правилник о раду БИА, Правилник о раду ВБА и Правилник о раду ВОА.*

¹⁴⁵ Исто.

карактеристике терена на коме се налази објекат, као и терена око њега. Геолошке карактеристике условљавају и омогућују одређену врсту градње (нпр. више подземних спратова, више прикривених излаза и слично). Проходност терена, укључујући мрежу путева одређених карактеристика, важан је скуп података за планирање превозних средстава у евентуалној операцији (акцији) против тог објекта. Четврто, архитектонско-грађевинске карактеристике објекта, што је значајно за извршавање одређених аката диверзије, терористичких аката итд. Међутим, велике су разлике у могућностима прибављања обавештења о нпр. саобраћајним објектима (мостовима, путевима, железници, тунелима, аеродромима, лукама...), јер о њима постоје лако доступни јавни подаци и планови градње, док су могућности о распореду просторија, карактеристикама градње зграде, њеној опремљености и заштићености сасвим другачије, јер о посебној градњи зграда специјалне намене планови и друга обавештења су посебно заштићене тајне.¹⁴⁶

Вредности дате државе опредељују и предмет рада обавештајних служби. У том циљу, оне морају бити образоване на законским и системским основама, које у оквиру обавештајно-безбедносног система обављају своју функцију у складу са законом и другим подзаконским актима. Друга заједничка карактеристика обавештајних служби јесте функција обавештавања одговарајућих државних структура, јер без довољно тачне, прецизне и потпуне обавештености ни једна политичка власт не може доносити релевантне одлуке, посебно оне спољнополитичког садржаја. Од обавештајне службе се захтева системски, прецизан, континуиран, легалан, одговоран и тајни рад. У ширем смислу тај рад подразумева прикупљање, анализу, систематизацију и презентовање података који се односе на поједине државе или њена подручја. Те активности изводе се у међусобној корелацији и преплитању јавних и тајних начина прикупљања података. У ужем смислу обавештајна делатност подразумева прикупљање и анализу података који су резултат искључиво тајног рада. Право сваке државе је да на основу добијених информација и других података може благовремено реаговати и адекватно обликовати своје циљеве.¹⁴⁷

Веома опасни безбедносни изазови у скоро свим областима живота и рада, те потреба одржавања стабилног политичког и безбедносног стања у држави кроз заштиту њених основних унутрашњих вредности и отклањања угрожености из окружења по разним основама, ни једна држава се не може одрећи обавештајних служби и информација које оне достављају, користећи се легалним и тајним методама и

¹⁴⁶Alispahić, B. *Op. cit.* стр. 98-99.

¹⁴⁷Alispahić, B. *Op. cit.* стр. 98-99.

средствима, а које су од виталног интереса за безбедност земље, а посебно за успешно вођење спољне политике.¹⁴⁸

Следећа карактеристика обавештајних служби јесте њихова релативна самосталност. Специфична задужења условљавају да се тим службама руководи од стране носиоца државне власти. Сам начин прикупљања података коришћењем тајних и легалних метода и средстава, чине је једним делом и релевантним инструментом у заштити и реализацији виталних интереса, чије свеукупне активности морају бити резултат обликоване и донесене безбедносне политике. Да би се поменуте активности одвијале сагласно потребама државне власти, њихова права, дужности и овлашћења су строго нормативно регулисана са начином и облицима контроле.

Значајна одлика обавештајних служби јесте њихова специјализованост. Знање и стручност професионалних кадрова показују се као кључни инструмент у различитим сегментима обављања задатака безбедности. У извршавању официјелних задатака примењује се веома деликатан, специфичан и крајње одговоран систем руковођења.

На основу свега наведеног обавештајна служба је специфична, специјализована високопрофесионална и релативно самостална институција друштва која у складу са законом датих овлашћења и коришћењем посебних легалних и тајних метода и средстава на системски начин прикупља заштићене релевантне обавештајне податке и друге информације о плановима и намерама других држава или њихових појединих институција који су потребни за обликовање, креирање и вођење глобалне политике.¹⁴⁹

Суштину, развој, место, значај обавештајне службе, начин њеног рада, подручје интересовања требамо да тражимо у друштвено-политичким односима, који опредељују начин њене организације, тајно деловање, чији подаци служе за креирање стратегијских оквира као политичког, методолошко-оперативног инструмента за заштиту и остваривање националних циљева, на унутрашњем и спољнополитичком плану. Наведеним је објашњена војна обавештајна служба безбедности и неки од аспеката њеног деловања, у наставку рада објашњена је цивилна обавештајна служба безбедности.

Безбедносна-информативна агенција представља, „самосталну специјализовану владину установу задужену за вршење обавештајних, контраобавештајних и других, законом и другим законским актима и прописима, послова безбедности.”¹⁵⁰ Формирана је Законом о Безбедносно-информативној агенцији, који је ступио на снагу 27.07.2002. године, као посебна организација Владе Републике Србије са статусом правног

¹⁴⁸ Опширније у: *Правилник о раду БИА, Правилник о раду ВБАи Правилник о раду ВОА.*

¹⁴⁹ Ковач, С.Ор. cit. стр. 34.

¹⁵⁰ Закон о безбедносно-информативној агенцији, Сл. гласник РС, бр.42/2002, 111/2009, 111/2009, 65/2014 – Одлука УС, 66/2014 и 36/2018; члан 2.

лица. Безбедносна-информативна агенција је цивилна, национална служба безбедности и део је јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије која делује на основу и у оквиру Устава, закона, других прописа и општих аката, стратегије националне безбедности, стратегије одбране и утврђене безбедносно-обавештајне политике. Средства намењена за њен рад добијају се из буџета Републике Србије који је транспарентан. Агенција има свој рачун и послује као посебно правно лице. Утрошак одобрених средстава контролишу Државна ревизорска институција, органи Министарства финансија и интерни буџетски контролори и ревизори.

Надлежности БИА садржане у члану 2. Закона о БИА¹⁵¹, а то су следеће:

- ✓ заштита безбедности Републике Србије;
- ✓ агенција обавља послове који се односе на заштиту безбедности РС, откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка. Законом је регулисано да припадници Агенције имају овлашћења да од државних и других органа, правних и физичких лица траже и добију обавештења, податке и стручну помоћ од значаја за разјашњење чињеница везаних за обављање послова која су у делокругу Агенције. Директор Агенције је дужан да Народној скупштини и Влади РС два пута годишње подноси извештај о раду Агенције и извештај о стању безбедности у Републици Србији;
- ✓ истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност државе и информисање надлежних државних органа о тим подацима, као и друге послове које су законом одређене.

С обзиром на то да су надлежности између осталог и послови који се односе на супростављање међународном тероризму и транснационалном организованом криминалу, логично је и нужно успостављање сарадње са службама суседних земаља, затим држава чланица Европске уније, али и шире, са сродним службама на једном глобалном нивоу, што намећу савремени изазови и тзв. „глобализација криминала”. Безбедносна-информативна агенција остварује блиску сарадњу са свим државним органима који су надлежни за сузбијање организованог криминалитета. Таква сарадња се превасходно одвија кроз достављање и размену података, информација, али и кроз подршку у људским и материјално-техничким ресурсима.

Војнообавештајна агенција „као орган управе Министарства одбране Републике Србије и релативно самостална обавештајна организација (ресорна), прикупља, анализира, процењује, обрађује и доставља надлежним војним и државним органима

¹⁵¹ Исто.

обавештајне информације о постојећим и потенцијалним опасностима, активностима, плановима или намерама страних држава, и посебно њихових оружаних снага, међународних и страних организација, група и појединаца усмерених против Војске Србије, Министарства одбране Србије, суверенитета, територијалног интегритета и одбране Републике Србије.”¹⁵²

Надлежна је и одговорна за обавештајно обезбеђење, као и за представљање и заштиту интереса Министарства одбране у иностранству. Своју функцију остварује обавештајно-оперативном и војнодипломатском делатношћу. По модалитетима деловања, областима истраживања, карактеру циљева и по положају може се сврстати у ресорну, војну и спољнообавештајну службу безбедности. Стратешка мисија ВОА је пружање обавештајне подршке државном руководству и Војсци Србије у земљи и иностранству.

У основне циљеве ове службе спада: „спречавање изненађења и обезбеђење података о безбедносној ситуацији у ближем и ширем окружењу, са тежиштем на откривању и праћењу снага и намера потенцијалног непријатеља, терористичких снага, те прикупљању других података о војним, политичким и економским активностима који могу да утичу на безбедност земље.”¹⁵³ У свом раду реализује две основне функције: обавештајно-оперативну и дипломатску функцију у области одбране. Обавештајно-оперативна функција се обавља у војнообавештајним центрима, док се дипломатска функција у области одбране извршава у изасланствима, у складу са законима и Бечком конвенцијом о дипломатским односима.¹⁵⁴

Војнообавештајна агенција у оквиру прописаних надлежности има три мисије:¹⁵⁵

1. Пружа подршку државном и војном руководству обавештајним информацијама о ризицима и претњама усмереним из иностранства против безбедности РС. У складу са овом дефинисаном мисијом, основни задатак је праћење и истраживање политичко-безбедносне ситуације у окружењу која може да генерише ризике и претње безбедности државе, као и праћење војног фактора међународних односа;

2. Пружа обавештајну подршку Војсци Србије при реализацији мисија и задатака. Задаци у овој мисији су следећи: усмеравање и планирање обавештајних припрема и информација са обавештајно-извиђачким органима и јединицама Војске; праћење криза

¹⁵² Мијалковски, М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*, стр. 247.

¹⁵³ Lazić. R. *Op. cit.* стр. 76.

¹⁵⁴ Бечка конвенција о дипломатским односима од 18. априла 1961. године, Службени лист СФРЈ – додатак 2/64.

¹⁵⁵ Lazić. R. *Op. cit.*, стр. 80.

у регионима где су или где могу бити ангажоване националне снаге у мултинационалним операцијама; достављање и размена обавештајних информација и података;

3. Представља и штити интересе Министарства Одбране и Војске Србије у иностранству који је уједно и задатак, као и учешће у развоју међуармијске сарадње и обавештавање о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује.¹⁵⁶

Војнообавештајна агенција обавља задатке и послове из своје надлежности у складу са начелима уставности и законитости, поштовања људских права и слобода, професионализма и сразмерности у примени овлашћења, при чему је политички, интересно и идеолошки неутрална, а њени припадници не могу да буду чланови политичких странака и интересних група.

2.2. Безбедносни део обавештајно-безбедносног сектора

Како би се потпуно сагледао проблем остваривања функције безбедности, у складу са уставним принципима, неопходно је поћи од правног регулисања одговорности и делатности органа који остварују безбедносну функцију. Пре свега, ту се мисли на законе којима се у складу са уставом, утврђују делокруг и надлежности органа безбедности. Мисли се на законе којима се оснивају органи безбедности, одређује њихова делатност, руковођење, контрола рада, одговорност, надлежност и друго. Затим прописи којима се утврђује њихова организација и којима се регулишу сва остала општа и друга питања (финансије, опрема...).

Војнобезбедносна агенција је „орган управе Министарства одбране Републике Србије, односно ресорна војна контраобавештајна служба, чији је основни задатак да штити Војску Србије и Министарство одбране РС од шпијунско-субверзивних делатности спољних и унутрашњих носилаца усмерених на подривање одбрамбених могућности Републике Србије”.¹⁵⁷ Она се стара о безбедности система одбране и Војске Србије и бави се планирањем, организовањем и реализацијом послова и задатака из контраобавештајних и безбедносних послова, што јој је уједно и стратешка мисија.

По положају у систему безбедности, дефинисаном на основу Закона о основама уређења служби безбедности, ресорна је служба. Организована је у централне и ниже организационе целине – центре, по територијалном и проблемском принципу. Детаљна организација и друге значајне области које се односе на рад ВБА уређене су подзаконским актом о унутрашњој организацији и систематизацији радних места.

¹⁵⁶ Ковач, С.Ор. cit. стр. 34.

¹⁵⁷ Ковач, С.Ор. cit. стр. 33.

Војнобезбедносна агенција обухвата три области деловања: општебезбедносне, контраобавештајне и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије. У оквиру реализације прве групе – општебезбедносних послова и задатака ВБА:

- ✓ врши процену безбедносних ризика који могу угрозити њихово функционисање;
- ✓ планира, организује и контролише безбедносну заштиту снага, објеката и средстава и мере безбедности у реализацији послова, задатака и активности;
- ✓ врши безбедносне провере;
- ✓ примењује и контролише примену мера заштите тајности података;
- ✓ издаје безбедносне сертификате (одобрења и дозволе);
- ✓ учествује у безбедносној заштити других субјеката система одбране;
- ✓ врши послове из области индустријске безбедности и информационих система, рачунарских мрежа, система веза и криптозаштите;
- ✓ обавља друге општебезбедносне послове и задатке.¹⁵⁸

Контраобавештајни послови и задаци подразумевају да ВБА: открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;

- ✓ открива, прати и онемогућава унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља усмерене против МО и Војске Србије;
- ✓ открива, истражује и документује кривична дела против: уставног уређења и безбедности РС, човечности и других добара заштићених међународним организованог криминала, прања новца, корупције;
- ✓ прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности;
- ✓ планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту лица, објеката, активности и тајних података МО и Војске Србије.¹⁵⁹

У трећу групу – општих послова и задатака спадају: унутрашња контрола рада припадника; школовање и специјализација припадника; сарадња и размена података са другим субјектима система националне безбедности; реализација успостављања и остваривања, врсте, облика и начина сарадње; провера и обрада, процена и заштита обавештајних података и информација од неовлашћеног откривања, давања, мењања, коришћења, губитка или уништавања; заштита опреме и средстава које користи у свом раду од неовлашћеног приступа; обезбеђење и заштита сопствених укупних потенцијала

¹⁵⁸ Мијалковски, М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*, стр. 247.

¹⁵⁹ Мијалковски, М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*, стр. 247.

(материјалних и људских) од противправних радњи и претњи. Војна служба безбедности у свом раду користи савремене методе као и посебне безбедносне радње и мере.

2.3. Управљање обавештајно-безбедносним сектором

Доношењем Устава и закона и других подзаконских аката, тачно се прецизирају у једном друштву улоге и моћи органа и службе безбедности тако да теорија безбедности кроз доношење безбедносне политике даје потребан глобални научни оквир на нивоу државе ради заштите темељних вредности датог друштва. Свака савремена држава настоји да правно уреди све облике друштвених односа, па тако и област безбедности као област друштвених односа у којој се испољавају и други (различити) облици друштвених односа на један специфичан начин. Правно уређивање ове области од посебног је интереса за сваку државу, јер све државе користе право за остваривање властитих виталних и других интереса због којих правом обезбеђују ограничавање или сузбијање оних делатности којима се угрожавају њени интереси. Класични и витални интерес државе јесте свакако безбедност те државе и њених грађана.

Правно уређивање безбедносне материје услов је да носиоци послова безбедности остварују своју улогу у целини система безбедности, а самим тим и правног система. Држава одређује норме понашања и доноси правне прописе, али је она и та која се преко својих органа стара да се они поштују у складу са тим прописима, то јест са потребама безбедности земље.¹⁶⁰

Систем безбедности у свакој правно уређеној демократској држави представља друштвену нужност. Уколико се не оствари контрола законитости рада безбедносног система, његова моћ може постати „друштвено опасна”, поготово у односу према грађанима, применом мера репресије са прекорачењем законом датим овлашћења. Основни извор моћи органа и служби безбедности треба да произилази из закона и његово спровођење треба да се одвија у складу са општеприхваћеним универзалним стандардима, што представља основу за обликовање етичко моралног понашања органа који су у служби закона. Законите интервенције органа и служби безбедности требају се превасходно схватити и прихватити као очување амбијенталног безбедносног простора у којем ће се успоставити одговарајућа равнотежа између законских одредби и степена демократске толеранције грађана у међусобној комуникацији.¹⁶¹

¹⁶⁰ Ковач, С.Ор. cit. стр. 32.

¹⁶¹ Исто, стр. 41.

У области безбедности у свакој земљи, основ уређења односа јесу начела изражена у највишем уставном акту. Понашање свих грађана и државних органа, као и делатност органа безбедности, морају бити усаглашени са начелима и принципима садржаним у том правном акту. Систем безбедности у остваривању своје функције значајан је елемент правне државе на тај начин што представља субјект одговоран да се спречи свако непоштовање права, без обзира на то од ког носиоца угрожавања долази. Систем безбедности се у суштини и успоставља ради онемогућавања противправности.¹⁶²

У свим државама, доношење и обликовање националне безбедносне политике доноси се у Парламенту где се омогућује транспарентни дијалог о свим актуелном темељним проблемима политичке заједнице, а тиме и питањима безбедности. Када се говори о политичко-правним раздвајањима функције између политике и елемената система безбедности, треба се поћи од тога да су грађани ти који на демократским изборима бирају своје представнике у домове Парламента. Значи, преко својих представника имају утицај на доношење виталних закона и одлука за функционисање државних органа. Законодавна тела Парламента у савременим друштвима доносе кључне законе који се односе на полицијску, одбрамбену и обавештајну сферу; али и ту постоје изузеци, сходно томе о каквом се облику политичког система ради.

Продукт политике су донети закони, које органи и службе безбедности у свом раду морају спроводити. На том нивоу треба да се заврши конкретан утицај политике, с обзиром да је поступање и спровођење по закону ствар оперативно-стручног и професионалног карактера и законитог рада поменутих структура. Међутим, у пракси често долази до међусобног утицаја, што неминовно доводи до тога да органи и службе безбедности не могу аутономно и професионално отклањати све опасности које утичу на стање безбедности.¹⁶³

Систем безбедности и његово функционисање не може остати изван турбулентних процеса, чиме се њему у појединим кризним ситуацијама отвара простор да од јавне службе у функцији грађана, полако са својим елементима прерасте у политичког актера. Тиме владавина права као апсолутна вредност губи своју основну улогу.

Ако знамо да је законита физичка сила конститутивна црта свих политичких структура, онда је сасвим јасно због чега се извршни органи настоје ослободити подређености. То нужно доводи до напетости и могућих даљих политичко-безбедносних криза у решавању значајних питања у функционисању власти. Систем безбедности је у

¹⁶² Стајић, Љ. *Оп. cit.* стр. 229.

¹⁶³ Мијалковски, М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*, стр. 77-78.

обавези да буде лојалан демократски изабраној влади, без обзира на њен политички састав.¹⁶⁴

Важност одвајања обавештајно-безбедносних и одбрамбених структура од политике, то јест њихова неутралност у спровођењу закона огледа се и у чињеници, да оне своје обликоване стратегијске и оперативне-тактичке одлуке за конкретно поступање не смеју заснивати на основу политичких одлука. Напротив, њихова неутралност, а самим тим и професионалност долази у оним ситуацијама када се назначени елементи придржавајући се строго уставних и законских оквира настоје поставити изнад конфликта унутар заједнице са политичком конотацијом. Стога, обавештајно-безбедносне и одбрамбене структуре нису само пуки инструменти за спровођење и очување државне моћи. Они настоје да се схвате као интегрални део заједнице који су у служби грађана, пошто они поштују закон, а не њене представнике.

Руковођење обавештајним службама произилази из облика и карактера државне управе, које захтева вертикални и хоризонтални систем потребних корелативних односа између ресорних служби, унутар њихових организационих јединица и радних места који стоје у успостављеном међусобном хијерархијском односу. Сем тога, степен централизације обавештајних служби, обезбеђује и начело јединства управљања. Руковођење са флексибилним приступом није потребно само ради тога да се снагом стручног, а не положајног ауторитета обезбеди потребна одговорност, већ и строга подела рада са специјализацијом и утврђеним правилима комуницирања у том хијерархијском односу. У складу са функционалном улогом, на тим основама обезбеђује се и специјализованост кадрова и максимална искоришћеност њихових научних и стручно-оперативних сазнања и искуства.

Обавештајно-безбедносна служба – организација установа државне власти је релативно самостална у извршавању одређених планова и програма државе и задатака који произилазе из тога, заснована на принципима субординације и хијерархије, с дефинисаним сетом одговорности и овлашћења. Њен комуникациони систем заснован је у складу с принципима ефикасности, заштићености обавештења и функционалности. Методика рада у том смислу захтева наглашен динамичан проток обавештења од извора (емитера) до крајњег примаоца без могућности пресецања тока и без могућности пресретања и деформација обавештења. То је лакше остварити унутар професионалног круга установа, него унутар целокупног система.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Ковач, С.Ор. cit. стр. 30.

¹⁶⁵ Опширније у: *Правилник о раду ВОА*.

Свака промена у систему и режиму власти и свака крупнија промена у политици коју та власт може изазвати, по правилу изазива велике потресе и промене у организацији и персоналном саставу обавештајних служби. Обавештајне службе не подносе велике и нагле промене из разлога што се њихова организациона мрежа различитих активности, нарочито у иностранству, споро и са много стрпљења изграђују и стабилизују. Искуство оперативаца – извршилаца задатака, релативно се споро стиче, а могућности избора и ангажовања нових кадрова су веома ограничене због специфичности и потребних психофизичких и стручних профила.

Неопходно је разликовати кадровско-персоналну политику у избору и именовању руководеће структуре службе од састава извршних делова службе. У формирању политике и њене примене, овде се власт (носиоци власти) сусрећу са много противречности, међу којима су две најважније.¹⁶⁶

- ✓ Предуго задржавање на челним руководећим местима обавештајно-безбедносних служби, у којима се, по природи ствари, концентрише велика моћ и развија посебна врста сарадње и солидарности, може бити штетно по државу и друштвени систем. Служба може доспети у заблуду да она треба да управља политиком, уместо да служи, да буде у функцији државне политике.
- ✓ Насупрот томе, прекратко задржавање одређених особа на руководећим функцијама прети да наруши континуитет у раду службе. Успостављање контаката и стицање поверења, посебно када се ради о људима који долазе са стране, сложен је и деликатан процес.

Институције државе које имају заштитно-репресивну функцију, сматрају се још увек кључним моделом са наглашеним димензијама моћи. Тако да за обавештајне и контраобавештајне службе, које своју сублимацију налазе у обавештајно-безбедносном систему вреди исто, да су повезане вертикално и хијерархијски, централизоване, чија организација и управљање поставља високе стандарде у креирању свеукупних законом прописаних активности.

Управљање обавештајним службама представља јако одговоран, специфичан и деликатан посао. Основни задатак управљања јесте да на системски, континуиран, динамичан, законит начин, уз коришћење посебних концепција, начела, тајних и легалних метода, техника и тактика, плански и одговорно усмерава активност свих нижих организационих структура у процесу остварења конкретно постављених циљева и задатака, сагласно захтевима и потребама надлежних структура власти.

¹⁶⁶Alispahić, B. *Op. cit.* стр. 44.

Одсуство потребног нивоа безбедности доводи у питање стабилност функционисања институције власти, а тиме и друштва у целини. Институције које доносе глобалне оквири политике безбедности имају задатак да својим спровођењем обезбеде потребну стабилност државе, али не доводећи у питање уставну заштиту основних права и слобода. Политика своју институционализацију моћи остварује путем државе, с обзиром на то да је политичка борба између партија првенствено усмерена према држави као њиховом крајњем циљу, тако да држава за сваку политичку партију представља основни политички интерес, пошто она полаже право на организовану законску принуду. У том смислу се на нивоу државе обликује и усваја безбедносна политика која служи као кључни оквир за реализацију основних интереса у друштву. Политика безбедности има специфично место пошто је она једна од најзначајнијих безбедносних спона која ствара потребне претпоставке за прогресивни развој у свим сферама друштвеног живота.

Будући да је држава политичка творевина, сасвим је разумљиво да оне политичке снаге које успостављају државу желе да имају одговарајући утицај на органе и службе безбедности, као поузданог средства за утврђивање и заштиту својих политичких погледа. Да би систем безбедности као најзначајнији механизам био ефикасан у спречавању свих појава који угрожавају политичке структуре, политика настоји да уз помоћ правне државе обликује сигурну политику и праксу деловања, која је у функцији заштите и политичког јединства. С обзиром на то да живимо у времену великих противречности, неизвесности, сложене савремене стварности, које узрокује разноврсне конфликтне прилике, политика безбедности треба одражавати смисао стабилног постојања политичке заједнице. Ради постизања наведеног важно је дефинисати легислативни оквир за рад служби безбедности.

Према Закону о ВБА и ВОА из 2009. године, са каснијим изменама, настављене су реформе усвајањем и ступањем на снагу овог Закона. Законом о ВБА и ВОА, уређују се надлежности, задаци, послови, овлашћења, надзор и контрола, као и многа друга питања која су од значаја за њихов рад. ВБА и ВОА су органи управе МО, који обављају безбедносно-обавештајне послове значајне за одбрану и део су јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије.¹⁶⁷

Донетим законом створили су се услови за успостављање демократске цивилне контроле и то од стране извршне и законодавне власти. Војне обавештајно-безбедносне службе су овим закон правно уређене, како кровним, тако и појединачним законима и заступају интересе државе као самосталне и деполитизоване институције, које штите

¹⁶⁷ Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, Сл. гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013; члан 1. и 2.

професионално и стручно државни суверенитет изнутра и споља. Припадници ове две службе су официри, подофицири, државни и војни службеници и намештеници.

Службом управља руководиоца службе у лицу директора ког поставља и разрешава Влада Републике Србије по прибављеном мишљењу Савета за националну безбедност. У обављању стручних послова службе су самосталне, али је предвиђена сарадња на два нивоа: између самих служби безбедности земље и са службама безбедности других држава и међународних организација на основу безбедносно-обавештајне политике, стратегије националне безбедности и стратегије одбране.

Основна функција саветодавних тела јесте заштита националне безбедности, приоритета циљева и консензуса да је очување националне безбедности изнад политичких спорења. У таквим телима је углавном успостављена равнотежа у функционисању извршне, законодавне и судске власти, у остваривању контроле података које постављају и контроле буџетских расхода служби безбедности.

Анализом структуре обавештајно-безбедносног сектора Републике Србије и приказом надлежности и метода рада субјеката обавештајно-безбедносног сектора објашњен је начин функционисања безбедносне функције, односно може се закључити да је сам оперативни рад субјеката обавештајно-безбедносног система детерминисан вољом носилаца политичке власти у држави.

Теоријским основама из друге целине докторске дисертације дошло се до сазнања на нивоу научне дескрипције којим се верификују ставови из **друге посебне хипотезе истраживања**: „Што су боље и прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије“; и из **четврте посебне хипотезе истраживања**: „Активности, методе, ефекти и деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије“.

III. ДЕО

САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИИ ПРЕТЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У сваком уређеном демократском друштву, многи политички, безбедносни и други интереси грађана се из дана у дан моделирају, трансформишу, добијају на садржају, сагласно општим цивилизацијским преображајима. На том путу стоје бројни изазови, разни облици деструкције, разна изворишта угрожености који попримају глобални карактер и доводе у питање егзистенцију и опстанак човечанства. Разни облици и инструменти насиља путем тероризма, организованог криминала, наркоманије, средстава за масовна уништења, разарања, недвосмислено указују на сву сложеност данашњег друштвеног збивања и реалности у којој живимо. Захтеви друштва према безбедносним системима су постали веома сложени и јасно обликовани, како због комплетне непредвидивости, тако и због сложености безбедносних прилика.¹⁶⁸

Историјска пракса указује да је сам процес настанка и структурисања друштва био изложен многобројним облицима и изворима угрожености, што је имало понекад далекосежне импликације на безбедносном и заштитном подручју. Та борба за људске слободе које су праћене разним облицима несклада и противречности доводила је у

¹⁶⁸ Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 122.

питање његов опстанак и заједницу у целини, а тиме и њену политичку и економску егзистенцију.

Свака афирмација и напредак у разним подручјима, укључује и разне облике девијантног понашања, што од система безбедности тражи интердисциплинарни приступ и чврсту корелацију у деловању његових елемената у циљу стварања потребног безбедносног амбијенталног простора, како би се политички, економски и остали процеси одвијали са међусобним прожимањем, елиминисањем свих препрека које могу попримити и озбиљне безбедносне конотације.

Због интензивних миграција, могућности брзог путовања, револуције у комуникацијама, слободног протока технологија, веће порозности (пропустљивости) граница, јаза између различитих култура, вера и идеологија, безбедносни изазови, ризици и претње по државе нису само прост збир чинова (аката) угрожавања. Данас оне, иако имају исти назив и исти циљ као некада, испољавају потпуно нову енергију угрожавања која својом снагом превазилази опасности које су до сада познате. Ако се узме тероризам као најбољи пример, поређење некадашњег и савременог тероризма огледа се у заједничком имену и циљу, док је деструктивност, бруталност, број жртава и домет савременог тероризма несагледив. У средишту удара тероризма јесу суверенитет, економија и људска права. Њиме су угрожене државе, међународна заједница и сваки њен део.¹⁶⁹

Под угрожавањем можемо сматрати „разнолике реалне и потенцијалне опасности које су узроковане деловањем појединаца или група, природних појава и техничко-технолошких и осталих система, а који по интензитету, обиму, офанзивношћу, времену и начину испољавања могу да доведу или су довели до друштвено-штетних последица, којима се у питање доводе темељне вредности државе и њених грађана, односно друштва у целини (основна права и слободе грађана, здравље, имовина, територијални интегритет, уставни поредак, нације или групе), или пак, доводе до поремећаја и нестабилности у функционисању виталних институција државе.”¹⁷⁰

Наглашене институционалне и друге многоструке несагласности између држава, њихов положај и улога у међународним односима, као и обликовање и остварење спољнополитичких циљева, носило је са собом широк спектар свих облика продирања и кондигне (подчињавајуће) моћи. То упућује на констатацију да су све државе више или мање угрожене са разним облицима несигурности, што је праћено скривеним или отвореним конфликтним ситуацијама или кризама. Унутрашње латентне безбедносне

¹⁶⁹ Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*, *Op. cit.* стр. 123.

¹⁷⁰ Masleša, R. *Op. cit.* стр. 664.

кризе, ако су још резултат различитих облика притисака из окружења (политички, економски, технолошки), неминовно воде према даљем продуковању и продубљивању негативних тенденција, с циљем дестабилизације функционисања правног поретка, а тиме и нарушавања националне безбедности и стабилности политичког система.¹⁷¹

Сведоци смо перманентне позорнице различитих облика насиља, праћени разним узроцима и изворима. У данашњим друштвеним приликама, утицај и разна изворишта угрожености безбедности у друштву, те разне криминалне и друге појаве могу понекад имати и разорни карактер. То може довести и до једне климе неповерења што у појединим приликама може да резултирадалекосежним безбедносним проблемима, посебно ако се ради о сложеним организованим облицима криминалитета.

1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ИЗАЗОВА, РИЗИКА И ПРЕТЊИ БЕЗБЕДНОСТИ

Савремени свет карактеришу непредвидивост, међузависност, као и изузетно сложени изазови, ризици и претње безбедности држава и грађана. Како би се предвиделе, спречиле или ограничиле појаве такве врсте, и у што већој мери контролисали њихови ефекти, потребна је посебна пажња надлежних институција, константно праћење и анализа међународног окружења. Појам изазов обухвата појаве чија је штетност и извесност најмање вероватна, постојање је деструктивно али у оним границама толерантне прихватљивости јер озбиљно не угрожава виталне вредности. У будућности, изазов може проузроковати угрожавање безбедности са озбиљнијим последицама. Представља најмање штетан облик опасности у садржајно-последичном смислу, а у временском смислу је најудаљенија опасност од објекта безбедности (штићене вредности). Ради се о изгледној фази опасности која може али не мора бити реализована и која се састоји у евентуалној намери њеног носиоца.¹⁷²

Ризик се одређује као скуп различитих процеса, чиниоца и односа који самостално или у интеракцији могу али и не морају довести до последица угрожавања безбедности. Он садржи већи степен опасности у односу на изазов, већу вероватноћу наношења неке штете. Његово неблаговремено уочавање врло брзо претвара у јасну претњу. Безбедносни ризик може се посматрати као: „специфичан облик опасности из разлога јер је својствен и субјекту безбедности и субјекту опасности. Двостраност безбедносног ризика је у томе што оба субјекта егзистирају у неизвесном безбедносном окружењу и континуелно доносе одлуке о сопственом ангажовању, а свака одлука скопчана је са извесним

¹⁷¹ Исто, стр. 665.

¹⁷² Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 130.

ризиком.”Озбиљан ризик за безбедност, поред локалних сукоба, тероризма и организованог криминала данас представљају и еколошки проблем, климатске промене, заразне болести и слично. Евидентно је да ће комплекс ових промена у будућности, по својим размерама, озбиљности и последицама, свакако превазићи „класичне” безбедносне ризике, везане за извесност оружаних сукоба између држава, мада ни они нису искључени.¹⁷³

Претња је свесна намера прозроковања штете особи, својини или праву да би принудила објекат претње да испуни наметнуто понашање. Безбедносна претња представља синоним облика угрожавања безбедности. Конкретна је појава чије је наступање најмање неизвесно при чему су штетни ефекти највећи и неспорни. У савременим државама, почетком ХХИ века, промена глобалног безбедносног окружења довела је до пораста претњи као што су: међународни тероризам и организовани криминал, пролиферација оружја за масовно уништавање, масовна имиграција, прање новца, илегална трговина људима и робом која подлеже контроли и слично.¹⁷⁴ Наведене претње доносе и промене у погледу функционисања система националне безбедности, а то, природно усложњава механизме за њихову контролу. У таквим околностима безбедносно-обавештајни системи требају да се прилагоде новонасталој ситуацији и да побољшају своју ефикасност. Са друге стране, то ствара и потенцијалне претње равнотежи између ефикасности система националне безбедности и његове демократске и цивилне контроле.¹⁷⁵

Међународни тероризам и организовани криминал представљају највећу безбедносну претњу светској заједници у овом тренутку. Борба против њих треба садржати два компатибилна елемента: одлучну директну акцију против извршилаца и организатора тероризма, као и предузимање дугорочних мера за постепену елиминацију његових политичких и социјалних узрока. На плану његове превенције веома је важна сарадња између држава. Ту, свакако, у процесу осујећивања таквих „глобалних појава” значајно место припада националним службама безбедности. Претње безбедности држава данас су се суштински промениле. Из тих разлога неопходно је да се мењају и покретачке силе, облици процедуре, димензије и механизми оперативних процеса заштите безбедности.

У наставку текста дат је преглед и објашњење најдоминантнијих изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије, а до којих се дошло на основу истраживања

¹⁷³ Мијалковски, М. и Ђорђевић, И. (2007). *Неухватљивост националне моћи*, Сл. гласник РС, Београд, стр. 170.

¹⁷⁴ Ejduš, F. *Op. cit.* стр. 37.

¹⁷⁵ Lazić, R. *Op. cit.* стр. 13.

које је спроведено за потребе ове дисертације. Као полазна основа сазнања узети су подаци прикупљени применом технике интервју и анкете, а помоћу основе за разговор и анкетног упитника који су приказани у Прилозима број 7 и 8. Резултати добијени на основу ових података приказани су у Прилозима 9А и 9Б.

1.1. Деловање страних обавештајних служби

Савремени обавештајно-безбедосни системи сходно својој функцији, организују већи број субјеката који својом укупном делатношћу омогућавају испуњење друштвених циљева због којих су организовани. Субјекти обавештајно-безбедосног система, на основу прописаних правних норми, обављају послове безбедности, којима се остварују конкретни задаци у остваривању безбедности. Сходно томе може се констатовати да су основни субјекти безбедности: држава и њени грађани, а све субјекте можемо поделити на конвенционалне, неконвенционалне и суплементарне. *Конвенционални субјекти* обавештајно-безбедосног система су: полиција, војска, обавештајне службе, судови, царина, тужилаштво, инспекције и органи за извршење кривичних санкција. *Конвенционални субјекти* се баве директно безбедношћу. *Неконвенционални субјекти* обавештајно-безбедосног система су: законодавни органи (народна скупштина – парламент), извршни органи (влада и председник државе) и органи иностраних послова. *Суплементарни субјекти* обавештајно-безбедосног система су: локална заједница, јавне службе, предузећа, невладине организације, црква и грађани.¹⁷⁶

Ради разумевања ефеката деловања (рада) страних обавештајних служби, у контексту савремених изазова ризика и претњи по безбедност државе (политички систем) неопходно је дефинисати појмове (термине): обавештајне службе и обавештајне делатности, то јест деловање обавештајних служби, конкретно форме и методе деловања. Сходно наведеном, може се сагледати један од сегмената реверзибилности егзистирања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему државе.

Радослав Гаћиновић сматра да је обавештајна служба посебна организација државних органа, чија се делатност огледа у прикупљању и изучавању података о другим државама и унутар сопствене државе, она обухвата све структуре друштва и све друштвене активности и то: политичке, економске, безбедносне (унутрашње и спољне), научно-техничке и друге, државе према којој је усмерена. Дакле, обавештајна служба је друштвено-историјска и класно условљена специјализована организација која у оквиру

¹⁷⁶ Милосављевић, Б. (2014). Прилог теоријскоправном одређењу појма безбедности, *Правни записи*, година V, број 1, стр. 96.

свог делокруга рада спроводи тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виталним интересима противника, користећи при том специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности.¹⁷⁷ Овде је битно истаћи да се у савременој литератури често може пронаћи грешка у поистовећивању појмова „шпијунажа“ и „обавештајна служба“. Наиме, шпијунажа је делатност, а обавештајна служба је врста организације (државне институције); конкретно шпијунажа је само сегмент обавештајне делатности.

Према Адреји Савићу обавештајна служба је друштвено-историјска и специјализована организација која у оквиру свог делокруга рада спроводи тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виталним интересима противника, користећи при том специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности.¹⁷⁸

„Обавештајне и безбедносне агенције једине су надлежне и овлашћене да примењују тајне методе и средства ради откривања носилаца тајних припрема и делатности који у наредном периоду прете да наруше систем безбедности државе. У том правцу би требало да делују све обавештајне и безбедносне службе, које применом метода и средстава треба правовремено да открију индикаторе који упућују на могућност појаве свих облика угрожавања безбедности државе.“¹⁷⁹

Ради бољег разумевања деловања обавештајних служби неопходно је навести једну од подела обавештајних служби. Најсвеобухватнију поделу обавештајних служби дали су Стајић и Гађиновић, по којима се обавештајне службе могу поделити на више начина, зависно од критеријума поделе: према месту у државној организацији – *централне и ресорне*; према називу – *војне и цивилне*; према врсти делатности – *опште и специјалне*; према блоковској подељености – *националне и наднационалне*.¹⁸⁰

Делатности обавештајно-безбедносних служби важне су делатности државе. Добром организацијом и реализацијом ове делатности обезбеђују се независне анализе података битне за безбедност државе и друштва и заштиту њихових животних потреба и интереса. За реализацију ове државне делатности задужени су посебни државни органи – обавештајне и безбедносне службе (агенције), које се у већини држава налазе у надлежности извршне власти, али законодавна власт има кључну улогу у надгледању њихових делатности.

¹⁷⁷ Гађиновић, Р. (2019). Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе, *Војно дело*, 71(2), стр. 70.

¹⁷⁸ Савић, А. (2000). *Увод у државну безбедност*, ВШУП, Београд, стр. 42.

¹⁷⁹ Гађиновић, Р. *Op. cit.* стр. 71.

¹⁸⁰ Стајић, Љ. и Гађиновић, Р. (2007). *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, стр. 358.

У контексту наведеног Гађиновић сматра да ради разумевања деловања страних обавештајних служби треба имати на уму чињеницу да савремени обавештајно-безбедносни системи деловање обавештајних служби дефинишу у складу са националним интересима и спољнополитичким приоритетима. Као и да своје деловање темеље на највишим актима који регулишу ову врсту делатности, пре свега на стратегији државе (уколико је имају), стратегијама националне безбедности, законима о националној безбедности као и законима појединих обавештајних установа. Управо ови закони најчешће ближе прецизирају делокруг рада обавештајних служби, њихову унутрашњу организацију, методе рада као и средства и мере које службе користе.¹⁸¹

У „амбијенту“ нових изазова, ризика и претњи за унутрашњу безбедност, попут пролиферације оружја за масовно уништавање, организованог криминала, трговине дрогом, илегалних миграција, међународног тероризма и тако даље, нарочито после догађаја од 11.09.2001. године, добри обавештајни подаци сматрају се од суштинске важности за сваку државу. Из наведених разлога многе земље су креирале легислативни оквир који инкорпорира овлашћења обавештајним службама, а нове технологије прошириле су могућности за надзирање, откривање и лишавање слободе осумњичених и омогућиле већу сарадњу између обавештајних и безбедносних служби, како на националном, тако и на регионалним и међународном нивоу.

У таквим околностима повећава се улога парламента у стварању равнотеже између нарастајуће моћи обавештајно-безбедносне делатности и грађанских слобода и људских права. Будући да делатност прикупљања обавештајно-безбедносних података захтева висок ниво тајности, ту је главна опасност, с једне стране, у могућности да се подаци злоупотребе у унутрашње политичке сврхе, а с друге стране, да обавештајно-безбедносна делатност постане претња друштву и политичком систему ради чије заштите се и организује. Зато постоји велика потреба за цивилном и демократском контролом субјеката ове делатности од стране егzekутиве и легислативе. Само систем цивилне контроле и равнотежа власти може да спречи егzekутиву и легислативу да злоупотребе обавештајне и безбедносне службе у властите политичке сврхе.¹⁸²

У демократским друштвима субјекти обавештајно-безбедносне делатности треба да теже ка већој ефикасности, политичкој неутралности, привржености професионалној етици, деловању унутар законитих овлашћења и у складу с уставним и правним нормама и демократском праксом државе. Обавештајно-безбедносна делатност треба да буде на транспарентан начин дефинисана јасним законским оквирима које усваја парламент. У

¹⁸¹ Гађиновић, Р. *Op. cit.* стр. 69.

¹⁸² Савић, А. (2000). *Op. cit.* стр. 45.

закону треба да буду прецизирана овлашћења, надзор и контрола над субјектима обавештајно-безбедносне делатности.¹⁸³

„Обавештајна делатност представља скуп планских, организованих и непрекидних мера и поступака које предузимају њени носиоци ради остваривања увида у стање, могућности и намере појединих држава и појава које су објекат обавештајног истраживања, како би се на основу тих сазнања предузимале одговарајуће активности на политичком, економском и војном плану.“¹⁸⁴

У разматрању „феномена“ обавештајне делатности Младен Бајагић посебно истиче процес прикупљања обавештајних информација, то јест обавештајно истраживање, или „обавештајни циклус“ (енгл. *intelligence cycle*), који се реализује кроз више међусобно повезаних фаза. До сада су развијени различити теоријски и практични модели обавештајног циклуса, који се могу у најкраћем изложити на следећи начин: уочавање одређеног политичког, социјалног, безбедносног, или неког другог проблема значајног за реализацију националних интереса и очување и унапређење националне безбедности једне земље; утврђивање обавештајних/информационих потреба и захтева од стране носилаца политичке власти и њихово преношење обавештајно-безбедносним установама; анализа обавештајних захтева, планирање и покретање процеса прикупљања сирових обавештајних информација (енгл. *raw intelligence*); класификација, процењивање и анализирање обавештајних информација; интерпретација и интеграција/обједињавање обавештајних сазнања; израда завршних обавештајних докумената (енгл. *finish intelligence*), њихово похрањивање и чување; уступање завршних обавештајних докумената-обавештајног сазнања крајњим корисницима (стварним субјектима политичког одлучивања који учествују у креирању и реализацији спољне политике); тумачење завршних обавештајних сазнања и повратна веза (енгл. *feed back*).¹⁸⁵

Андреја Савић сматра да су основне фазе у радном циклусу сваке обавештајне службе, без обзира на то што се оне по карактеру могу разликовати: утврђивање обавештајних-информационих потреба (одлучују спољнополитичке институције самостално, или по предлогу и у сарадњи са обавештајним руководиоцима); преношење обавештајних захтева од стране политичких структура које одлучују о обавештајним установама; иницијатива (анализа обавештајних потреба и захтева, доношење одлуке о покретању обавештајног истраживања, уочавање и разматрање обавештајно-безбедносног проблема); планирање и организовање обавештајног истраживања (избор

¹⁸³Ковачевић, С. (1980). *Основи система ДСЗ*, ВШУП, Београд, стр. 76.

¹⁸⁴ Гађиновић, Р. *Op. cit.* стр. 74.

¹⁸⁵ Бајагић, М. (2010). *Шпијунажа у XXI веку – савремени обавештајно-безбедносни системи*, друго допуњено издање, МАРСО, Београд, стр. 3.

метода и поступака); прикупљање сирових обавештајних информација; производња обавештајних сазнања (класификовање, процењивање, анализирање, интерпретација и обједињавање обавештајних информација); израда завршних обавештајних докумената и уступање завршних обавештајних докумената (завршног сазнања) крајњим корисницима и техничка (евентуално и политичка) интерпретација обавештајних података.¹⁸⁶

Љубомир Стајић обавештајни циклус дефинише на следећи начин: „Прикупљање података о другим државама је веома сложен посао, јер су ти подаци најчешће добро чувани и заштићени као тајна. Да би до тих података дошле, обавештајне службе су принуђене да се користе разноврсним тајним средствима и методама. Требају да делују агресивно како би извршиле тајни продор на туђу територију и у њој створили сигурне и поуздане изворе информација. Обавештајна делатност се одвија кроз обавештајни поступак (циклус), који обухвата: планирање и организовање, прикупљање података, обраду података, процену и достављање и коришћење података.“¹⁸⁷

Рад обавештајних служби не може увек бити доступан јавности, њихов рад је у већини тајан, непрекидан, методе специфичне и недоступне јавности. Једино таквим начином рада могу допринети изградњи безбедносне функције државе, али њихов рад треба бити контролисан од стране легислативе и егзекутива како би се избегле многе негативности које су у прошлости карактерисале рад обавештајних служби.

Према Љубомиру Стајићу обавештајне службе при извршавању задатака из своје надлежности примењују одређене форме и методе деловања. Избор форми и метода зависи од више чинилаца: обавештајне потребе земље, задатка и циља који се поставља пред службу, политичког курса који се води према другим земљама, времена извршења задатка (у миру, у рату и ванредном стању), места на којима се задатак извршава (на својој територији, територији противника или некој трећој територији-савезника), врсте делатности обавештајне службе (обавештајна, контраобавештајна или превратничка-субверзивна), расположивих снага и средстава службе и реалних могућности службе да изврши постављени задатак.

Форме и методе рада обавештајних служби представљају највећу тајну и као такве су заштићене. Ако се открију форме и методе рада поједине службе, онда се најчешће открива и цела служба. У пракси је уобичајена подела метода рада обавештајних служби на легалне и илегалне методе. Неки аутори методе деле и на основу средстава којима се врше на: агентурне методе, методе примене прислушне технике, методе електронског

¹⁸⁶Савић, А. *Op. cit.* стр. 78.

¹⁸⁷ Стајић, Љ. (2006). *Основи безбедности*, Драганић, Београд, стр. 206-207.

извиђања и слично. У односу на садржај рада обавештајних служби, условно, методе се могу класификовати на: методе прикупљања података и методе превратничког (субверзивног) деловања.¹⁸⁸ Наведене поделе су приказане у Табели 1.

Прибављање информација (прикупљање података) је основни и најзначајнији задатак обавештајне службе. Информације се могу прикупљати на легалан и илегалан начин, уз коришћење разноврсних снага и средстава, као и коришћењем одређених техника. У прикупљању података могу се користити следеће методе: отворени извори информација, метода непосредне опсервације (извиђање, осматрање), агентурна метода, метода оперативне технике, метода „политичких пријатеља” симпатизера и метода деловања специјализованих снага.¹⁸⁹

Табела 1: Методе деловања обавештајних служби¹⁹⁰

МЕТОДЕ ДЕЛОВАЊА ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	
<i>МЕТОДЕ ПРИКУПЉАЊА ПОДАТАКА</i>	<i>МЕТОДЕ ПРЕВРАТНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ</i>
Отворени извори информација	Стварање и коришћење криза
Оперативна техника	Саботажа
Непосредна (директна) опсервација	Субверзивна пропаганда
Коришћење политичких пријатеља	Диверзија
Дејство специјалних снага	Тероризам
Агентурни метод	Употреба специјалних снага
	Насилни преврат

Овде је битно нагласити да су примери из праксе у протекле две деценије ХХИ века показали да су, од стране војних служби, највише коришћене методе: отворени извори информација, непосредне опсервације и агентурна метода. Сходно томе наведене методе су посебно објашњење.

Метода отворених извора информација је легалан начин прикупљања информација – обавештајних података. Обавештајне службе систематски прате рад средстава јавног информисања, као и сву издавачку делатност која би могла да садржи неку значајну информацију. Аналитичким радом служба упознаје опште стање у свим областима живота једне земље. Код ове методе могу се применити разне форме прикупљања информација, као, на пример: упућивање припадника службе на војне параде, маневре и вежбе где је дозвољено присуство јавности, јер се на тај начин стиче директан увид у војне могућности једне земље (обученост и опремљеност) и присуство разним пријемима, свечаностима и слично. Обавештајни органи ступају у контакт са што

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ Стајић, Љ. и Гађиновић, Р. *Op. cit.* стр. 248.

¹⁹⁰ Бајагић, М. (2011). Обавештајна активност у систему политичке власти, *Политичка ревија*, бр. 2/2011, стр. 353.

већим бројем страних држава из свих средина и кроз разговор, дебате и постављање питања долазе до значајних информација. Присутством изложбама, сајмовима, ревијама, као и туризму, обавештајним службама се отварају могућности да прикупљају податке.¹⁹¹

Метода непосредне опсервације остварује се директним извиђањем посебно значајног правца, рејона или објекта, са циљем да се прикупе или провере потребни подаци, како би се на основу њих нагостили одређени догађаји. Код ове методе рада могу се применити уређаји за осматрање и фотоснимање. Овај метод рада примењују војни обавештајци. Метода непосредне опсервације је на граници легалне и илегалне методе, јер кретање у непосредној близини забрањене зоне формално није забрањено, али често долази до прекорачења и злоупотребе (снимање, скицирање, записивање, интересовање преко других лица и сл.), што је законом сваке земље забрањено.¹⁹²

Агентурна метода је илегални начин прикупљања података и подразумева коришћење тајних сарадника обавештајне службе (непрофесионалаца) за упознавање стања, могућности и намера противника. Савремена обавештајна служба ствара оперативце који трагају за информацијама непосредно, визуелним и чулним опажањем, и посредно, уз помоћ различито мотивисаних људи који непрофесионално сарађују са обавештајном службом. Обавештајне службе сматрају да се најбоља информација о објекту интересовања може добити од човека који ради у њему. Сходно томе потребан је агент, добар познавалац ситуације на терену, који је у стању да ту ситуацију, усмено или на други начин, пренесе оперативцу (професионални припадник обавештајне службе).¹⁹³

Реверзибилност деловања обавештајних служби и носилаца егzekутиве (политичког система) може се анализирати кроз следећих пет функција (индикатора): функција прикупљања информација; функција доношења одлука (може ли држава објединити све ресурсе у једну ефикасну стратегију); функција обезбеђења средстава (како добро држава може обезбедити елементе моћи за постизање стратешких циљева); функција избора начина употребе средстава (колико ефикасно држава може организовати сва средства која поседује); и функција отпорности (колико је држава еластична на захтеве и изазове који долазе од других држава).¹⁹⁴

Имајући у виду наведене индикаторе, на основу којих се може анализирати реверзибилност деловања обавештајних служби и носилаца егzekутиве,

¹⁹¹ Гађиновић, Р. *Оп. cit.* стр. 78-79.

¹⁹² Гађиновић, Р. *Оп. cit.* стр. 79.

¹⁹³ Исто.

¹⁹⁴ Савић, А. *Оп. cit.* стр. 81.

односномоћ државе и успешност политичке власти, обавештајна активност је незаобилазна за прву функцију, и има значајну улогу за пету функцију. Конкретно, када се претходно знају потенцијали и намере других, лакше им се одупрети. Зато обавештајна активност и јесте битан елемент политичке власти, моћ-способност да се утиче на друге на предвидив начин, што је пресудно и кључно за националну безбедност.¹⁹⁵

1.2. Тероризам и оружје за масовно уништење

Међународна друштвена стварност оптерећена је политичким, економским и војно-безбедносним сукобима и кризама, као и другим разноврсним облицима претњи и изазова, што доводи до низа импликација на разним подручјима који су од круцијалног значаја за остваривање основних права и слобода грађана, односно безбедности друштва и државе у целини. Многе противречности узрокују пораст свих облика насиља на глобалном нивоу, које делују разарајуће на стабилност и безбедност сваког друштвеног поретка. У тим оквирима посматра се и тероризам као веома опасна претња савременом свету. Као вишедимензионални феномен представља велики безбедносни изазов, ризици претњу како унутар државе, тако и на међународном нивоу. За тероризам се каже да као један од облика насиља представља „напаст времена у коме живимо”.¹⁹⁶

Под појмом терор (франц.*terreur*– сејање страха), у политичком смислу подразумева се акција насиља која се предузима у политичке сврхе ради застрашивања онога према коме се врши. Ради се о планским, организованим видовима застрашивања и изазивања страха који треба да резултирају сламању отпора који стоји на путу остварења најчешће политичких циљева. Терор значи страх, ужас, страховладу, владавину застрашивања, политичко насиље. Терор представља чврсто организовану власт која претвара страх у нераздвојни део свакодневног битисања најширих слојева грађана.¹⁹⁷ Тероризам као појава или акт има много скромније могућности од институционализованог терора. Има мањи обухват, усмерен је према појединцу или ужем кругу људи и срачунат је тако да минималним средствима постигне крупне политичке ефекте. Најчешће се тероризмом баве мање групе и појединци који „жртву” бирају тако да тиме скрећу пажњу на своје циљеве или остварују политичке тежње.

За амерички Федерални истражни биро (енгл. *Federal Bureau of Investigation*), тероризам је „незаконита примена силе или насиља против особа или имовине како би

¹⁹⁵Бајагић, М. (2011). Обавештајна активност у систему политичке власти, стр. 354.

¹⁹⁶ Kovačević, N. & Vlk, D. (2019). *Etiology of terrorism*, Proceedings from IX International Scientific Conference Archiblad Reiss Days, Belgrade, стр. 522.

¹⁹⁷Simeunović, D. (2009). *Terorizam*, Pravni fakultet, Beograd, стр. 76.

се застрашило или на нешто присилило влада, цивилно становништво или било који део друштва ради остварења политичких и друштвених циљева.”¹⁹⁸ Тероризам у савременом значењу означава политички мотивисано изазивање страха и несигурности грађана (група или појединаца) употребом различитих облика насиља. У разумевању тероризма кључно је да се терористички акти предузимају из политичких побуда и да се њима жели постићи неки одређени политички циљ. „Као вид индивидуалног, нелегалног, нелегитимног и неинституционалног насиља тероризам је увек окренут против одређених институција неког друштва, односно *in concretum* или против неке државе.”¹⁹⁹

Тероризам је перманентни пратилац политичких и других процеса, који се испољава кроз разне облике насиља, како би се зависно од креатора и постављених циљева дестабилизовале основне вредности сваког друштва. Феномен је са којим се међународна заједница континуирано суочава. Све досадашње форме и облици испољавања тероризма имају тајни, вишедимензионални и разарајући карактер, посебно уколико узмемо у обзир његове савремене методе, видове деловања, које у последње време попримају озбиљне политичке конотације. Посебно што се носиоци тероризма користе најсавременијим техничко-техничким средствима, при чему је наглашена и присутна професионализација, глобализација, сарадња између терористичких организација, с тежњом коришћења хемијских, биолошких, нуклеарних и других енергената за извођење дела тероризма.

Тероризам постаје вишедимензионални политички феномен који у својим новим појавним облицима доживљава друштвену и политичку кулминацију. Свет се све више окреће решавању проблема заштите од тероризма, иако не постоји јединствен став о томе због евидентних разлика између субјеката међународне заједнице. Његова распрострањеност, интензитет и начин испољавања показују велику корелативност између теоризма као појаве и стања међународних односа. Тероризам јесте опште зло које у овом времену достиже врхунац јер погађа људе на свим просторима. Представља трансформацију циљева преко коришћења различитих насилних средстава где разни субјекти, психолошки мотивисани, теже остварењу свог политичког циља.²⁰⁰

Теоризам је постао синоним за сваку негативну појаву коришћења насиља као облика политичке борбе. Под појмом тероризам подразумевају се и герилске акције почињене у оружаном борби, отмице дипломатских представника, пљачке банака, убиства политичких лидера, илегалан прелазак преко границе, разне врсте насилничког

¹⁹⁸ Masleša, R. *Op. cit.* стр. 676.

¹⁹⁹ Simeunović, D. *Op. cit.* стр. 80.

²⁰⁰ Ковачевић, Н. и Талијан, М. (2017). Наоружање терориста, *Војно дело*, 69(3), стр. 371.

понашања и слично. Напад на људе и виталне интересе једне државе код тероризма је само средство за остваривање политичких циљева. Тероризам је организована примена насиља од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучили да кроз страх, зebњу и панику наметну своју вољу органима власти и грађана.

Појави конкретног тероризма доприносе: објективне околности под којима се подразумевају несавршености и неправде у економској сфери и политичкој надградњи друштва; и субјективне околности под којима се подразумева процена терориста да се такво „неодрживо” стање може променити само насиљем, то јест да је насиље најефикаснија, најбржа, најцелисходнија и у датим околностима једино могућа варијанта деловања.²⁰¹

Тероризам се дефинише као „систематска употреба насилног застрашивања против цивила зарад политичких циљева. Његов циљ је да унесе страх код становништва и власти на које се устремио, а да при томе не изазове обавезно масовна разарања.”²⁰² Из тако схваћеног појма тероризма јасно је да терористичког акта нема без употребе физичког насиља, политичког карактера активности, изазивања страха и других психичких реакција, очекиваних ефеката и реакције, циљног, планираног и организованог деловања. Терористичким актом не поштује се ограниченост простора која је карактеристична за извођење оружаних акција у рату и не односи се само на територије сукобљених страна. Избор непосредног објекта напада не поштује основе хуманитарног права којим су заштићене одређене категорије људи (деца, жене, болесни, старци).

Кључни критеријуми дефинисања тероризма су следећи²⁰³:

- ✓ тероризам је смишљена, политички мотивисана употреба насиља или претња насиљем да би се заплашила влада или већина јавности или да би се извршио притисак на њих. Представља стратегију насиља која је осмишљена да оствари резултате постепеним изазивањем несигурности и страха.
- ✓ Тероризам је незаконита употреба претње или силе путем дугорочне кампање или спорадичних инцидената.
- ✓ У основи, моћ се налази на врху политичког насиља – она је освајање, манипулација, а користи се у намери да изазове одређене промене;
- ✓ Што се циљева, средстава, мета и начина спровођења акција тиче, то је тајна активност која је пажљиво планирана. Циљеви се могу у основи разумети као

²⁰¹ Стајић, Љ. *Основи безбедности*. стр. 268.

²⁰² Norris, P, Kern, M. & Just, M. (2003). *Framing Terrorism: The News Media, the Government and the Public*, Routledge, New York, стр. 6.

²⁰³ Bjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 124.

политички, идеолошки, социјални или религиозни, јер би терористи без овог циља били сматрани деликвентима и криминалцима. Важан циљ за терористе је постизање максимума публицитета.

- ✓ Углавном се спроводи од стране мањинских група, а у појединим случајевима и од стране усамљених појединаца.
- ✓ Области у којима се акције спровode, од специфичних земаља и локација до различитих сегмената друштва, постају брзо транснационалне где ширење области деловања терористичке организације често прелази државне границе.

Друштвено угрожавајући опус тероризма обухвата претњу силом у оквиру интензивне психолошко-пропагандне делатности, злоупотребу интернета у терористичке сврхе, уцене, отмице, психофизичко злостављање, саботаже, атентате, диверзије, самоубилачке нападе, појединачна и масовна политичка убиства и интенцију (намера, тежња) испољавања ређе над стварима и потенцијалним политичким противницима, а чешће над представницима система и невиним жртвама.²⁰⁴

Оно што је заједничко свим терористичким организацијама јесте да су то илегалне организације чије деловање и постојање указује на повећан степен друштвене опасности. Како би тероризам био у функцији осталих континуираних облика посебно на политичко-дипломатском, обавештајно-субверзивном, психолошко-пропагандном, економском, који у себи сублимирају све одреднице угрожавања и нестабилности безбедности држава, успостављају се тајне илегалне организације, са унутарорганизацијским, хијерархијским и специфичним односима на хоризонталној и вертикалној равни, са челичном дисциплином и прецизно дефинисаним међусобним односима.

Посебан акценат даје се заштитним мерама тајног деловања, како не би дошло до откривања њихове активности. Ради се о веома крутом централизованом управљању, које укључује специфичне облике и канале комуницирања са неприкосновеним доношењем одлука и заповести које се беспрекорно морају поштовати и спроводити, а које су у складу са постављеним циљевима. Организација, планирање, припрема и избор циљева, метода, снага и средстава, подразумева адекватну опремљеност. Имајући у виду техничко-технолошка и остала достигнућа, разумљиво је да су терористичке организације опремељене материјалним и другим средствима (финансијска и превозна средства, разне врсте експлозива и оружја, тајна склоништа, фалсификована идентификациона и друга документа, лажне или отуђене регистарске таблице...).

²⁰⁴ Ковачевић, Н. и Талијан, М. *Op. cit.* стр. 373.

²⁰⁵ *Исто*, стр. 377.

Једним делом оне се самофинансирају вршењем тешких кривичних дела (плачке поште, банке, складишта), као и потпором појединих држава чије се терористичке активности уклапају у остварење стратегијско-политичких циљева. За терористичке организације карактеристична је обученост, која се одвија на веома плански, систематски начин, у чему кључну улогу имају високостручни и високоспецијализовани искусни терористички кадрови, али и представници обавештајних, полицијских и војних органа оних држава, које подржавају њихове активности.

Посебан импулс у борби против тероризма међународна заједница начинила је после напада терористичке организације Ал Каида на Светски трговински центар 11.09.2001. године. Често се терористи декларишу као борци против неке државе или њеног уређења, те за објекте напада увек бирају људе који су симбол те државе или те политике или објекте који су предмет заштите државних институција чиме је обезбеђена реакција државе као примаран циљ. На овакав начин они постају опоненти држави или владајућем режиму. Публицитет који прати сваки терористички акт омогућава им јавно изношење мотива и циљева. Путем средстава масовних комуникација често јавно преузимају одговорност за своја дела.

Неки аутори сматрају тероризам сурогатом за рат или заменом за рат, средствима политичког насиља. Последњих година, у јавном говору израз „рат” користи се да означи употребу организоване силе против различитих националних и интернационалних активности које су сматране за антисоцијалне („рат против мафије”, „рат против наркокартела”). Ова борба да се каналишу или чак елиминишу овакве мреже и организације у које спадају и терористичке групе мањег опсега, не само да је потпуно различита од великих ратних операција, него је она мешавина акција два типа оружаних снага.²⁰⁶

Први, назовимо га „војници“, усмерен је против других оружаних снага са циљем да их порази. Други, назовимо га „полиција”, подразумева одржавање или поновно успостављање захтеваног степена закона и јавног реда у оквиру постојећег политичког ентитета, обично неке државе. Победа која нема нужно моралне конотације циљ је једних оружаних снага; привођење правди преступника закона, што има моралну конотацију, циљ је других. Међутим, оваква разлика лакше је уочљива у теорији него у пракси. Убиство војника у бици није само по себи кршење закона, за разлику од убиства у свим функционалним територијалним државама.²⁰⁷

Према Љубомиру Стајићу најупечатљивије врсте тероризма, које се најчешће испољавају у последње време су: *националистички тероризам* ког изводе националне

²⁰⁶ Hobsbaum, E. (2008). *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Arhipelag, Beograd, стр. 25.

²⁰⁷ Исто.

организације које се боре за политичку независност земље или територије на којој живе припадници дотичне нације или етничке групе; *религиозни тероризам* спроводе верски заслепљене групе с циљем постизања темељних политичких промена и стварања уређења на основама које су религиозне. *Емигрантски тероризам* врше емигранти из земље незадовољни стањем, социјалним и друштвеним положајем; и *превратнички (идеолошки) тероризам* изводе радикалне групе које теже фундаменталним политичким променама. Ови терористи надају се да ће застрашивањем и насиљем променити носиоце власти, политички и друштвено-економски поредак.²⁰⁸

Тероризам као друштвена појава не може се локализовати на регију или државу, јер све више постаје међународни проблем и има несумњив утицај на цео свет. Међународни аспект тероризма је вишедимензионалан. Он се може посматрати као напад на друштвени и уставни поредак као највишу вредност сваке државе, али се исто тако може третирати и као начин борбе за остварење националних права или пак као средство силе у међународним односима. Наведени аспекти анализирања тероризма у његовим међународним димензијама јесу предмет интензивне расправе у Уједињеним нацијама, јер се дошло до закључка да државе саме не могу обезбедити мере и механизме за контролу и сузбијање тероризма.

Ера савременог тероризма међународног значаја настаје почетком шездесетих година XX века, када су отмице авиона биле његова основна манифестација. Таква дела, као и све чешће отмице, угрожавање становништва на улици и на другим јавним местима и убиства дипломата допринела су да се о тероризму седамдесетих година XX века посебно расправља у Уједињеним нацијама.

Носиоци тероризма настоје да уклапањем у стратегијско-политичке циљеве појединих држава или самостално, уз претходне обавештајне и друге припеме дођу до секундарних резултата, то јест до будућих потенцијалних позиција. Методе које терористи примењују су различите: оружани напади на војску и полицију; заседе; бомбашки напади; терористи убице; убацивање наоружаних група на територију страних држава ради извршења атентата, диверзија; отмице авиона, бродова, возова, аутобуса; киднаповање и узимање талаца ради откупнине или изнуђивање политичких и других уступака. Полазећи од наведених метода, које тероризам сврставају у насилнички криминалитет, међународно право осуђује сваки тероризам и забрањује га као методу политичке борбе.²⁰⁹

²⁰⁸ Стајић, Љ. *Основи безбедности*, стр. 270.

²⁰⁹ Simeunović, D. *Op. cit.*, стр. 34.

На глобалној сцени, феномени тероризма и организованог криминала присутни су већ дуже време. Како је ХХИ век донео значајне новине, не само у приступу већ и у начину вођења рата, тероризам је као глобална претња дошао у први план као саставни део тзв. неконвенционалног рата за који се тврди да ће у перспективи бити доминантан облик ратовања. То подразумева да ће се носиоци терористичких активности тражити у широком распону, почевши прво од појединца па до целих држава. У том контексту је важна безбедност. Потребно је да се спречи поседовање оружја за масовно уништење као потенцијално средство организованих криминалних и терористичких група.

Једна од највећих претњи међународној безбедности јесте опасност да терористи, организоване криминалне групе или злочинци дођу у посед нуклеарних материјала, те је стога један од најважнијих циљева Уједињених нација стопирање нуклеарног ширења и мирољубиво коришћење нуклеарне енергије, као и решавање питања нуклеарне безбедности. То мора да представља заједнички циљ, јер ојачање нуклеарне безбедности уједно и смањује претњу од нуклеарног тероризма, што подразумева одговорне акције на националном плану и одрживу, ефикасну међународну сарадњу.

Борба против илегалне трговине у овој области заузима битно место у актуелним безбедносним агендама највећег броја земаља, с обзиром на свест о тежини последица употребе нуклеарног и радиолошког оружја, као и неконтролисаног коришћења радиоактивног материјала. Сматра се да је нелегална трговина нуклеарним и другим радиоактивним материјама криминална делатност у настајању, али да ипак представља конкретну претњу по међународни мир и безбедност.

Протеклих неколико година терористичке организације прете и користе насилније и смртоносније методе, тактике и оружје како би спровеле своје циљеве. Потенцијална употреба оружја за масовно уништење представља посебну категорију терористичке претње не умањујући значај конвенционалног оружја. У већини западних земаља преовлађује уверење да није питање да ли ће, већ када ће терористичка организација употребити хемијско, нуклеарно или биолошко оружје у спровођењу својих терористичких акција.²¹⁰

Главне претње употребе радиолошког материјала у терористичке сврхе су: последице по живот и здравље људи, укључујући и њихова потомства; психолошке (страх и паника); еколошке (уништавање животне средине); економске (трошкови деконтаминације и затварања контаминираних подручја што угрожава нормално функционисање привреде и друштва).²¹¹

²¹⁰ Ковачевић, Н. и Талијан, М. *Op. cit.* стр. 376.

²¹¹ Bjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 259.

Последица од евентуалне употребе радиоактивног или неког другог опасног материјала, било да је продукт терористичког деловања или непажње приликом илегалне трговине, може да изазове масовно уништавање становништва, привредних потенцијала, као и дестабилизацију у ширим државним и регионалним оквирима. Биотероризам изазива посебну забринутост због јединствене комбинације високог степена смртности, релативно јединственог начина производње биолошког оружја и могућности тајне употребе. Његова потенцијална деструктивност је толика да се у данашње време сматра стратешком претњом, јер може да произведе патње широких размера.

Под биотероризмом подразумева се: примена биолошких агенаса у терористичким акцијама с циљем изазивања заразних болести код цивилног становништва или војних формација, животиња и биљака које се у облику епидемија и пандемија шире; примена биолошких агенаса као оружја за масовно уништавање и онеспособљавање противничких оружаних снага и снага отпора у локалним и регионалним ратовима; полицијска, војна и научна истраживања биолошког оружја и злоупотреба научних сазнања у области генетског инжењерства с циљем производње „суперклица” – убица невиних људи; и производња и кријумчарење биолошког оружја.²¹²

Република Србија доследно спроводи важеће норме у области непролиферације оружја за масовно уништење у циљу очувања националне безбедности, поштовања релевантних резолуција Савета безбедности УН, међународних конвенција и споразума. Република Србија примењује обавезе које произилазе из Резолуције 1540 које се односе на спречавање ширења оружја за масовно уништавање и средстава за њихово преношење. Закон о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и о његовом уништавању усвојен је у мају 2009. године. Такође, Република Србија активно учествује у раду Глобалне иницијативе за борбу против нуклеарног тероризма чији је основни циљ јачање безбедности цивилних нуклеарних постројења, унапређивање способности откривања нуклеарних и других радиоактивних материјала и супстанци да би се спречила недозвољена трговина тим материјалима и супстанцама, да би се унапредила способност актера да истражују, одузимају и успоставе сигуран систем контроле над незаконитим поседовањем и коришћењем.²¹³

Нужно је да се демократске земље на време мобилишу у циљу превенције и контроле од глобалних опасности (опасности од ратова локалног и регионалног

²¹²Bjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 259.

²¹³<http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/kontrola-naoruzanja?lang=lat;>
05.12.2022. године.

Пристапљено:

карактера, од рата ширих размера са употребом нуклеарног оружја), што подразумева и спречавање терористичких и криминалних група да дођу до материјала и технологије за производњу оружја за масовно уништење. Као друштвено зло и реалност у развоју друштва који претежно служи као средство у остварењу политичких циљева, тероризам ће засигурно бити и даље оптерећење и перманентни проблем за одржавање потребног нивоа безбедности, јер свеукупан напредак допринео је и усавршавању модалитета деловања тероризма са веома наглашеним факторима изненађења и непредвидљивости у изазивању степена последица, како за само становништво, тако и за друга материјална добра.

Тероризам се сврстава у веома сложен друштвено-безбедносни проблем, који имплицира и тражи системске, суптилне и свестране анализе и истраживања које ће резултирати спознајом основних узрока (национализам, етнички проблем, шовинизам, велике социјалне и економске разлике унутар држава, те у оквиру међународне заједнице, спорови око граница, растуће сиромаштво односно социјална несигурност, латентне и отворене тежње појединих држава за експанзијом и доминацијом) и њиховој градацији и опасности за националну безбедност.

Борба против тероризма тражи стручно оспособљене, обавештајно-безбедносне и полицијске снаге (са искусним руководећим кадровима), које ће бити спремне и способне у очувању потребног нивоа безбедности у држави, односно друштву. Само постојање тероризма у одређеном региону јесте индикатор политичке нестабилности и немоћи централне или локалне власти да држи под контролом различите облике испољавања политичких интереса. Такав амбијент је скоро идеалан за развијање различитих облика организованог криминала. Тероризам на одређеном простору већ сам по себи изазива потражњу за илегалним добрима или добрима у илегалном поседу, над којима групе организованог криминала најчешће имају монопол – на пример оружје, жене ради сексуалне експлоатације или наркотици.

1.3. Организовани криминал

Глобализација се поред интегративних процеса који су све израженији и сталног јачања међузависности између држава и пословних субјеката, одразила и на сферу безбедности. Овај процес који константно и неумољиво тече има своје позитивне али и бројне негативне стране које се испољавају на свакодневни живот грађана. Сведоци смо да је типична нус појава глобализације организовани криминал који је постао глобална појава трансформишући се у једну од највећих економских и оружаних сила. Поред тога

што се делатностима организованог криминалитета остварује огроман незаконит профит, он представља озбиљну претњу развоју демократије, владавини права и људским правима, али и општој безбедности и привредном развоју на планетарном нивоу. Његова разноликост и перманентан раст широм света подстаклису многе националне и међународне активности.²¹⁴

Неспорно је да је организовани криминал феномен који је присутан у готово свим земљама. Као облик девијантног понашања, присутан је током читаве историје људског друштва. Веома је комплексна појава која у својој сложености не може бити искључива, већ се мора сагледавати и третирати кроз призме социолошких, економских, филозофских, психолошких и правних аспеката.

Као специфична негативна друштвена појава, криминал представља унутрашњи неоружани облик угрожавања безбедности. Организовани криминал јесте један од његових најопаснијих видова (у домену имовинског криминала), који подразумева постојање криминалне организације која има више од два члана, с циљем трајнијег вршења кривичних дела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја, с тим што таква врста организације, с циљем да опстане мора користити насиље или нека друга средства застрашивања или да успостави одговарајућу спрегу са државним, економским, политичким и финансијским субјектима, било корупцијом, изнудом, уценом или на неки други начин.²¹⁵

Примарни разлог бављења организованим криминалом је новац и моћ, односно жеља за ванинституционалним, ванправним, ванетичким и другим утицајима на државу и политику, то јест заузимање положаја и утицаја у друштву које не могу да стекну учешћем у нормалним демократским процесима. Дефиниција организованог криминалитета мењала се кроз историју, али је заправо њена суштина остала иста, да је то активност криминалних група или организација чији је циљ нелегално обављање послова, то јест вршење кривичних дела због стицања профита или превласти у одређеним областима друштвеног живота.²¹⁶

Велики број страних аутора бави се овим појмом и феноменом. Дефиницију која је касније постала основ за све друге дао је Мајкл Малц (енгл. *Michael Malz*) према којој „криминалне и друге незаконите активности великих, трајних, мулти економских организација које су основане пре свега у криминалне сврхе, уз решеност да користе

²¹⁴Бошковић, М. (2003). Транснационални организовани криминалитет – облици испољавања и методе супростављања, *Безбедност*, 45(6), Београд, стр. 992.

²¹⁵*Исто*.

²¹⁶*Исто*, стр. 993.

корупцију и насиље у својим активностима.”²¹⁷Елиот Мебл (енгл. *Eliot Mabel*) сматра да „организовани криминалитет у свом садржају поред планирања, организовања, поделе задатака, одговорности и дисциплине унутар криминалне организације чији је циљ остваривање добити, обухвата и одређену везу са државом и појединим њеним органима у виду сарадње органа који примењују закон са онима који га не поштују и желе да га изиграју.”²¹⁸ „Организовани криминал је чврста и структурисана форма криминалног понашања са сасвим одређеном пословном организацијом чија се структура изражава у синдикатима и осталим хијерархијски организованим облицима криминалног света“.²¹⁹

Без обзира на то да ли су изнета непосредно или под утицајем појединих страних аутора, становишта домаћих аутора углавном указују да је уз све потешкоће у погледу дефинисања организованог криминала, за његово манифестовање нужна веза са државом и њених органима, односно остваривање одређеног утицаја у политичким и привредним структурама. У којој ће мери имати успех у тој спрези, у ком интензитету и у којим структурама ће свој утицај остварити, превасходно зависи од способности његових кадрова и капацитета коришћења повољних услова који су присутни у друштвено-политичким и економским односима земље са једне, а одлучности и ефикасности државе и њених органа да му се супроставе, са друге стране.

„Организовани криминалитет је негативна спрега интереса професионалних криминалаца, подређених полицајаца и корумпираних политичара, која спрега се у савремено доба, претворила у посебно криминално предузеће, које нелегалним активностима ствара профите који превазилазе зараде многих снажних корпорација и националне дохотке већине држава.”²²⁰ Ђорђе Игњатовић дефинише организовани криминал као: „врсту имовинског криминалитета, који карактерише постојање криминалне организације која обавља континуирану привредну делатност користећи при том насиље и корупцију носилаца власти.”²²¹ Зоран Стојановић организовани криминал дефинише као: „структуру која обухвата дуге форме криминалитета или искоришћава различите секторе и сфере илегалне економије, инфилтрирајући се у привредни, па и у политичко-административни свет.”²²²

²¹⁷ Maltz, M. (1990). *Measuring the Effectiveness of Organized Crime Control Efforts*, The Office of International Criminal Justice, Chicago, стр. 24.

²¹⁸ Eliot, M. (1962). *Kriminal u modernom društvu*, Svjetlost, Sarajevo, стр. 114.

²¹⁹ Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад, стр. 21.

²²⁰ Kokolj, M. (1996). *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Zbornik radova sa naučnog skupa Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik, стр. 43.

²²¹ Ignjatović, Đ. & Škulić, M. (2012). *Organizovani kriminalitet*, Pravni fakultet, Beograd, стр. 25.

²²² Stojanović, Z. (1990). *Organizovane forme kriminaliteta*, Bezbednost i društvena samozaštita, Beograd, стр. 62.

МићоБошковић сматра да: „Организовани криминал представља добро организовану криминалну организацију, са строгим хијерархијом, дисциплином, лојалношћу, одговорношћу и поделом задатака, чији је циљ остваривање што већег профита и легализација незаконито стечене имовине, захваљујући постигнутој степену друштвеног угледа, било на основу продора у структуре власти или успостављених веза са органима власти, државним органима, легалним пословним привредним субјектима и утицајним политичким партијама и странкама .”.²²³

Многоструки облици испољавања и све већа присутност и инфилтрација (тајно улажење у одређен круг људи) у разним областима, коришћењем евидентних неповољних кретања у друштвено-политичкој и економској сфери, те у другим подручјима, узрокује различите изворе несигурности у једном друштву. Његова нарастајућа интернационализација доводи до озбиљних импликација у међусобној сарадњи држава. Једна од главних карактеристика организованог криминала је његова способност да максимално искористи све непрецизности и недоречености законских прописа и празнине које су настале нефункционисањем правне државе. Вештим прилагођавањем, високософистициране криминалне организације поступно трасирају пут ка појединим државним и другим представницима у циљу потребне заштите, како би кроз разнo избегавање и повреде закона рапидно јачале своју економску моћ.

Позната је чињеница да се у тим приликама обавезно настоје увући представници органа власти и других заинтересованих институција разним видовима корупције, како би се обезбедиле извесне концесије или прећутна сагласност за вршење криминалних активности. Кроз такав облик односа између шефова криминалних организација и представника власти, расте моћ и углед носилаца криминала, сматрајући да су „новац и богатство“ једно од главних „средстава угледа“, односно поштовања у друштву, али „нико не пита за начин како је то богатство стечено“. Са поседовањем такве моћи, њима се отвара могућност за разне облике притисака на званичне представнике власти безбедносне и заштитне механизме државе (полиција, правосуђе, финансијске институције и њихови инспекцијски органи...).²²⁴

Јачањем економске моћи и покривањем одређених области и територија, криминалне организације све више улазе у подручје примене разних облика насиља и корупције, а основни циљ је да се не стварају препреке у легализацији незаконито

²²³Бошковић, М. (2003). Транснационални организовани криминалитет – облици испољавања и методе супростављања, стр. 993.

²²⁴Masleša, R. (2001). *Op. cit.* стр 691.

стеченог профита. Није ретка појава да је тешко разликовати неке легалне организације од појединих облика организованог криминалитета.²²⁵

На растућу политичку и економску моћносилаца организованог криминала, у знатној мери утиче њихова комуникација, или прецизније речено заштитна спрега коју имају са појединим органима државе, односно њиховим представницима, политичким партијама, другим привредним и ванпривредним институцијама, или пак појединцима, при чему је корупција кључно везивно ткиво и основно средство које прати развој организованог криминала. Једном тако остварена симбиоза не може се више прекинути, с обзиром на то да би откривање спреге значило компромитовану ситуацију за наведене представнике, а на другој страни алармирало органе и службе безбедности, те остале институције за предузимање свих законом расположивих мера на супротстављању организованог криминала који се испољава у различитим облицима и подручјима.²²⁶

Корупција (лат. *corrumpere* – поткупити) је била пратилац развоја друштва и постојала је још од античког периода, манифестујући се у различитим облицима, па све до оних форми које су узроковале такво оквирно понашање до институционалних, политичких, социјалних, а тиме и безбедносних импликација. Временом је она све више и дубље продирала у „коридоре” апарата моћи држава и деловала као „опијум” на структуру државних службеника који су једини излаз налазили у корупцији, односно у организованом криминалу. Степен њене присутности у једном друштву одраз је политичко-безбедносног и правног стања у којем се налази држава. Корупција је развојем цивилизације све више деловала разарајуће на све области друштвеног живота, тако да данас готово и не постоји ни једно подручје које није захватила корупција.

Под корупцијом се подразумева: злоупотреба службеног положаја, пружање повода или властита иницијатива, стицање личне погодности, изазивање непосредне или посредне штете, тј. непогодности за заједницу (на службеној или политичкој функцији), односно за неко предузеће и покривање или заташкавање таквих дела. Под корупцијом се подразумева акт који у најмању руку вређа систем јавног грађанског реда.²²⁷

Под корупцијом у политичком животу подразумева се активност којом се користи политичка функција и положај у неморалне или противзаконите сврхе у настојању прибављања личне користи или добити. Као пример политичке корупције наводи се подмићивање државних службеника или бирача, фалсификовање јавних докумената и извештаја, фаворизовање појединаца или група при издавању различитих дозвола или

²²⁵ Ignjatović, Đ. *Op. cit.* стр. 27.

²²⁶ Ignjatović, Đ. (2012). *Op. cit.* стр. 27.

²²⁷ Masleša, R. (2001). *Op. cit.* стр. 695.

склапања уговора, пружање информације од стране државних службеника на основу којих се стичу велике материјалне користи и сл. Ради се о незаконитој употреби званичних овлашћења и утицаја владиних службеника да би се обогатили, унапредили свој или туђ интерес, оштећујући друштво, газећи своју заклетву насупрот обичајима или постојећим законима.

Видови савременог организованог криминала су бројни: организовани нарко-криминалитет; организовани економски корпорацијски криминалитет и криминалитет белог оковратника; организовани криминалитет злоупотребе власти; организовани криминалитет у вези са оружјем и муницијом; војни криминалитет; организовани криминалитет са радиоактивним материјалима; организовани криминалитет у вези са скуповеностима и накитом; организовани криминалитет у вези са фалсификовањем новца и хартија од вредности; организована проституција и трговина белим робљем; недозвољена трговина аутомобилима („ауто-мафија”); организовани криминалитет у вези са изнудама (рекет) и друго. Најчешће су ови видови организованог криминала међусобно повезани, испреплетани и у директној или индиректној каузалној вези.²²⁸

Најзаступљенија подела узрока организованог криминала је на објективне и субјективне. Под објективним узроцима подразумевају се објективни проблем, неправде и фрустрирајуће аномалије у економској бази и политичкој надградњи друштва. Ови узроци за последицу имају стварање друштвене климе која се огледа у ерозији ауторитета државне власти, у којој појединци или друштвене групе не могу да нађу своје место, што води губљењу поверења у политички систем и друштвене вредности. Субјективни узроци настају због или из објективних узрока организованог криминала.²²⁹ Према Милету Шикману узроци криминалитета у зависности од развијености земаља могу бити економски, социјални и политички, што је приказано у Табели 2.²³⁰

Организовани криминал у све већој мери поприма међународне димензије и утиче на безбедност и стабилност државе споља. Битним променама организованог криминала на почетку XXI века сматрају се: организовање традиционалних криминалних активности на једном ширем – глобалном нивоу; повећан степен транснационалних веза и облика сарадње између криминалних организација и вишеструко увећање моћи транснационалних криминалних организација да утичу на безбедност држава, на

²²⁸ Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*, стр 121-122.

²²⁹ Vjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 83.

²³⁰ Šikman, M. (2009). *Kriminološki aspekti organizovanog kriminaliteta*, Defendologija, Beograd, стр. 85.

поткопавање демократских институција, на успорење економског раста држава и друго.²³¹

Табела 2: Узроци који погодују настанку организованог криминала²³²

Врсте узрока	Развијене земље	Неразвијене земље
Економски узроци	стварање слободних тржишта понуде и потражње; формирање заједничких економских тржишта; јачање транснационалних компанија; узурпирање легалних послова за нелегалне активности	трансформација економског система; власничка трансформација; испољавање одређених видова „сиве економије“; постојање економских криза које доводе до појаве „црног тржишта“
Социјални узроци	друштвене промене у свим сферама друштвеног живота; присуство и деловање исељеничких заједница; стална урбанизација; мобилност (повећано кретање) људи	социјалне противречности у друштву; социјална нестабилност; отуђеност, сиромаштво и изолованост појединаца и друштвених група; пад друштвеног стандарда; друге друштвене аномалије
Политички узроци	глобалне политичке промене; тежња успостављања јединственог политичког модела; спровођење реформи у националним политичким системима и заједничким институцијама	недемократско уставно уређење; нефункционалност друштвених институција; одлагање спровођења политичких реформи; политичка нестабилност; продубљивање унутрашњих политичких криза

Могући су разни облици испољавања организованог криминала и на унутрашњем и на међународном плану ако се пође од облика организовања (организација, група, банда, удружење и сл.), постављених циљева (стални финансијски доходак, приход, профит, политичке претензије...), метода деловања (корупција, изнуда, насиље, застрашивање), унутрашњег устројства (хијерархија, закон ћутања, дисциплина) и квалитета успостављених веза (државни органи, органи власти, политичке партије и странке, привредни и финансијски субјекти). Организовани криминал међународних димензија може бити носилац више различитих облика криминалитета којима се директно или индиректно угрожава заштићеност више различитих вредности државе, појединца и друштва. Многи припадници служби безбедности га сматрају озбиљном

²³¹ Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*. стр. 189-190.

²³² Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*. стр. 85.

опасношћу и претњом по функционисање правне државе и по развој демократије у међународним размерама, односно претњом међународном миру и стабилности.²³³

Савремени организовани криминал јесте константна претња и ризик по националну безбедност. Као одговор на ту чињеницу требају бити: интензиван криминалистичко-обавештајни рад; континуирана и координирана сарадња безбедносних и обавештајних служби и активности ка даљем унапређењу те сарадње у циљу стварања ефикаснијег система заснованом на новим сазнањима и искуствима, како националних тако и страних субјеката у борби против организованог криминала; и размена информација и унапређење информационих система између којих не постоји задовољавајућа координација.²³⁴

Савремени криминал не признаје границе, а криминалне групе из једне земље се веома лако повезују са сличним групама или организацијама других земаља тако да то поприма једну нову димензију у криминалном свету. Та веза није ограничена само на локалном нивоу, него се одвија у суседним или удаљеним државама, што доприноси интернационализацији. Пораст политичких амбиција организованог криминала уско је везан за успостављањем његове транснационалне димензије. Прекогранично повезивање организованих криминалних група иницирало је потребу за контролом значајних нивоа политичке власти.²³⁵

Организовани криминал покушава да се инфилтрира у политички систем земље што је могуће постићи на најмање два начина: финансирањем политичке и предизборне кампање одређених кандидата и корупцијом гласачког тела на изборима, односно исто тако, само са кандидатима који нису из криминалног окружења; и корупцијом или застрашивањем активних политичких фактора. Циљ организованих криминалних група јесте тежња да трансформишу своју економску моћ у политичку и да постигнути политички положај касније искористе за увећање економске моћи. Ту долази до повратног дејства узрока на последицу, која се манифестује кроз акумулацију капитала “отетог” од државе у рукама криминалног вође. Носиоци организованог криминала, адекватним политичким одлукама бивају заштићени у вршењу своје криминалне делатности. Омогућава им се да врше своје нелегалне активности и радње, те да прођу некажњено. Политичке одлуке које је донео државни врх с циљем омогућавања делатности организованих криминалних група тако постају „квасилегалне” и имуне од санкција унутрашњег права (државни криминал). Овакви облици организованог

²³³Ignjatović, Đ. & Škulić, M. *Op. cit.* стр. 30.

²³⁴Bjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 400.

²³⁵Исто, стр. 402.

криминала посебно су опасни на међународном нивоу, ако се транснационална организациона криминална група инфилтрира у политички врх државе, тј. у структуре међународних организација.²³⁶

Инфилтрација у невладине организације јесте посебан облик оваквог продора. Оне на различите начине имају утицај на политичке одлуке земље кроз наводну борбу за заштиту одређених права извесних (интересних) група. За свој обављен рад оне добијају новчана средства како од „својих влада”, тако и од земаља домаћина. Том приликом су могуће разне злоупотребе финансијских средстава невладиних организација везане и за легалне и за нелегалне послове организованог криминала. С циљем малверзација на тендерима невладиних организација, развијене су разне махинације.²³⁷

Посебно је велика угроженост економских система земаља од транснационалног организованог криминала. Услед илегалних економских активности организованих криминалних група земље трпе извесне штете које се огледају кроз смањење прилива новца у буџет земље преко наплате широког спектра пореза. На овај начин се утиче индиректно на безбедност земље у смислу стварања социјалне напетости, незадовољства, политичке нестабилности, кроз нижа издвајања финансијских средстава за субјекте безбедности. Везе у политичким структурама земље могу да се искористе за стварање привилегованог положаја организоване криминалне групе у процесу приватизације. Тако се изузетно вредна индустријска постројења могу по багателној цени купити, извешан број запослених отпустити, а производи продавати по знатно вишој цени. Несрећа по земљу је утолико већа, ако се противправно присвојен капитал легалним или нелегалним токовима изнесе из земље. Неизоставни пратилац илегално стечених профита јесте „прање новца”. Овај феномен је директно повезан са другим облицима угрожавања безбедности: корупцијом, тероризмом, недозвољеним прометом дрога и оружја и слично. Прање новца спада у групу безбедносних проблема који омогућују да у некој блиској будућности настану још опасније појаве угрожавања безбедности и на унутрашњем и на међународном плану.²³⁸

Прање новца као криминална делатност представља једно од најраспрострањенијих кривичних дела у глобалним размерама. Овај феномен производи низ немерљивих негативних утицаја и има широк спектар повратних ефеката, како на политичке и економске, тако и на социјалне структуре сваке државе. Особеност овог кривичног дела састоји се у његовој разноликости, софистицираности, начину извођења,

²³⁶Ignjatović, Đ. & Škulić, M. *Op. cit.* стр. 31.

²³⁷Ignjatović, Đ. & Škulić, M. *Op. cit.* стр. 33.

²³⁸*Исто*, стр. 45.

степену организације, те напослетку међународном карактеру, што га чини посебно комплексним кривичним делом.

Сам термин „прање новца” (енгл. *money laundering*) настаје у САД у периоду прохибиције (време забране точења алкохола), када су криминалци зарађен новац од илегалне производње и кријумчарења алкохолних пића приказивали као зараду коју су остварили у ланцу својих перионица за прање рубља и аутомобила.²³⁹ Познати амерички криминалац Ал Капоне (енгл. *Alphonse Gabriel "Al" Capone*) разрадио је начин прања новца. Он је новац добијен од коцкања, рекетирања, проституције и продаје алкохола, легализовао приказујући га као приход од својих аутоматских праоница веша. Један од његових пословних подухвата било је предузеће у којем су грађани у машинама прали и сушили веш плаћајући новчићима. Нелегално стечен новац је затим приказивао као приход добијен од новчића убачених у веш машине у којима су грађани прали веш. Уредно је плаћао порез на тај приход, а новац се преливао у легалне токове – био је „опран”.²⁴⁰

У литератури се могу наћи и диферентна мишљења, где се истиче да термин прање новца не потиче како се то често подвлачи из времена прохибиције у САД-у. Наиме, Мајер Лански (енгл. *Mayer Lansky*), који је завредио надимак „рачуновођа” мафије, поучен Ал Капонеовим примером (утаја пореза), открио је и развио једну од првих техника прања новца, служећи се предностима великог броја швајцарских банковних рачуна. Први је употребио тзв. концепт повраћаја зајма, ато је подразумевало да се илегални новац може маскирати и приказати кроз зајмове које му додељују стране банке, што може бити приказано као приход по потреби, али и одбитак пореза постигнут у послу.²⁴¹

Лондонски лист Гардијан (енгл. *The Gardian*) је 1973. године промовисао израз прања новца у вези са Никсоновом афером Вотергејт (енгл. *Watergate*), а радило се о износу од 200.000,00 долара, који су били намењени за финансирање америчке републиканске предизборне кампање. У том периоду је овај израз био изузетно популаран и често кориштен, па многи теоретичари сматрају да је тада заправо била прекретница да се озбиљније бави овим феноменом. У данашње време, ова појава је изузетно распрострањена, јер је прање новца постао велики бизнис, или још боље речено, права индустрија. Тешко је утврдити колика се сума новца пребаци из нелегалних у легалне токове на глобалном нивоу годишње.²⁴²

²³⁹ Milenović, M. (2004). *Pranje novca*, Puls – Magazin o korupciji, jul–avgust/2004, стр. 42.

²⁴⁰ Ignjatović, Đ. & Škulić, M. *Op. cit.* стр. 46.

²⁴¹ Bjelajac, Ž. *Op. cit.* стр. 309.

²⁴² Stakić, B. & Jezdimirović, M. (2012). *Javne finansije*, Univerzitet Singidunum, Beograd, стр. 134.

Комисија председника САД за организовани криминалитет је 1984. године дефинисала „прање новца као процес којим неко прикрива постојање, илегално порекло или илегалну употребу прихода, да би га приказала на тај начин да изгледа као легалан.“²⁴³ Прање новца је „процес кретања илегално стечених средстава кроз циклус трансформације са циљем да се на крају добију привидно легална стечена средства. Прање новца је све присутније као криминална појава. Његов пораст је у узрочној повезаности са развојем организованог криминалитета који настоји да на тај начин легализује криминалом зарађени новац. Процес је кроз који криминалне групе покушавају да прикрију стварно порекло и власништво средстава из својих криминалних активности, а крајњи циљ је обезбеђење легитимног и легалног покрића за своје изворе прихода и финансија. То је средство кроз које велике криминалне организације „живе“ без очигледних веза са криминалним светом.“²⁴⁴

Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма дефинише појам прање новца као: конверзију или пренос имовине стечене извршењем кривичног дела; стицање, држање или коришћење имовине стечене извршењем кривичног дела; прикривање или нетачно приказивање праве природе, порекла, места налажења, кретања, располагања, власништва или права у вези са имовином која је стечена извршењем кривичног дела.²⁴⁵

„Прање новца представља покушај легализације капитала стеченог криминалном делатношћу, то јест финансијске трансакције ради прикривања стварног порекла новца и других облика капитала на тржишту. Састоји се у фалсификовању финансијске документације и манипулацији у систему међубанкарских трансакција. „Прљав новац“ може да потиче из многобројних недозвољених активности, као што су то злоупотреба службеног положаја, недозвољена производња и трговина, кријумчарење роба и људи, шпијунажа, пореска евазија као и друге недозвољене активности. У пракси, тај новац може потицати од свих кривичних дела којима се прибавља противправна имовинска корист. Прање новца може да се дефинише и као операција скривања или „прерушавања“ илегално или прекомерно стечених средстава, самим тим што се та средства приказују као легално стечена.“²⁴⁶

²⁴³ President's Commission on Organized Crime – The Cash Connection. (1984), *Organized Crime, Financial Institutions and Money Laundering*, WashingtonDC, стр. 7.

²⁴⁴ Đorđević, B. & Cvetković, D. (2009). *Pranje novca u međunarodnoj trgovini*, Bankarstvo, 11-12/2009, Beograd, стр. 64.

²⁴⁵ Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Сл. гласник РС бр. 113 од 17/2017, 91/2019, 153/2020, члан 2.

²⁴⁶ Vesić, D. (2008). *Ekonomika i politička komponenta korupcije i pranje novca, Međunarodni problemi*, (4)2008, Beograd, стр. 482-483.

Под појмом прања новца подразумева се „делатност субјеката, најчешће оних из области сиве економије и организованог криминалитета, којима се стварају услови за легализацију противправно стечене добити, чиме се прикрива њено криминално порекло и ствара представа о законитој делатности. Операцијом која се зове „прање новца“ не прикрива се само незаконито остварен приход, него и криминална делатност појединих субјеката који се у свакидашњем животу приказују као поштени, угледни и економски моћни грађани.“²⁴⁷

Организовани криминал уз трговину дрогама генерише средства из илегалног коцкања, зеленашких послова, проституције, изнуђивања, илегалне трговине оружјем и „белим робљем“, а често се догађа да има удео и у легалним пословним фирмама, које се користе ради прикривања илегално стечених средстава, као и ради њиховог улагања. Добит од финансијског криминала (преваре у банкарству, преваре са кредитним картицама и инвестицијама, класичне проневере...), последњих година конкурише трговини дрогом што се тиче „зарађивачке способности“.²⁴⁸

У процесу прања новца јављају се институције као што су то банке, мењачнице, штедионице, коцкарнице, осигуравајућа друштва. Ако узмемо у обзир да се банкарски сектор као и остале финансијске и нефинансијске институције користе као посредници за трансформацију „прљавог новца“, судска и регулаторна тела у оквиру граница наше државе као и светске институције треба да предузму бројне акције и мере како би спречиле обављање криминалних радњи у финансијском и нефинансијском сектору.

Последица прања новца правних особа представља директну штету за финансијски систем земље због умањивања или избегавања пореских обавеза, довођења трговачких друштава у стечај и незаконитог одлива средстава у иностранство. Када су у питању финансијске институције, настаје штета за штедише и комитенте банака и других институција. Једнако је штетан и прилив међународног прљавог новца у домаћи финансијски систем. Последица тога је разарање финансијског система, стабилности и кредибилитета државе у целини.²⁴⁹

Технике прања новца су: „порески рајеви“, фиктивни уговори и испостава фиктивних рачуна, кријумчарење новца, незаконити зајмови и кредити, трговина са вредносним папирима, повезане трансакције, електронско банкарство (популарна техника прања новца због веће могућности прикривања идентитета, велике брзине преноса новца на рачуне у земљи и иностранству због чега је отежано прањење). Све више

²⁴⁷ Bošković, M. (1988). *Organizovani kriminalitet*, стр. 280.

²⁴⁸ Kapor, P. (2008). *Međunarodne poslovne finansije*, Megatrend univerzitet, Beograd, стр. 297.

²⁴⁹ Ignjatović, Đ. & Škulić, M. *Op. cit.* стр. 48.

се оснивају и региструју приватне фирме које се не баве одговарајућом делатношћу, а регистрација им углавном служи као покриће при закључивању неког посла у области привредног пословања, да се могу појављивати као субјекти како би на „легалан“ начин дошли до противправне имовинске користи.

На међународном тржишту доминирају вишедимензионалне, софистициране и специјалне форме прања новца, чији носиоци у континуитету истражују модалитете продирања у легалне финансијске и остале институције, како на националном тако и на интернационалном плану. У правцу искорењивања појава прања и прикривања новца, наша држава предузима велике напоре, донела је много законских и подзаконских аката, међу којима би се посебно истакао Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала.²⁵⁰

Овим Законом су посебно уређене надлежности и овлашћења државних органа Окружног суда у Београду, Специјалног тужилаштва, Службе за сузбијање организованог криминала у саставу Министарства унутрашњих послова и посебне притворске јединице у саставу Управе за извршење кривичних санкција Министарства правде, а све то ради откривања и кривичног гоњења чиниоца кривичног дела када постоји елеменат организованог криминала. Поред наведених државних органа постоје и други државни органи који су ту да би открили, спречили и санкционисали сва она лица која не поступају у складу са законом, а ту спадају: полиција, безбедносно-информативна агенција, судови, јавно тужилаштво, царински органи, пореска полиција, као и сви остали друштвени чиниоци²⁵¹.

Превентиван облик борбе против организованог криминала у Националној стратегији за борбу против организованог криминала²⁵² добија на важности због обухватања различитих активности којима сеумањују могућности вршења кривичних дела, а уједно се афирмишу друштвени чиниоци који спречавају пораст и разноликост организованог криминала.²⁵³ Овај можда најделотворнији облик борбе против криминала условљава сарадњу и повезивање актера превенције на свим нивоима, са анализом процена постојећих ризика и претњи, али и анализом процена могућег утицаја одређених законских решења на превенцију организованог криминала.

²⁵⁰Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Сл. гласник РС бр. 94/2016, 87/2018 (др. закон), 10/2023.

²⁵¹Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Сл. гласник РС бр. 94/2016, 87/2018 (др. закон), 10/2023.

²⁵²Национална стратегија за борбу против организованог криминала, Сл. гласник РС, бр. 23/2009.

²⁵³Напомена: Национална стратегија је престала да се примењује даном ступања на снагу Одлуке о престанку примене појединих докумената јавних политика, Сл. гласник РС, бр. 109/2021.

Доношењем и имплементацијом Националне стратегије за борбу против организованог криминала, Влада Републике Србије потврдила је да организовани криминал представља најопаснију и најкомплекснију врсту криминала у сваком друштву. Наведена национална стратегија има за циљ да се на основу описа и анализе законодавног, институционалног и оперативног оквира борбе против прања новца и финансирања тероризма дају препоруке за унапређење постојећег система спречавања ових појава које представљају највеће претње развоју савременог човечанства.

Развијање националних капацитета и потенцијала за делотворну борбу против свих облика организованог криминалитета, са посебним нагласком на сузбијање корупције и онемогућавање повезивања криминалних структура са структурама државне власти, представља кључни услов за супростављање овом негативном феномену. Организовани криминал као друштвени феномен и проблем безбедности, данас представља једну од најсложенијих претњи за економску и социјалну стабилност и безбедност држава, а слободно се може рећи и за читаву међународну заједницу.

Теоријском анализом изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије дошло се до закључка да се у сложеној стварности у којој живимо, сазнања о безбедносним појавама заснивају на чињеницама и подацима које извесно могу да угрозе или су већ угрозиле безбедност штићене вредности. Показатељи стања неке појаве која угрожава безбедност штићене вредности представља индикатор могуће делатности. У истраживању безбедносних појава, индикаторису методолошко средство које је намењено да открије доказе постојања нечега. Стратешко питање за сваку службу безбедности је одређивање индикатора безбедносних појава увези којих ће се прикупљати подаци.

Тешкоће у конкретном идентификовању изазова, ризика и претњи по штићену вредност јављају се због тешкоће изоловања појединачне чињенице, јер је повезана са другим чињеницама, односно појавама и процесима, и тешкоће прецизног утврђивања чињенице због њене изразите променљивости. Такође, јављају се и тешкоће субјективне природе које потичу од уплитања субјективно-опажајних и теоријско-сазнајних фактора, непоузданости и нетачности посматрања и описа појаве, и тешкоћа и нетачности мерења својстава појава. Све ове тешкоће се максимално увећавају када се ради о противзаконитим активностима које се тешко уочавају, због изразите способности прилагођавања носиоца делатности новонасталим реакцијама друштвене околине.

Сходно наведеном затражено је мишљење експерата у вези дефинисања листе најдоминантнијих изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије као би се могле сагледати активности, методе деловања и ефекти деловања субјеката обавештајно-

безбедносног сектора на превенцији и на отклањању последица остварења конкретних изазова, ризика и претњи безбедности. Такође, анализом експертских оцена (мишљења експерата) дошло се до резултата који потврђују ставове изнете у Стратегији националне безбедности Републике Србије и Стратегији одбране Републике Србије у вези са изазовима, ризицима и претњама безбедности Републике Србије.

2. ОДГОВОР ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА НА ИДЕНТИФИКОВАНЕ ПРЕТЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Савремени проблем безбедности умногоме јесу симптоми структурне кризе савременог светског друштва – неподударности између традиционалног система државног суверенитета и растућег процеса нарушавања тог суверенитета. Спољна политика је се базира на начелима и циљевима политике националне безбедности. Треба да се напомене да многи типови мањих друштвених и међународних конфликта остају претња глобалној безбедности, а вероватно ће се у годинама које предстоје појавити нови облици претње безбедности.

Свет се суочава са повећаним ризиком од етничког и религиозног и сукоба, као и са различитим унутрашњим безбедносним проблемима. Ратови попут оних у Авганистану, Алжиру, Чеченији, Кашмиру, Либерiji, Руанди, Сомалији, Ираку, Либији, Сирији, Украјини, Судану, не прете глобалној стабилности у свету на начин на који би то учинио велики рат у Европи, али могу произвести велики број цивилних жртава и приморати милионе људи да напусте своју домовину. Ново раздобље биће вероватно сведок појаве или интензивирања нових облика претњи и по унутрашњу и по спољну безбедност. Претње иду од илегалне препродаје дроге и транснационалне криминалне активности до деградације животне средине, економских и трговинских спорова, оскудности ресурса, масовне миграције људи и превеликог раста популације. Све наведено доводи до „производње” нових међународних конфигурација политичких, социјалних и економских сукоба. Све више друштвених сукоба данашњице представљаће нове и велике изазове за светску заједницу. Еклатантан пример за наведено је руско-украјински сукоб.

За сваку политичку власт је битно у којој се мери спроводи политика безбедности, то јест како се у стратегијском смислу операционализују потребне мере на одржавању пожељног нивоа стања безбедности у друштву. Сви органи и институције које делују у једној држави са различитим функцијама и у разним областима, осмишљавају, обликују и доносе сопствену стратегију деловања ради постизања планираних циљева. Њихов

основни задатак јесте да се ангажују на адекватан начин имајући у виду да свака активност и безбедносне прилике имају специфичности које диктирају и опредељују начин реаговања безбедносних механизма. Нема јединственог критеријума нити принципа по којима би се у свим конфликтним ситуацијама могла спроводити једна те иста стратегија. Свака ситуација налаже посебан приступ и конкретно деловање. На бази стручних, научних, искуствених и критичких системских анализа, потребно је ауторитативно, брзо, професионално, ефикасно и законито реаговање уз примену одговарајућих метода и средстава, умешности и вештина у разрешавању наглашених идентификованих претњи и комплексних ситуација.²⁵⁴

Политички процеси који воде ка одговарајућим променама захтевају трансформацију и реформу политичке, економске и безбедносне структуре, са новим концептуалним оквиром и развојем елемената система безбедности. Имплементација редефинисаних разноврсних оперативних, превентивно-репресивних мера и њихова артикулација и укљученост у развој политичке безбедносне културе, нуди потребан оквир за егзактно истраживање и сагледавање свих девијантних појава. Једино се на тај начин могу сузити извори и простор, те остварити потребна моћ на будуће безбедносне изазове и претње. Не само на подручју борбе против тероризма, него и у другим областима. Значи само ново политичко и безбедносно промишљање са познавањем централних узрока који погодују расту девијантног понашања јесу гаранција успешнијег процењивања и предузимања адекватних мера.

Тежиште политичких структура треба да се помера ка превладавању тајних и отворених супротности, те кроз разне облике и модалитете међузависности, стварати амбијентални простор за благовремену реакцију органа и служби безбедности, што је уједно и брана за извршење разних тешких криминалних аката. Како би се на крајње оперативно-рационалан и законито-професионалан начин усмериле све потребне активности које ће бити резултат постизања одговарајућих циљева, један од основних фактора јесте садржајно системско разматрање и уважавање битних елемената који чине безбедносне процене, те процене угрожености са добро осмишљеном безбедносном прогнозом. На основу идентификације проблема треба до изражаја да дођу способност, одговорност, иницијатива, креативност, а посебан нагласак треба дати спровођењу уставности и законитости.

2.1. Глобални, регионални и национални оквир

²⁵⁴Masleša, R. (2001). *Op. cit.* стр. 149.

Глобализација је феномен који драматично обележава дух савременог доба и обликује политику, економију и друштвени живот света, мада неједнако и са различитим последицама. Она је потврда како савремена друштва у светским оквирима пролазе кроз дубоке и далекосежне трансформације, али исто тако праћено низом напетости, конфликтних односа и динамичношћу у погледу безбедности. Глобализација као универзални процес подразумева интензивно политичко, економско, технолошко, идејно-културолошко и војно повезивање људи, народа и држава, а све више добија на интензитету и са израженом тенденцијом захвата све сфере индивидуалне и колективне егзистенције људи.²⁵⁵

Развој међународно-правног поретка, убрзани научно-технолошки развој који доводи до међузависности националних друштвених заједница, а тиме и интеракције људи у скоро свим областима живота и рада (политике, економије, културе и друго), интернационализација економских односа, промењена геополитичка карта у односима међу водећим земљама света, демографски раст становништва, развој у области војне технологије и стратегије (област нуклеарне технологије, ласерско оружје и хиперсонично оружје), наглашени раст свих видова информација и комуникација са широким спектром средстава и метода, као и тежња држава да се ослањају на ефикасне заштитне инструменте националне политике (превасходно службе безбедности), те њихово присуство у обликовању политичко-правних, безбедносних и организационих механизма за решавање конфликта, односи на глобалном светском плану добили су сасвим нове димензије. Тај развој у савременом свету не може се посматрати изван политичко-безбедносних, етичких и практичних питања.

Једна од основних дилема које прате феномен глобализације је: „шта је аутентични смисао глобализације – да ли она представља претњу свету или шансу за његово значајно поправљање”, то јест да ли ће глобализација учинити свет бољим, ширећи просторе технолошког прогреса, мира, сарадње и демократског развоја људи, народа и држава или ће, пак она бити у функцији „афирмације” принципа моћи, неједнакости, тоталитаризма, неизвесности и насиља, то јест у функцији свих оних тенденција које ће нужно производити подељеност и супротстављеност у свету.²⁵⁶

Живимо у времену великих политичких, националних, економских, културних и других процеса са различитим погледима на решавање питања која су од судбинског значаја за будућност човечанства. Међузависност унутрашњих и спољних противречности, посебно појава екстернализације и интернационализације унутрашњих

²⁵⁵Стојановић, С. *Op. cit.* стр.9.

²⁵⁶Masleša, R. (2001).*Op. cit.* стр.47.

конфликата, указују да се савремени свет налази у сталној друштвено-политичкој и безбедносној нестабилности, а тиме и релевантним питањима своје будућности. Тако ће напетости, притисци, сложеност безбедносних проблема и деструктивна кретања бити пратилац у процесу глобализације. Глобализација са издиференцираним приоритетима је носила и носиће бројне изазове које није могуће у свим аспектима контролисати, што је доводило до различитих криза и угрожавања личне безбедности грађана, стабилности држава и њених система безбедности.

Глобализацију не можемо третирати као неки нови систем који би значајно замену савремених националних држава. Сам назив подразумева процес у ширим оквирима, него што су државе у свим животним аспектима, без обзира на географски простор, облик цивилизованости, политичко и економско уређење. Тешко је прогнозировать последице глобализације, односно будућа кретања на „светској позорници”, али је једно сигурно, да настојања иду у правцу прилагођавања постојећих граница међу државама, опадање суверенитета држава – нације и настанак глобалних и међунационалних асоцијација које преузимају регулативне и друге функције у светској економији и друштву.²⁵⁷

Данас, глобализација подразумева значајно ограничавање суверенитета националних држава, с једне, и истовремено фаворизовање одређених држава, посебно САД, као неприкосновеног политичког, економског и војног ауторитета савременог света, с друге стране. Процес глобализације за последицу је имао неке деструктивне појаве, које су изазвале регионалне и локалне напетости и конфликте. Нови ризици, изазови и претње безбедности условљени су све израженијим разликама у економском развоју појединих држава и народа. Савремени свет је из тог разлога постао оптерећен многим неизвесностима, с тим што је његово главно обележје у области безбедности смањење опасности од традиционалних војних сукобљавања и директног конфронтирања великих сила, с једне, и појаве мноштва нових невојних изазова, ризика и претњи с друге стране.²⁵⁸ Овде је битно истаћи да је наведено промишљање било актуелно у периоду од завршетка Хладног рата па до почетка руско-украјинског сукоба; који је дао потпуно нову димензију схватања глобализације, са аспекта настанка мултиполарног светског поретка.

Државама је све теже да се изолују од глобалних кретања, те је природно да су све мање суверене у класичном смислу, а све више зависне од глобалног економског окружења и позиција које у њему успевају да изборе. Глобализам настоји да интегралне

²⁵⁷ Стојановић, С. *Op. cit.* стр.18.

²⁵⁸ Исто.

продукционе системе у оквирима једне државе – нације трансформише у елементе конституисања глобалног економског система. Процес глобализације, који је у основи економски, није још изнедрио одговарајуће политичке и социјалне организације којима би се превазишли оквири државе-нације, што је логичан и нужан захтев глобализованог система привређивања. Свима који су изван алијансе моћних и развијених, додељена је улога снабдевача због тога што имају тржишта, јефтину радну снагу, природне ресурсе, повољне прилике за инвестирање и представљају дестинације за извоз прљавих технологија. Паралелно са тим, развија се и један број нових монопола над кључним ресурсима глобалне економије.²⁵⁹

Политички, економски, културни и безбедносни односи у свету одвијају се у глобалном мултиполарном и мултилатералном окружењу у којем се уравнотежење моћи и сложена међузависност држава све наглашеније испољава. Савременим поимањем глобалне безбедности која обухвата различите сфере друштвеног живота, отворена је могућност решавања конфликтних стања мирним путем и перспектива развоја политике сарадње и споразумевања како на регионалном тако и на глобалном нивоу. У области безбедности, интегративни процеси, као и растућа политичка, економска и културна сарадња, смањују ризике сукобљавања земаља, као и могућност настанка неконтролисаних криза и преношења сукоба са једног простора на други. Свет се суочава са вишеструко детерминисаним безбедносним изазовима, ризицима и претњама на које је неопходно правовремено и адекватно реаговати.

Глобална безбедност посматра се као један динамичан процес који се одвија на светском нивоу. С обзиром на то да динамичне промене у међународним односима, изазови, ризици и претње безбедности мењају карактер и форме испољавања. Посматрано из ове перспективе не могу се увек у потпуности сагледати безбедносни изазови, ризици и претње на нивоу појединца, државе или друштва, али се могу добро уочити макропојаве и процеси који су битни за цео свет. Глобална безбедност је неодвојива од личне, националне, регионалне и међународне безбедности.

Велика међузависност глобалне заједнице и интензивирање међународних односа допринели су појављивању великог броја дезинтеграционих и деструктивних појава које су у значајној мери појачавале нестабилност у многим деловима света. Околности које доприносе настанку изазова, ризика и претње безбедности посматрано на глобалном нивоу, пре свега јесу велике разлике у погледу нивоа економског и културног развоја, а које за последицу имају сиромаштво и социјалну угроженост већег дела становништва,

²⁵⁹Стојановић, С. *Op. cit.* стр.18-19.

што узрокује настанку негативних демографских и социо-психолошких појава. Организовани криминал, регионални и локални сукоби, тероризам, етнички и верски екстремизам, употреба оружја за масовно уништење, илегалне миграције, сајбер претње, ограничена расположивост природних ресурса, промена климе и деградација животне средине, угрожавају стабилност појединих држава и читавих региона, укључујући и глобалну безбедност.²⁶⁰

Тероризам захтева сложене, специфичне и деликатне облике контроле, па сходно томе треба се посматрати са глобалног нивоа. У том смислу неопходно је изнаћи нови оперативнији модел односа, у оквиру којих ће доћи до посебног изражаја далеко већа спремност и одговорност држава и свих других наднационалних институција, с обзиром да ће терористичке претње и у будућности са собом носити далеку већу опасност за стабилност и безбедност држава и међународне заједнице. Потребно је напуштати праксу традиционалних сесија на којима се само доносе нове или коригују постојеће конвенције и декларације. Неопходно је конкретно планирање и реаговање свих држава како на глобалном тако и регионалном нивоу, уз елиминисање било каквих политичких конотација.

Потребно је на глобалном нивоу, уз учешће свих држава и других организација интернационалног карактера, сагледати и анализирати све аспекте тероризма без идеолошких примеса и на темељу тога понудити један оперативни оквир за сарадњу држава са свим потребним потенцијалима, недозвољавајући да се ти облици насиља подржавају од појединих земаља. Ту велику улогу и одговорност треба да имају дипломатски представници. Избегавањем политичких неслагања на дипломатском подручју могу да се изнађу заједнички приступи и однос према тероризму.

Сви облици сарадње претходно имплицирају способност држава на једном непрекидном праћењу и благовремено предузимање свих дозвољених законских мера и активности, од стране официјелних органа, као и од других институција у циљу отклањања узрока, који у датој ситуацији могу послужити као детонатор за испољавање терористичке активности са непредвидивим последицама. Један од начина отклањања узрока и сужавање простора развој је демократије и свих њених захтева, са политичком и безбедносном културом, те јединственој методологији и пракси деловања свих институционалних механизма државе и других организација које на директан или индиректан начин могу бити у функцији заштите основних вредности друштва.²⁶¹

²⁶⁰Simić, D. (2002). *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Fakultet političkih nauka, Beograd, стр. 38-39.

²⁶¹Исто, стр. 47.

Осим тога, свакако је потребна правна регулатива на нивоу држава, са правовременим изменама и усавршавањем појединих одредби у кривичном, материјалном и полицијском праву, те законима и разним прописима обавештајних, контраобавештајних и других служби, с циљем обезбеђивања адекватног законског простора како би у сложеним безбедносним условима, могле правовременим прилагођавањем и реаговањем појачати оперативну ефикасност у супротстављању том феномену али и другим безбедносним изазовима.

Политика безбедности имплицира оквирне процене могућих опасности од тероризма, на основу којих органи и службе безбедности, те друге институције доносе своју стратегију антитерористичког деловања са свим организационим, стручно-оперативним, материјално-техничким, и осталим ресурсима. У условима глобализоване економије, макроекономске последице финансијске нестабилности у функционисању тржишта на глобалном нивоу, одражавају се на стање безбедности у целом свету. У појединим државама последице светске економске кризе могу довести до политичке нестабилности, социјалних немира, до интензивирања улагања у војноиндустријски комплекс и до пораста трке у наоружању.

Дуготрајни конфликти етничке и верске природе који су се дешавали на Блиском истоку и на северу Африке имали су утицај и на друге делове света, те су створили нове безбедносне и политичке проблеме, а степен опасности од тероризма повећан је не само у тим регионима, већ и на подручју Европе. Поред тога, број миграната је знатно повећан. Њихова крајња дестинација је нека од развијених држава Европе. Наша земља је тренутно суочена са проблемом повећаног прилива миграната јер се настањују на територији наше земље због немогућности даљег проласка на границама. Све рестриктивнији став држава чланица Европске уније о пријему све већег броја миграната повећава изгледе да регион постане једна од зона пријема, где би се наша земља нашла у ситуацији да преузме старање о броју миграната који њене економске и организационе капацитете премашује. Илегалне миграције људи, у спрези са организованим криминалом, представљају безбедносни ризик у региону. Безбедносне ризике представљају неконтролисан улазак и криминална делатност у виду илегалног транспорта миграната, могућност прикривања идентитета, као и затварање граница суседних држава за одређене категорије миграната. Ради благовременог уочавања могуће претње потребна је глобална процена која треба да обухвата кључна питања на глобалном нивоу. Она представља резултат анализе стања глобалног окружења која указује на безбедносне трендове и могућ утицај на стање националног система безбедности.

Концепт безбедности немогуће је свеобухватно анализирати без регионалне безбедности, јер ако се не уоче све карактеристике овог нивоа безбедности, немогуће је разумети међусобни положај држава на „локалном” нивоу, нити карактер односа великих сила и локалних држава. Истовремено, своје спољнополитичке интересе, велике силе реализују у складу са усвојеним регионалним политикама. На националну безбедност далеко је интензивнији утицај регионалне безбедности, у односу на глобални ниво, из разлога што различите безбедносне претње брже и лакше савлађују мању раздаљину него између држава на различитим континентима. Између осталог, то нужно упућује на разне видове међусобне сарадње између држава, али је стварност обично другачија, јер се појављују често сукоби због опречности њихових интереса. Безбедносни проблем једне државе неретко постаје претња суседним државама, то јест региону који има обележја која га разликују од других и која га чине специфичним.²⁶²

Регионална безбедност се у све већој мери заснива на заједничким и усаглашеним активностима у области економије, политике и безбедности, као и у другим областима које су усмерене на очување стабилности и предупредивање криза у региону југоисточне Европе, као и на заједнички интерес држава региона да приступе Европској унији. Интеграцију држава које теже чланству у ЕУ могу успоравати нерешени економски и институционални проблеми у оквиру тих држава, неспремност да се спроводе неопходне реформе, усклађивање са правом ове организације, међусобни билатерални спорови и други проблеми.

Значајан утицај на безбедносну ситуацију у региону остварују наслеђени проблем из прошлости, историјске противречности, као и последице сукобљавања народа и држава. Неслагања држава региона југоисточне Европе, првенствено због мањинских, али и територијалних питања, отежавају регионалну сарадњу. На ситуацију у региону највећи утицај имају питање статуса Аутономне Покрајине Косова и Метохије (проблем противправног једностраног проглашења независности територије), међуетничке тензије, као и мигрантска криза. Сепаратистичке тежње у региону реална су претња његовој безбедности.

У анализи безбедности региона посебан аспект представљају верске и културне везе унутар региона који с једне стране, могу бити подстицајан фактор зближавања држава региона, а са друге стране, фактор противречности и нестабилности региона. Државе у регионалној безбедности остварују значајан утицај, али не могу успешно контролисати утицаје спољних сила у региону, сем ако нису способне да реше

²⁶² Buzan, B. (1991). *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London, стр.187.

локална ривалства која захтевају спољашњу подршку. Спољне силе, пак, гледано с друге стране не могу лако утицати на смиривање локалне безбедносне динамике или је у потпуности контролисати јер од те динамике њихова политика у одређеном региону зависи, а као последицу таквог деловања најчешће има појачавање постојећих ривалства држава региона коју је тешко превазићи или потпуно избрисати.

Национална безбедност подразумева унутрашњу и спољашњу безбедност државе, то јест безбедност државе у односу на унутрашње и спољне опасности и угрожености. Ради се о глобалној безбедности која осигурава опстанак и нормално деловање државе са свим елементима њене независности, слободе и територијалне целовитости, те уставног поретка (укључујући све могућности његове демократске промене и развоја).²⁶³

Националну безбедност треба да посматрамо као релевантну претечу законитости развоја државе и друштва као облика политичке организације. То значи да се и национална безбедност као и свака друга оргнизована друштвена стварност развија и мења сагласно динамици и потребама промена које опредељују људска и друштвена интеракција. Таква „национална безбедносна структура” изражава способност државе да заштити вредности свог друштва пред спољним и унутрашњим угрожавањем и да осигура опште услове друштвено-привредног развоја, социјалног, еколошког и других благостања грађана.²⁶⁴

Национална безбедност превасходно подразумева физички опстанак државе кроз заштиту територијалног интегритета и суверенитета, политичку самосталност са свим државним атрибутима на заштити основних људских права и слобода и других вредности грађана, те осталих вредности друштва од унутрашњег и спољашњег угрожавања. Национална безбедност у сваком друштву и држави као њиховог организационог облика, сагласно свом положају, окружењу и другим релевантним утицајима који делују, поставља себи систем конзистентних безбедносних циљева и приоритета, ради благовремене реакције на проблеме који су идентификовани на основу политичко-безбедносних процена, процена угрожености и предузимању оперативних и свих тактичко-техничких мера и метода на заштити свих сегмената друштва од разних облика и видова девијантности које прате развој савремене цивилизације.²⁶⁵ Тешко је замислити било коју државу, без обзира на њену величину и снагу, која би се могла поставити као пример искључиво сигурне земље по објективним и субјективним критеријумима процене.

²⁶³Masleša, R. (2001). *Op. cit.* стр.37.

²⁶⁴Исто.

²⁶⁵Simić, D. *Op. cit.* стр.30-32.

Држава је главни референтни субјекат када је реч о националној безбедности и она предузима мере за њено очување, јачањем институција, економским развојем, увећањем војних и безбедносних потенцијала на унутрашњем плану, а на међународном спољнополитичким средствима. Мере које предузме једна држава како би сачувала своју националну безбедност могу довести до осећања небезбедности код друге државе. Национална безбедност треба да буде посматрана у контексту развоја сваког друштва и државе као њиховог организационог облика.²⁶⁶ То подразумева да је национална безбедност као и свака друга стварност подложна променама и развоју у складу са безбедносним условима које детерминишу економски, политички, социјални и други релевантни фактори. Ради благовремене реакције на проблеме у развоју друштва и државе у циљу заштите од разних облика и видова угрожавања које прате развој савремене цивилизације, национална безбедност поставља систем конзистентних безбедносних приоритета и циљева.

Национална безбедност Републике Србије представља објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања, те субјективан осећај безбедности њених грађана. Она представља резултат утицаја стратегијског окружења и предузетих активности и мера државних органа и институција у извршавању безбедносних функција, као и деловања других субјеката у свим областима друштвеног живота.²⁶⁷

Изградња система националне безбедности, обухвата више задатака. Међу првима је дефинисање стратегије националне безбедности као основног политичко-безбедносног документа који осликава постулате унутрашње и спољне политике на пољу безбедности, то јест њену опредељеност да сопственим системом безбедности изграђеним на националним потенцијалима и у сарадњи с другим системима и међународним безбедносним организацијама оствари и очува националну безбедност државе у најширем смислу тог појма.

Стратегија националне безбедности Републике Србије, представља најважнији стратешки документ којим се утврђују основе политике безбедности у заштити националних интереса Републике Србије. Она представља полазну основу за израду других стратешких и доктринарних докумената, докумената јавних политика и нормативно-правних аката у свим областима друштва и функционисања државних органа и институција ради очувања и заштите безбедности грађана, друштва и државе. Полазиште стратегије националне безбедности чине суверенитет и територијални

²⁶⁶ Simić, D. Op. cit. стр.29.

²⁶⁷ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени војни лист, бр. 02/2020, стр. 37.

интегритет Републике Србије, војна неутралност, социјална стабилност, економски просперитет, поштовање људских и мањинских права, развој демократије и владавина права, европска спољнополитичка оријентација и унапређење сарадње са најутицајнијим субјектима међународне заједнице и државама у региону.

Опредељења исказана у Стратегији националне безбедности Републике Србије изражавају спремност наше државе да у оквиру Организације уједињених нација, европских и других међународних организација и регионалних структура, доприноси изградњи и унапређењу сопствене, регионалне и глобалне безбедности. Стратегија националне безбедности даје анализу окружења Републике Србије, утврђује националне интересе, идентификује изазове, ризике и претње безбедности, одређује циљеве, основна начела и елементе политике националне безбедности и дефинише структуру, начела функционисања и одговорности у оквиру система безбедности.

Ради што успешнијег супротстављања прању новца, демократске државе и друштвене заједнице се на различите начине боре како би заштитиле своје виталне интересе оличене у заштити националне безбедности. Из значаја борбе против појаве прања новца, чији се актери користе многобројним преварама да би га поново ставиле у легалне финансијске токове, намеће се потреба за организованим начином борбе против ове врсте криминала. У процесу формулисања и креирања флексибилне, конзистентне, модерне и ефикасне стратегије националне безбедности, један од значајних и по свему судећи централних стубова јесте супротстављање прању новца.

Како би борба против кривичног дела прања новца била ефикаснија и боља, захтева ангажовање свих друштвених чиниоца због тога што ово кривично дело угрожава пре свега економске, политичке, правне, културне и све друге значајне вредности једног друштва. Облици ове организоване криминалне делатности нису увек уочљиви и препознатљиви, те свакако отежавају благовремено предузимање ефикасних мера за њихово спречавање и сузбијање.

2.2. Ресурси, могућности и циљеви

Системски приступ представља начин како посматрамо појаву у контексту ако је дефинишемо као систем, и ако је претпоставимо као њену повезаност са околином, и због те повезаности са околином одбацимо став о линеарности. Затим, како систем желимо побољшати у смислу његове способности да оствари своје циљеве на основу способности. Исто тако, да се ти циљеви увек остварују на рационалан начин, то јест да са што мањим ресурсима, буде систем што ефикаснији. Основни појмови система

безбедности, у подручју теорије система и његове организације, а који у потпуности утичу на његову функционалност су: циљеви система безбедности; окружење система са другим системима; средства и ресурси система (људи и материјални ресурси); активности система безбедности са његовим подсистемима и управљање и контрола системом безбедности.²⁶⁸

Стратегија система безбедности опредељује правце, методе, средства, простор, време, услове и могућности што свакако зависи од комплексности безбедносних проблема. Задатак стратегије система безбедности јесу конкретни теоријски приступи и њихова операционализација са утврђивањем специфичних глобалних циљева и приоритета, водећи рачуна о одржавању и ефикасном функционисању свих елемената система безбедности и њиховом прилагођавању разним изазовима који долазе из спољашњег окружења.

Ресурси се најчешће дефинишу као снага или способност да се постигне неки циљ. У том смислу, могу се посматрати ресурси у светлу схватања организације као „улаз-излаз“ система. Сходно томе, ресурси представљају улаз и класификују се на: новчане ресурсе, фиксне ресурсе, варијабилне ресурсе, податке као ресурсе и људске ресурсе.²⁶⁹ У ресурсе организације спада пре свега *новац* као универзални ресурс који се може заменити за било који други ресурс. То је његова основна карактеристика која омогућује у нашем случају систему безбедности одређену флексибилност и брзо реаговање у одређеној ситуацији. Прихватањем новца као средства размене олакшано је процењивање могућности за инвестирање и могућности алтернативног коришћења ресурса.

Фиксни ресурси представљају материјалне предмете које људи користе за претварање других ресурса за остваривање циљева система безбедности. Релативно дуг век трајања је једна од основних особина ових ресурса. За његово прибављање потребна је релативно већа свота новца који се по правилу везује за дужи временски период. Они се надокнађују, односно, амортизују у дужем временском периоду преносећи своју вредност кроз остваривање дефинисаних циљева. При томе треба имати на уму да се они надокнађују у смислу токова новца – претварања у новчани ресурс, односно њихово надокнађивање изостаје уколико резултати рада изостану.²⁷⁰

²⁶⁸ Пејановић, Љ, Вејновић, Д. и Ракић, М. (2018). *Карактеристике система безбедности*, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, стр. 265.

²⁶⁹ Марјановић, Н, Михиловић, И. и Спасић, К. (2018). *Стратегијски менаџмент*, Висока пословна школа струковних студија, Лесковац, стр. 73.

²⁷⁰ Марјановић, Н, Михиловић, И. и Спасић, К. *Op. cit.* стр. 73.

Подаци као ресурс у условима неизвесности и привредне турбуленције многи аутори чак сматрају најзначајнијим ресурсима. Да би менаџери могли да одлучују потребни су подаци као скуп чињеница о некој категорији знања и информације као најпогоднији облик представљених података. У овом смислу информација је изазни продукт система у коме се подаци појављују као ресурси. Задатак аналитичара у систему безбедности је да процени и анализира информациони подсистем, да одговори у којој мери је он оспособљен да удовољи потребама стратегије. Систему безбедности је неопходан информациони систем који једнако комуницира са свим деловима система, али и са екстерним окружењем, превасходно са заинтересованим странама (стејкхолдерима).²⁷¹

Људски ресурси су у много чему специфични ресурси. Људски ресурси подразумевају вештине, способности, искуство и остале радне карактеристике појединаца повезаних са организацијом. Осим чињенице да без ових ресурса не би могли бити коришћени и сви остали ресурси, за овај ресурс везују се и специфичне особине, као што су синергетски ефекат, фактори понашања, мотивације и креативност. Задатак аналитичара у обавештајно-безбедносном сектору је да анализира синергетске ефекте које је могуће осигуравати, између осталог схватањем фактора понашањамотивације који утичу на функционисање организације и подстицањем креативности код чланова организације који је поседују.²⁷²

У намери да оствари конкурентску предност обавештајно-безбедносног сектора на основу расположивих ресурса и способности треба да обрати пажњу на *четири критична фактора*. Први фактор је *вредност*, односно, ресурси и способности организације доприносе стварању вредности онолико колико су од користи обавештајно-безбедносном сектору да искористи шансе и анулира претње из окружења. Као други фактор истиче се *реткост*. Ресурси или способности су ретки уколико нису толико учестали међу изазовима, ризицима и претњама безбедности. Трећи фактор је *степен могућности имитирања*. Уколико је противницима тешко да имитирају ресурсе или способности или да им нађу супституте онда ови ресурси и способности имају низак степен могућности имитирања. И коначно, као веома *важан фактор* јавља се *организација*. Иако обавештајно-безбедносни сектор испуњава сва три наведена критична фактора неће постићи предност уколико није организован тако да максимизира корисност свих ресурса и способности. *Организациони ресурси* подразумевају

²⁷¹Марјановић, Н, Михиловић, И. и Спасић, К. *Op. cit.* стр. 74.

²⁷²*Исто*.

организациону традицију, нивое поверења и димензије организационе културе повезане са групама унутар организације, организациону структуру, систем контроле и друго.²⁷³

Планиране акције не могу бити извршене без пажљивог распоређивања ресурса. Распоређивање ресурса је фаза процеса планирања у којој се одређују извори потребних ресурса, као и то како ће они бити расподељени и употребљени за остваривање циљева. Руководиоци требају бити свесни да ресурси нису неограничени, због чега треба бити врло обазрив приликом њиховог распоређивања. Правилно распоређени ресурси представљају предуслов за успешно остваривање постављених циљева. Планирање ресурса обухвата: утврђивање потребних ресурса према њиховим врстама; утврђивање разлика између расположивих и потребних ресурса; утврђивање начина успостављања равнотеже између расположивих и потребних ресурса; одређивање приоритета у обезбеђивању и расподели ресурса; и утврђивање коначног плана употребе ресурса.²⁷⁴

Планиране идеје су увек замишљене као идеалне, али и то превасходно зависи од проблема на које ће наићи. Претпоставка се може потврдити, али и оповргнути. Организација система и мера је прописана замисао која је пренета у организацију система, чији је задатак спровођење одговарајућих и неопходних мера, како би систем остварио свој циљ то јест безбедност свих грађана и државе у целини.

Делатности система безбедности у основи представљају основна средства за остваривање циљева, односно основних функција система безбедности. При томе, систем безбедности обухвата различите стручне елементе то јест садржан је од више целина или (подсистема) и сви они у остваривању општих и посебних функција безбедности врше посебне државне делатности, које се могу груписати у неколико група: обавештајно-безбедносне делатности на прикупљању, анализи и дистрибуцији обавештајно-безбедносних података; делатности унутрашњих послова, а односи се на очувању јавне безбедности уз поштовање појединачних слобода и људских права и слично; мере, радње и поступке из домена одбране, а односи се на очување друштва од свих спољних облика оружаног и неоружаног угрожавања; мере, радње и поступке из домена контроле државне границе, коју врши полиција, укључујући и нелегалну контролу промета добара и људи; и мере, радње и поступке из домена приватне безбедности, детективне мере, радње и поступке и цивилне безбедности, а односи се на заштите људи, имовине и пословања у цивилном сектору. Реализацијом ових мера, радњи и поступаксистем безбедности штити безбедност грађана, државе и друштва од свих облика претњи и угрожавања, унутар и изван граница државе, без обзира на врсте

²⁷³ Исто, стр. 74-75.

²⁷⁴ Пејановић, Љ, Вејновић, Д. и Ракић, М.Ор. cit. стр. 260.

обиме и време облика претњи и угрожавања. У том смислу, све савремене државе, ове делатности сматрају трајном и иста је утврђена Уставом и позитивним законима сваке државе или друштва.²⁷⁵

На основу дефинисаних и усвојених параметара, метода и начела по свим организационим деловима система, врши се мерење постигнутих резултата за сваку целину понаособ и на крају за цео систем. Применом овог модела организовања система безбедности могуће су и грешке уколико се нису примењивали одговарајући модели и незнањем припадника, и оне су најчешће у следећим грешкама и случајевима.

1. *Коришћење нестручних кадрова и креирање организације под утицајем партија.* Промене у креирању новог система су немогуће, ако их државно руководство не организује и не прихвати. Ако га организује и прихвате организације и индивидуе које су некомпетентне, тада долази до неуспеха у функцији система.
2. *Подцењивање значаја визије и експерата који врше промене.* Ако се не поштују визије, параметри и методе које су усвојене долази до усмеравања од стране нестручних лидера, а тиме и до промашаја.
3. *Непоштовање комуникације са кључним факторима других система и представницима власти.* Промена постојећег стања је немогућа уколико овлашћени државни органи и руководећи субјекти не желе да изврше промене, већ се задовољавају постојећим. Ако постојећи систем безбедности, задовољава потребама и ако се не врше промене у том случају неће бити великих штета. Уколико не задовољава постојеће стање и систем безбедности не даје резултате и не мења се, у том случају настају велике последице.
4. *Краткорочне промене у држави и систему безбедности.* Уколико се прибегне краткорочним променама и не прихвате савремене визије, у том случају се не би испоштовала пуна трансформација која изискује пуно времена, а у систему безбедности је увек кратко време и тиме се чине већи пропусти. У овој врсти промена, многи припадници обавештајно-безбедносног сектора неће бити промењени и увек ће тежити старом и оном како они знају и желе. Док они који буду промењени, а поседују нова сазнања неће имати подршку целине и тиме ће подлећи неуспеху.
5. *Краткорочна промена и проглашење прераног успеха.* Краткорочне промене и брзо објављивање промена и задовољење са истим увек ће завршити

²⁷⁵ Милошевић, М. (2001). *Систем државне безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 22-23.

неуспехом. Свака промена ако није ушла дубоко у културу и свест код људи и свака брза промена без нових кадрова и новијих сазнања брзо показује неуспехе, а некад веће него што су били у старој организацији.

Променити све кадрове који не задовољавају потребне критеријуме за савремене услове, а задржати све оне који задовољавају стандарде. Променити законску застарелу нормативу и исту усагласити са Заједничком и одбрамбеном политиком ЕУ (енгл. *Common Security and Defence Policy*) и Заједничком спољном и безбедносном политиком ЕУ (енгл. *Common Foreign and Security Policy*)²⁷⁶. Применити нове савремене и доказане методе, параметре и решења којима се обезбеђује квалитет у новим и савременим условима. На основу наведених правила и извршених промена, могу се очекивати одговарајући резултати, а тиме и пружити државни одговор свим изазовима у савременим условима.²⁷⁷

Основни циљ сваке државе јесте обезбедити висок ниво безбедности. Свака јавна институција, па тако и систем безбедности настоји постићи своје безбедносне циљеве, односно заштиту основне друштвене вредности од спољашњег и унутрашњег угрожавања, сагласно уставима и законима свих правно уређених модерних демократских држава. Систем безбедности који је организован са низом подсистема нуди услуге од највећег друштвеног значаја за грађане, а то је њихова безбедност. Дакле, брига за остварење и одржање свих сегмената безбедности, један је од главних задатака сваке правне заједнице. Остварење тих циљева може се постићи само допуштеним правним средствима, али само у оним оквирима који не доводе у питање зајамчене слободе и права грађана.

Безбедност има своју позитивну садржину, при чему се та садржина изражава као збир појава, стања и односа у друштвеној, правној, психичкој, техничкој, моралној и природној сфери, као и у другим сферама и областима друштвеног, државног и личног живота које се налазе на супротној страни у односу на исте појаве, стања и односе у области угрожавања. Безбедност је једна, једина, недељива у времену и простору, било да је схватамо као стање, функцију, политику, организацију, филозофију или нешто томе слично. За разлику од безбедности, угрожавање је разноврсно и разнородно, како по времену и простору, тако и по интензитету, облицима и носиоцима.

Безбедност и угрожавање (небезбедност) обрнуто су сразмерне, што подразумева да кад јача безбедност, слаби небезбедност и обрнуто, при чему идеална или максимална стања у оба случаја практично не постоје. Нespoјивост и екстремна супротстављеност

²⁷⁶www.eeas.europa.eu/eeas/stronger-eu-security-and-defence_eu; Приступљено: 07.12.2022. године.

²⁷⁷Пејановић, Љ, Вејновић, Д. и Ракић, М. *Op. cit.* стр. 143-145.

циљева, понашања и средстава носилаца угрожавања и истих елемената безбедности указује нам на то да је могуће (у пракси) успоставити само одређено стање толерантности између безбедности и угрожавања, које се деловањем политике и система безбедности остварује. Облици и носиоци угрожавања разликују се од државе до државе, јер оно што за једну државу може представљати угроженост, за другу то не мора да значи.²⁷⁸

Да би дошло до потребне равнотеже између постављених државних циљева и конкретног деловања органа и служби безбедности, треба да се познају и садржајно процене сви релевантни аспекти извора угрожености који би могли довести у питање пожељни ниво безбедности. Требају се целовито схватити законитости друштвеног и политичког развоја на бази чега се могу обликовати циљеви и стратегија деловања.

Основна функција државе у развоју савременог друштва јесте да се преко успостављених одговарајућих инструмената супротставља свим видовима угрожавања уставно-правног поретка. На тај начин она постаје једини носилац безбедносне функције, која даје легитимитет извршним органима и преко којих остварује заштиту основних вредности демократије, слободе и основних људских права. Грађанима треба уверење о снази и ефикасности државе, односно поверење да ће у свим приликама благовремено реаговати. Тако ће и закон и нормативна правила постати и њихова тежња, с обзиром да су у функцији задовољења њихових људских и безбедносних потреба. На тај начин и област безбедности представља једну од значајних уставних категорија. Безбедност у свакој земљи јесте потреба и стање заштићености свих њених чланова од опасности и различитих извора угрожености.²⁷⁹

Из тих разлога друштво преко безбедности у држави настоји остварити своје основне циљеве ради заштите фундаменталних вредности. У остварењу тих циљева неминовно долази до конфликтних ситуација са многоструким последицама. У тим приликама држава путем права као најефикаснијег средства, то јест легитимном употребом физичке принуде, отклања све оне појаве и понашања која угрожавају безбедносни простор у једном друштву. То код грађана ствара уверење да физичка принуда не представља само средство ограничавања слободе, него да је она превасходно у функцији заштите индивидуалне безбедности.

Оперативно деловање условљено је одговарајућим методама и средствима који се примењују у одређеном временском периоду. На то делују многобројни субјективни и објективни фактори. Они су као нужност посебно изражени у области откривања и спречавања организованог криминала. То изискује организацију бројних субјеката који

²⁷⁸ Simić, D. *Op. cit.* стр. 25-26.

²⁷⁹ Благојевић, С. *Op. cit.* стр. 47.

морају обезбедити брзину и ефикасност свог укупног реаговања на проблеме безбедности. Оперативна делатност органа безбедности представља основу њиховог деловања, у ком они требају изналазити такве форме своје активности које ће обезбедити потребну ефикасност у откривању, спречавању и сузбијању свих облика насиља која су нарушавала повољно стање безбедности у друштву.

За оперативност је релеватна брзина, тачност и ефикасност у извршавању конкретних задатака, а да би се задаци извршили доследно, неопходна је добра организациона структура подсистема која ће уз помоћ коришћења тактика, техника и метода, и уз помоћ информатичких података, резултати проналажењу најоптималнијих решења у реализацији оперативних проблема у области деловања бројних органа и служби безбедности. Организација борбе против свих извора угрожавања своју законску основу црпи из донетих решења од стране законодавних органа и глобално усвојене политике безбедности. Законодавна тела утврђују надлежност свих носилаца и субјеката система безбедности. У том смислу се као релевантно начело истиче практична реализација законских мера у њиховом пуном смислу. То подразумева стриктно извршавање законом утврђених обавеза с циљем да се очува безбедност.

Објашњењем глобалног, регионалног и националног оквира деловања субјеката обавештајно-безбедносног сектора, као и њихових ресурса и могућности могу се закључити који су циљеви њиховог деловања. Све наведено представља један сегмент специфичности егзистирања безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

У трећем делу докторске дисертације се применом метода анализе и синтезе, индукције и дедукције и класификације и генерализације дошло до сазнања на нивоу научне дескрипције и начне класификација којима се верификује **трећа посебна хипотеза истраживања**: „Од адекватне, правовремене и поуздане процене савремених ризика и претњи безбедности Републике Србије зависи одговор субјеката политичког система на идентификоване претње безбедности“.

IV. ДЕО

ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање специфичности обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије спроведено је у Одбору за одбрану и унутрашње послове и Одбору за контролу служби безбедности Народне скупштине Републике Србије, и ужим унутрашњим јединицама Универзитета одбране у Београду.²⁸⁰ Мишљења о делатностима, методама деловања и ефектима функционисања служби безбедности затражена су од две групе лица: (1) пензионисаних кадрова служби безбедности који су радили у јединицама Војске Србије, Генералштабу Војске Србије, органима управе Министарства одбране и организацијским целинама Министарства унутрашњих послова Републике Србије; и (2) специјалиста, то јест добрих познаваоца проблематике истраживања, односно предметне области (наставно и ненаставно особље Универзитета одбране у Београду, дипломатски представници Републике Србије, чланови Одбора за одбрану и унутрашње послове и Одбора за контролу служби безбедности Народне скупштине Републике Србије и део припадника академске заједнице Републике Србије који се баве првенствено проблематиком метода деловања обавештајно-безбедносног сектора, и који су упознати са ефектима функционисања обавештајно-безбедносног сектора). Они су у овом случају сматрани експертима,²⁸¹ превасходно према функцији коју обављају, али и према специфичним знањима и прагматичним искуствима која поседују и примењују у процесу одлучивања.

Овде је битно истаћи да је посебан осврт у истраживању дат на спецификуму војно-организационих и полицијско-организационих система у погледу доносиоца одлука (у даљем тексту: ДО) јер формална организациона структура прописује квалификације које лица треба да имају (припадност одређеном роду/служби, године радног стажа, завршен одређени степен/ниво школовања/усавршавања и слично) за одређено радно место.²⁸² Сходно томе припадници команде/управесу лица која имају одређени утицај на доношење одлуке у војно-организационим и полицијско-организационим системима (кадрови служби безбедности су били распоређени у

²⁸⁰ Аутор је тражио сагласност за спровођење истраживања и у службама безбедности Републике Србије, али иста није одобрена.

²⁸¹ Експерт (лат. *expertus* – стручњак, зналац, вештак или лат. *experiri* – искусити) је специјалиста у конкретној предметној области или области управљања који: има неопходно знање и искуство; у оквиру своје компетенције може дати оцену објекта експертизе; познаје технологије примењене у својој предметној области; способан је да оцени могућност примене у конкретној управљачкој ситуацији и да да одговарајуће препоруке и закључке; и одговоран је за дате препоруке и закључке. Према: Милићевић, М. (2014). *Експертско оцењивање*, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр. 12.

²⁸² Ковачевић, Н. (2021). *Модел процене ризика употребе понтонирских јединица у ванредним ситуацијама*, докторска дисертација, Војна академија Универзитета одбране у Београду, стр. 111.

унутрашњим јединицама Војске Србије и Министарства одбране и организацијским целинама Министарства унутрашњих послова и самим тим представљају специјалистичке официре – сараднике ДО). Следствено наведенозатражено је њихово мишљење; с тим да није постојало ограничење у погледу специјалности професионалних војних лица.

У наведеним организационим системима постоје лица која по формалној организационој структури нису припадници команде-штаба или управе, али су на основу својих квалификација познаваоци предметне области, али и другим квалификацијама (завршени ниво школовања/усавршавања, искуство у раду команди/управа, поседовање сертификата, друштвена акламација од стране других специјалиста и слично). Ставови и судови ових лица, посматрано са аспекта проблематике истраживања су драгоцене, те су сходно томе и инкорпорирани у истраживање.²⁸³

За потребе приказа резултата истраживања коришћени су одређени математички модели из домена статистике и теорије вероватноће. Ови модели су коришћени преvasходно ради: одређења величине узорка, односно величине експертске групе; одређења компетенције експерата; анализе сагласности експертских оцена; и обраде добијених података од експерата.

1. ЕКСПЕРТСКО ОЦЕЊИВАЊЕ

Основа решења проблема истраживања је у подацима добијеним анализом садржаја преvasходно војних докумената који се користе за регулисање функционисања служби безбедности. Међутим, поред наведених података, подаци везани за методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности се налазе у знању, али и прагматизму групе експерата. Решавање овог комплексног проблема, који се заснива на непотпуним и неодређеним информацијама могуће је применом експертског оцењивања, преvasходно из разлога јер са проблемом истраживања није упознат велики број лица. Из наведеног разлога, а ради добијања валидних резултата истраживања примењено је експертско оцењивање (метода експертских оцена, експертиза и слично).²⁸⁴

²⁸³ Ковачевић, Н. *Op. cit.* стр. 112.

²⁸⁴ Метода експертског оцењивања коришћена је у великом броју докторских дисертација које су израђене у Војној академији: Памучар, Д. *Дизајнирање организационе структуре управних органа логистике коришћењем fuzzy приступа*, 2013; Жупац, Г. *Модел одређивања и евалуације критеријума за избор ракетног система против ваздухопловне одбране средњег домета*, 2013; Љубојевић, С. *Модел одлучивања органа саобраћајне службе у задацима стратегијског транспорта*, 2016; Луковац, В.: *Модел за отклањање грешака у систему процене перформанси возача војних моторних возила*, 2016; Ковачевић, Н. *Op. cit.* и друге.

Према Милићу Милићевићу основа експертског оцењивања је у томе да се у поступку добијања неопходненове информације, користе људи компетентни у датој области – експерти, који проводеинтуитивно-логичку анализу одређеног проблема и износе своје мишљење орешаваном проблему. Мишљење експерата прикупља се у ситуацији: када су подаци оскудни или их је тешко добити; када је добијање података неким другим методама превише скупо; када подаци нису једнозначно одређени и могу се тумачити на различите начине; и када постоји потреба да се изврши почетни приказ проблема. Мишљење експерата може се имплементирати у добијање процене нових, раритетних, сложених или слабо разумљивих проблема, а посебно у процесу доношења војних одлука.²⁸⁵

За спровођење експертског оцењивања, поред општих елемената (формирањегрупе експерата, дефинисања циља и задатака експертизе, израда програма експертизе, спровођењеистраживања, анализа и обрада података и презентација резултата анализе)²⁸⁶неопходно је спровести избор и оцену компетенције експерата идефинисање метода у експертском оцењивању.

1.1. Избор и оцена компетенције експерата

Пре избора експерата неопходно је одредити њихов број, односно величину узорка популације која се испитује. Ради одређивања величине узорка треба се прво дефинисати величина популације која се испитује кроз призму узорка. Узимајући у обзир чињеницу да део популације(статистичке масе) чине пензионисана лица која су се усавршавала и обучавала за рад у службама безбедности, дипломатски представници Републике Србије, као и активна професионална војна лица (ненаставно особље Универзитета одбране у Београду), објављивање овог податка представљало би отицање тајних података, сходно наведеном не може се одредити величина статистичке масе.²⁸⁷

По Драгољубу Бркићу одређивањевеличинеузорка, каоподскупакојије издвојенизпосматраногскупа (популације, масе, целокупности), јеједан одосновнихпроблемауприменистатистике. Узораксе издвајапремаутврђеномпоступку, гдесесвакаузорачка јединица (јединка, статистичка јединица) издвајаизпосматраногскупанаслучајан начин, аподспецифичнимусловимаиоколностима.

²⁸⁵ Милићевић, М. *Op. cit.* стр. 11.

²⁸⁶ Бешелев, С. Д. и Гурвич Ф. Г. (1980). *Математичко-статистические методы экспертных оценок*, Статистика, Москва, стр. 90.

²⁸⁷ Ковачевић, Н. *Op. cit.*стр. 113.

Тако издвојени узорак, којег чине одређени број статистичких јединица, је репрезентативан за посматрану популацију.²⁸⁸

Даље, Бркић сматра да свака статистичка јединица садржи велики број обележја, нека од тих обележја су суштинска (одлучујући фактор) за посматрану појаву, односно проблем истраживања, док друга то нису. У зависности од могућности презентовања, обележја се могу класификовати на: нумеричка (квантитативна) и атрибутивна (квалитативна). Број заједничких обележја статистичких јединица је променљив и зависи од посматрача – од тога које карактеристике посматрач вреднује као суштинске. Сазнања о заједничком обележју статистичких јединица су асимптотска, односно у функцији величине узорка.²⁸⁹ За потребе истраживања разматран је случај када је број статистичких јединица посматране популације велики, тако да је број статистичких јединица у узорку мањи од броја статистичких јединица у посматраној популацији. Искључење случаја узорковања свих статистичких јединица посматране популације, то јест случај када је узорак једнак основном скупу.

Следствено томе намећу се питања: оправданости замене популације њеним делом – узорком и веродостојности закључака о популацији на основу узорка? Према Светозару Вукадиновићу оцена популације на основу података из узорка представља у ствари облик индуктивног уопштавања – особине испитаног дела приписују се целини из које је узет. Судови изречени о популацији на основу испитивања њених делова могу бити погрешни или тачни. Сходно томе, суд о популацији је случајна променљива, којој одговара нека вероватноћа. Вероватноћа тачности суда о популацији је утолико већа уколико узорак боље репрезентује популацију. Узорак који добро репрезентује популацију назива се *репрезентативним узорком*. Међутим, да би узорак био репрезентативан треба да испуни следеће услове: свака статистичка јединица скупа треба да има једнаку шансу да буде део узорка, и узорак треба буде довољно бројан, односно обиман.²⁹⁰ Будући да се у истраживању разматра популација чији сви елементи имају квалификације из домена специфичности егзистирања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије, самим тиме било која статистичка јединица из популације може бити део узорка, односно испуњен је први услов, па је тежиште у наставку рада дато на другом услову репрезентативности узорка.

²⁸⁸ Brkić, M. D. (2001). Određivanje veličine uzorka pri zadatom intervalu poverenja za verovatnoću događaja, *Naučnotehnički pregled*, 51 (3), стр. 11.

²⁸⁹ Brkić, M. D. *Op. cit.* стр. 11.

²⁹⁰ Vukadinović, V. S. (1990). *Elementi teorije verovatnoće i matematičke statistike*, 6. izdanje, Privredni pregled, Beograd, стр. 239-242.

Милосављевић и Радосављевић дефинишу узорак који се формира методом случајног избора као статистички најрепрезентативнији. Ако се овим узорком обухвати 10% популације, тврди се да се могу добити резултати који су по вредности једнаки резултатима које можемо добити пописом. Образложење овог става се заснива на довољној величини узорка и на једнаким шансама сваке јединице популације да уђе у узорак, чиме се обезбеђује његова репрезентативност.²⁹¹

Према Момчилу Сакану број статистичких јединица у узорку се обично обележава са n , и уколико је $n < 30$ говори се о малом узорку. Обим узорка није прецизно дефинисан. Једни сматрају да он треба да износи 5% обима основног статистичког скупа, а други да најмање буде 10% обима тог скупа.²⁹²

Борис Пец (хр. *Boris Petz*) наводи да се понекад мисли и истиче како узорак треба представљати минимум 10% популације да би био репрезентативан. Међутим, *то није тачно*, јер се помоћу математичких модела јасно доказује да репрезентативност узорка не зависи од његове величине, већ превасходно од варијабилитета појаве коју меримо. Пропорција популације укључене у узорак има врло благ утицај на стандардну грешку аритметичке средине, односно на прецизност/тачност узорка.²⁹³

Ради одређења величине репрезентативног узорка за популацију непознате величине, прво се треба одредити математичка веза „популација – узорак“. Гливенкова теорема доказује да уколико је узорак довољно бројан, постоји приближна уједначеност вредности расподеле вероватноће посматраног обележја елемената репрезентативног узорка и расподеле вероватноће тог обележја на елементима популације. Наведено се доказује приближним изједначавањем аритметичке средине обележја у репрезентативном узорку и у популацији, као и саприближним изједначавањем стандардног одступања обележја у репрезентативном узорку и у популацији. Сходно томе параметри израчунати из репрезентативног узорка, могу се користити као оцене параметара популације (енгл. *estimate* – оценити). Овом проблематиком бави се теорија естимације, као посебан део статистике, а која се развила из радова америчких математичара Џерзија Нејмана (енгл. *Jerry Neyman*) и Абрахама Волда (енгл. *Abraham Wald*).²⁹⁴

На основу свега наведеног одређење репрезентативног узорка популације непознате величине може се вршити комбинацијом: интервала поузданости-интервалне

²⁹¹ Милосављевић, С. и Радосављевић И. (2003), *Основи методологије политичких наука*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, стр. 260-261.

²⁹² Сакан, М. *Op. cit.* стр. 189.

²⁹³ Petz, B. (1997). *Osnovi statističke metode za nematemaicare*, Naklada „Slap“, Zagreb, стр. 284-285.

²⁹⁴ Ковачевић, Н. *Op. cit.* стр. 115.

оцене, унапред одређене вероватноће инормалне расподеле вероватноће. Интервал поузданости или интервал поверења представља (u_1, u_2) интервал за параметар Q ; ако се тачна вредност параметра Q налази у том интервалу са унапред датом вероватноћом $1 - \alpha$ која се назива коефицијентом поузданости интервала поузданости или коефицијентом поверења.²⁹⁵ Наведено се може написати помоћу математичког израза:

$$P(u_1 \leq Q \leq u_2) = 1 - \alpha(4)$$

где је:

P – вероватноћа;

u_1, u_2 – граничне вредности интервала поузданости и

Q – параметар.

Према Светозару Вукадиновићу интервал (u_1, u_2) је случајна променљива која се мења од узорка до узорка. Неки од тих интервала садржаће параметар Q , док други неће. Међутим, у дужој серији узорака релативна фреквенција случајева када ће тај интервал садржати параметар Q биће приближно једнака $1 - \alpha$. Следствено томе, ако за Q узмемо било коју вредност из интервала поузданости, онда релативна фреквенција случајева, када интервал не садржи Q , не прелази α .²⁹⁶

За потребе истраживања, унапред одређена вероватноћа износи $1 - \alpha = 0,95$; сходно томе може се очекивати да око 95% узорка даје интервал поузданости који ће садржати непознати параметар Q , односно може се очекивати да ће интервал поузданости садржати параметар Q у око 95 случајева од 100. Вредност коефицијента поузданости $1 - \alpha$ се одређује у зависности од тога колики се ризик грешке може допустити у сваком конкретном случају.

По Вукадиновићу, помоћу теореме Моавро-Лапласа (фр. *Muavre-Laplace*) и вредностима Лапласове (фр. *Laplace*) функције – $\Phi(k)$, за $t^{297} = k$ (ова функција даје вредност непознате средње вредности μ основне популације) могу се одредити вредности коефицијента k за различите величине интервала поузданости $1 - \alpha$.²⁹⁸ Сходно томе за величине интервала поузданости $1 - \alpha$, коефицијент k износи: 2,58.²⁹⁹ Овде је битно нагласити да се у случају непознавања дисперзије основне популације, уместо стандардне грешке σ_x узима њена центрирана оцена s_x .

Даље, преко дужине интервала поузданости може се одредити величина узорка, помоћу израза:

²⁹⁵ Vukadinović, V. S. *Op. cit.*, стр. 321-323.

²⁹⁶ Исто, стр. 323.

²⁹⁷ „Критички однос“ или „С. R. однос“ (енгл. critical ratio) – однос између разлика аритметичких средина и стандардне грешке те разлике. Према: Petz, B. *Op. cit.* стр. 132.

²⁹⁸ Vukadinović V. S. *Op. cit.* стр. 324-325.

²⁹⁹ Исто, Табела IV, стр. 475.

$$n = \frac{26,5 \cdot \sigma^2}{L^2} \quad (5)$$

где је:

L – дужина интервала поузданости;

σ – стандардна девијација аритметичке средине и

n – величина узорка.³⁰⁰

Дужина интервала поузданости и стандардна девијација аритметичке средине се одређују помоћу нормалне расподеле (Гаусова расподела), где је за коефицијент поузданости $1 - \alpha = 0,95$; вредност $\sigma = 3$, а вредност $L = 3,86$.³⁰¹ Када се наведене вредности замене у изразу (5), добија се вредност величине узорка **n** = 16.³⁰² *Добијена вредност узорка n представља минимум броја експерата у групи.*

Приликом избора експерата примењен је приступ „проучавања експерата у односу на почетнике“.³⁰³ Милићевић сматра да се наведени приступ треба користи из следећих разлога: према организационој структури служби безбедности у унутрашњим јединицама Министарства одбране и Војске Србије и организационим целинама Министарства унутрашњих послова, односно у Одборима Народне скупштине Републике Србије, раде кадрови која су постављени актом надлежног органа, самим тиме требају да испуњавају одређене услове по питању својих квалификација; ниво знања ових лица може се грубо проценити мерама, као што су: академске квалификације, године старости или године рада, друштвена акламација и слично; и претпоставља се да је експертиза ниво стручности које почетници могу достићи.³⁰⁴

Приликом идентификације експерата коришћени су следећи приступи: искуство, сертификат, способност разликовања, сагласност и друштвена акламација.³⁰⁵ Експерти у истраживању овог рада по својим карактеристика спадају у групу „општеобразовних експерата“,³⁰⁶ јер поседују суштинско знање о метода деловања, делатностима и ефектима функционисање војне службе безбедности у политичком систему Републике Србије. Такође, експерти поседују и знања о димензијама безбедносног окружења Републике Србије, и поседују аналитичке способности за долажење до закључака у погледу дефинисања листе доминантних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије.

³⁰⁰Vukadinović, V. S. *Op. cit.* стр. 327.

³⁰¹Petz, B. *Op. cit.* стр. 126-129.

³⁰² Добијена вредност се потврђује и кроз вредности приказане у Табели 1, у: Brkić, M. D. *Op. cit.* стр. 12.

³⁰³ Милићевић, М. *Op. cit.*, стр. 75.

³⁰⁴ Исто, стр. 75

³⁰⁵ Исто, стр. 80-82.

³⁰⁶ Исто, стр. 84.

Посматрано са аспекта познавања димензија безбедносног окружења Републике Србије консултовани специјалисти поседују карактеристике које их детерминишу као „општеобразовне експерте“, а то су: неопходно знање и стручност; способност имплементације својих знања и стручности; заступају широка, разноврсна и независна мишљења у решавању суштине проблема; спремни су да се јавно идентификују у својим ставовима (као чланови експертске групе, док индивидуални став може бити анониман); и спремни су да се објави било који сукоб интереса.³⁰⁷

Након идентификације најужег круга експерата, формирана је потенцијална експертска група применом методе узајамне препоруке, односно методом „*снежне лавине*“. Према Милићевићу процес формирања експертске групе наведеним методом се реализује тако да сваки од идентификованих специјалиста (потенцијалних експерата) наводи одређени број имена специјалиста за које он сматра да могу бити експерти. Процес проширивања списка се прекида када се престају појављивати нова имена. Метода је примењена превасходно због чињенице да се ради о ускостручном проблему истраживања.³⁰⁸ Применом методе „*снежне лавине*“ обезбеђено је да у експертску групу уђу: специјалисти независно од свог службеног положаја у организационој структури; и лица која нису професионална војна лица. Следствено томе омогућено је да експертска група проведе дубљу научну анализу предмета истраживања. Након завршетка процеса проширивања списка формирана је група од укупно 34 специјалиста – потенцијалних експерата.

Након дефинисања потенцијалне експертске групе извршена је оцена њихове компетенције, помоћу модела за оцену компетенције експерата који се заснива на примени коефицијента компетенције (К). Наведени коефицијент обухвата три аспекта процене: објективна процена – K_d ; процена извора аргументације – K_a ; и субјективна процена – K_s . Модел за оцену компетенције експерата настао је на основама метода: Доброва – метода је примењивана од стране Народног комитета Министарског савета Русије по питањима науке и технике код научно-техничких прогноза; и одређивања коефицијента компетенције експерата у Пољској („Пољска метода“).³⁰⁹

Прорачун коефицијента компетенције врши се према изразу:

$$K = q_1 * K_d + q_2 * K_a + q_3 * K_s \quad (6)$$

где је:

q_i = тежина која одређује релативну важност парцијалног коефицијента;

³⁰⁷ Милићевић, М. *Op. cit.*, стр. 84.

³⁰⁸ Исто, стр. 86-87.

³⁰⁹ Ђоровић, Б. (2000). Методе експерата и оцена њихове компетенције, *Савремени проблеми ратне вештине*, (42), стр. 135-154.

$$q_1 = 0,6; q_2 = 0,25; q_3 = 0,15^{310}$$

Објективна процена (K_d) је репрезент доприноса индивидуалних црта (параметара) експерта његовој компетентности. При одређивању објективног коефицијента компетенције као доминантне индивидуалне црте експерата обично се наводе: степен образовања, укупни радни стаж, функционална дужност, радни стаж на актуелној дужности, објављени научни и стручни радови, учешће у пројектима, стручне активности ван радног места, службена оцена и добијене награде.³¹¹

За потребе истраживања, дефинисане су следеће индивидуалне црте за прорачун објективног коефицијента компетенције (K_d):

C_1 – степен образовања;

C_2 – ефективни радни стаж;

C_3 – актуелна дужност;

C_4 – досадашње дужности;

C_5 – објављени научни и стручни радови;

C_6 – последња службена оцена;

C_7 – стручна активност ван радног места;

C_8 – добијене награде;

C_9 – познавањем делатности и метода деловања служби и агенција безбедности;

C_{10} – познавањем ефеката функционисања служби и агенција безбедности.

Прорачун објективног коефицијента компетенције (K_d) извршен је применом израза:³¹²

$$K_d = \frac{1}{10} * \frac{\sum_{i=1}^n p_i * t_i}{\sum_{i=1}^n t_i} \quad (7)$$

где је:

p_i – ниво важности саставне i -те карактеристике експерта;

t_i – тежина која одређује релативну важност i -те црте експерта, у границама $[0,1]$

(за предложени модел $t_6 = t_8 = 0,5$; а за остале црте вредност је $t_i = 1$);

n – је број црта (за предложени модел $n = 10$).

Саставне карактеристике индивидуалних црта експерата C_i , са додељеним одређеним нивоима важности дати су у Прилогу 5.

Према Милићевићу коефицијент процене извора аргументације (K_a) представља резултат процене извора информација коју обавља експерт. Ради дефинисања вредности

³¹⁰ Исто, стр. 136.

³¹¹ Основа за дефинисање индивидуалних црта експерата је преузета из следећих истраживања: Ковачевић, Н. Ор. cit.; Ђоровић, Б. Истраживање пројектовања организационе структуре управних органа саобраћајне службе; Жупац, Г. Ор. cit.; Љубојевић С. Ор. cit.; Луковац В.: Ор. cit.

³¹² Ковачевић, Н. Ор. cit. стр. 117.

K_a експерт одређује степен утицаја (високи, средњи, ниски) на његово мишљење, с тим да је вредност K_a у границама $[0,1]$. Према методи Доброва, ако је $K_a=1$ степен утицаја извора је велик, ако је $K_a=0,8$ степен утицаја извора је средњи и ако је $K_a=0,5$ степен утицаја извора је низак.³¹³ Степен утицаја извора аргументације оцењиван је према табели приказаној у Прилогу 2.³¹⁴

Субјективни коефицијент компетенције (K_s) представља резултат сопствене процене експерта у познавању конкретног проблема истраживања. Оцењивање се врши у десетостепеној скали, оценама од 1 до 10; ради могућности усаглашене компарације са осталим коефицијентима, оцена се множи са 0,1. На овај начин се добија субјективна процена експерата.

Након спроведеног поступка оцене компетенције специјалиста (потенцијалних експерата) формирана је експертска група коју чини 18 експерата, а група се према индивидуалној црти – степен образовања, састоји од: 8 доктора наука, 3 лица са завршеним Генералштабним усавршавањем, 2 лица са завршеним Командно-штабним усавршавањем (Безбедносно-обавештајни модул), 3 лица са завршеним мастер академским студијама из научне области: Науке безбедности, и 2 лица са завршеним специјалистичим академским студијама из научне области: Науке безбедности. Из прегледа састава групе евидентно је да су за експерте узети профили са различитим нивоима школовања и усавршавања. Наведено доприноси: избегавању тенденциозних мишљења групе и равномерној заступљености различитих судова експерата, односно састав групе представља спој теоретског и стручног знања и прагматичних искустава у погледу специфичности егзистирања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије. Преглед оцена компетенције експерата приказан је у Табели 3.

Табела 3: Преглед коефицијената компетенције експерата

Експерт	Аспекти процене			Коефицијент компетенције
	$K_d (0,6)$	$K_a (0,25)$	$K_s (0,15)$	
1.	0,483	0,225	0,135	0,843
2.	0,463	0,212	0,105	0,780
3.	0,393	0,188	0,120	0,701
4.	0,447	0,250	0,135	0,832
5.	0,353	0,150	0,075	0,578
6.	0,343	0,212	0,090	0,645
7.	0,433	0,150	0,120	0,703
8.	0,363	0,250	0,135	0,748
9.	0,410	0,225	0,090	0,725
10.	0,350	0,150	0,075	0,575

³¹³ Милићевић, М.Ор. cit. стр. 96-97.

³¹⁴ Табела је прилагођена предмету истраживања, а модификована је у односу на пример дат у: Милићевић, М.Ор. cit. стр. 97.

11.	0,430	0,175	0,075	0,680
12.	0,423	0,138	0,105	0,666
13.	0,477	0,212	0,135	0,824
14.	0,473	0,212	0,075	0,760
15.	0,423	0,250	0,135	0,808
16.	0,330	0,125	0,075	0,530
17.	0,390	0,250	0,120	0,760
18.	0,463	0,225	0,105	0,793
Просечни коефицијент компетенције експертске групе				0,719

Коефицијент компетенције експертске групе се одређује као аритметичка срединаоцене компетенције свих експерата у групи. Прихватљивим коефицијентом компетенције групе експерата сматра се коефицијент чија је вредност већа од 0,5.³¹⁵

Пошто је просечни коефицијент компетенције анкетираних експерата појединачно и групно већи од вредности 0,5 може се констатовати да су експерти компетентни. Одређени број лица који су били предложени за експерте, нису узети као експерти из следећих разлога: коефицијент компетенције мањи од вредности 0,5; немају знања о делатностима и методама деловања служби и агенција безбедности; немају знања о ефектима функционисања служби и агенција безбедности.; и приликом субјективне процене себе су оценили оценом четири и мањом. Од 34 специјалиста (потенцијалних експерата), оценом компетенције је за експерте изабрано **18** лица. Наведеним је задовољен услов, односно број експерата у групи дефинисан изразом број 5.

1.2. Методе експертских оцена

Према Милићевићу методе експертских оцена су вид организације рада са експертима и обраде њихових мишљења, изражених у квантитативној и/или квалитативној форми ради припреме информација за доношење одлуке. Методе експертских оцена представљају комплекс логичких и математичких процедура усмерених на добијање информација од експерата, њихову анализу и уопштавање ради припреме и доношења рационалних решења. Ове методе се могу окарактерисати као начини доношења одлука који се користе интуицијом и искуством стручњака. Поред

³¹⁵ Наведено је примењено у следећим истраживањима: Ковачевић, Н. *Op. cit.*; Ђоровић, Б. *Истраживање пројектовања организационе структуре управних органа саобраћајне службе*; Жупац, Г. *Op. cit.*; Љубојевић, С. *Op. cit.* и Луковац, В. *Op. cit.*

појма методе експертских оцена често се користи и појам „експертске технологије“, односно технологије добијања, обраде и анализе експертске информације.³¹⁶

За потребе истраживања експертско оцењивање је реализовано применом техника: методе испитивања и статистичке методе. Подаци од експерата су прикупљани применом техника методе испитивања: анкетирања и интервјуисања. У ту сврху конструисани су инструменти: упитник и основа за разговор за експертско оцењивање – Прилог 7 и 8. Обрада прикупљених података вршена је применом техника статистичке методе: позиционих вредности и хи-квадрат теста. Експертско оцењивање је реализовано према протоколу који су чинили следећи кораци:

Корак 1: почетак истраживања – формирање потенцијалне експертске групе, односно избор експерата путем узајамне препоруке (друштвене акламације);

Корак 2: израда упитника са питањима на која експерти треба да дају одговоре везане за: ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије, појмовно (терминиолошко) одређење изазова, ризика и прети безбедности Републике Србије, као и формирање листе доминатних изазова, ризика и претњи и делатности и методе деловања служби безбедности и ефекте функционисања служби безбедности;

Корак 3: попуњавање упитника од стране експерата;

Корак 4: анализа и обрада података добијених од експерата – индивидуалних експертских оцена;

Корак 5: у случају немогућности формирања општег групног мишљења (сличност и/или истоветност експертских оцена) поступак анкетирања се понавља у за формирање општег групног мишљења потребном броју итерација (само за питања за која не постоји опште мишљење);

Корак 6: у случају да по добијању општег групног мишљења постоји драстично одступање од истог са експертима се обавља и интервју;

Корак 7: израда основе за разговор;

Корак 8: обављање интервјуа са експертима;

Корак 9: анализа и обрада података добијених путем интервјуа и њихово имплементирање у раније обрађене податке;

Корак 10: формирање експертске групе, односно прорачун оцена компетенције експерата;

³¹⁶ Милићевић, М. *Op. cit.* стр. 21.

Корак 11:анализа сагласности експертских оцена применом хи-квадрат теста за сва питања, изузев питања у вези са рангирањем утицаја изазова, ризик и претњи на безбедност Републике Србије и на делатности, методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности – обрађују се применом позиционе средње вредности;

Корак 12:крај истраживања – у случају да не постоји сагласност експертских оцена, мишљења појединих експерата која одступају се одбацују(водећи рачуна о величини експертске групе), а потом се поступак прорачуна просечне оцене компетенције експертске групе понавља.

Након формирања потенцијалне експертске групе путем методе узајамне препоруке, и израде упитника, извршено је прикупљање података од експерата путем достављања упитника у писаној и електронској форми. Експертима су непосредно (писана форма) и посредно (електронска форма путем електронских адреса) дељени упитници. Време за попуњавање упитника је дато у трајању од једног радног дана, стручну помоћ приликом анкетирања пружио је истраживач.Интервјуисање одређених експерата, чије мишљење је драстично одступало од мишљења групе је реализовано под идентичним условима као и анкетирање, с тим да су одговори записивани у раније припремљене обрасце (основе за разговор) – Прилог 8, од стране истраживача. Након обраде података вршена је оцена компетенције потенцијалних експерата, односно формирање експертске групе на основу вредности оцене њихових компетенција – Табела 3.

Битно је нагласити, да је експертима кроз постављена питањаостављена могућност допуњавања предложених изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије,и последично да оцене утицај њихових предлога на делатност, методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности, а све ради да се њиховим мишљењима повећали квалитет и обухват питања. Значајно је истаћи да су експерти били сагласни у погледу тога да се предложениизазови, ризици и претње безбедности Републике Србије требају допунити са: **енергетском безбедношћу и оружаном агресијом**, што недвосмислено доказује актуелност предмета истраживања.³¹⁷ Наведено, с једне стране не значи да се детаљнијим истраживањима, односно већим бројем итерација, и то превасходно путем интервјуа и ангажовањем већег броја истраживача, не може доћи до садржајнијих елемената, али с друге стране значи да су кроз питања предложени изазови,

³¹⁷ Kovačević, N, Mak, A. & Teodorović, B. (2022). Challenges, risks and threats to the security of the Republic of Serbia, 8th International Scientific Conference Security and crisis management – proceedings, Belgrade, стр. 86.

ризици и претње безбедности Републике Србије и њихов утицај на делатности, методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности изражавали суштину. Може се констатовати да су експерти по овим питањима били сагласни.

Рангирање је изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије извршено је путем нумеричких скала процене са четири степена слободе. Прикупљени подаци су обрађени применом техника статистичке методе, односно одређењем позиционих вредности – модуса. Резултати овог дела истраживања су приказани у Прилозима 9А и 9Б. Наведеним је доказано постојање функционалне повезаности између изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије са делатностима, метода деловања и ефектима функционисања служби безбедности.

Анализом протокола експертског оцењивања евидентно је да се предвиђа поступак поновног испитивања, из разлога добијања што реалније слике у вези са специфичностима обавештајно-безбедносне функције у политичком ситему Републике Србије са једне стране, а с друге стране ради лакшег доласка до сагласности експертских оцена. Приликом обраде прикупљених података није било потребно да се анкетање понавља, већ се у првој итерацији дошло до општег групног мишљења, али се такође и дошло до мишљења експерата која су значајно одступала у једну или другу страну у односу на мишљења групе. Таква мишљења су била подвргнута преиспитивању, односно обављено је интервјуисање експерата. Интервјуисано је петороексперата, током интервјуа експерти су променили првобитна мишљења, и у поновном оцењивању дали оцене које представљају малу разлику или су идентичне у односу на оцене осталих експерата.

Према Милићевићу анализа сагласности експертских оцена се састоји у одређивању величине разлике мишљења експерата. Ако је ова разлика мала, могуће је усредњавањем издвојити опште мишљење за све експерте одбацивањем случајних одступања у једну или другу страну. Ако су разлике у мишљењима експерата велике, онда усредњавање представља чисто формалну процедуру која не даје валидне резултате.³¹⁸

Валидни резултати, односно валидно опште мишљење за све експерте добија се само када постоје мале разлике у мишљењима експерата. У случају да не постоји сагласност индивидуалних експертских оцена може се организовати дискусија или на неки други начин предочити резултат експертизе по којем не постоји сагласност (интервјуом, анкетом и слично) и пружити могућност за дискусију, то јест допуну мишљења. Међутим, мишљења експерата која и после дискусија значајно одступају од

³¹⁸ Милићевић, М. *Op. cit.* стр. 108.

општег мишљења на једну или другу страну, одбацују се, али се при том води рачуна о броју експерата који остају у групи. Анализа одступања експертских оцена врши се прорачуном сагласности мишљења експерата.³¹⁹

На основу концепције питања и величине експертске групе прорачун сагласности мишљења експерата вршен је помоћу хи-квадрат теста (χ^2). Хи-квадрат тест је примењен за сва питања у упитнику, а због специфичности питања под редним бројем 9. и 10. хи-квадрат тест је примењен посебно за свако питање. Међутим, овде је битно нагласити да се *помоћу хи-квадрат тестом не мери величина корелације, већ искључиво вероватноћа корелације мишљења експерата*, односно ако је хи-квадрат тест статистички значајан и корелација је статистички значајна.

У свим случајевима примене хи-квадрат теста (независно од степена слободе) постављена је нулта хипотеза: „Одступају ли статистички значајно стварне (опажене) фреквенције од очекиваних (теоријских) фреквенција експертских оцена?“ Прорачуном добијени резултати су компарирани са вредностима у Таблици граничних вредности χ^2 . Нулта хипотеза се прихвата уколико су добијени резултати мањи или једнаки вредностима у Таблици граничних вредности (вредности се односе на одређени степен слободе и коефицијент ризика – Р од 5%).³²⁰

Хи-квадрат тест се рачуна према изразу:³²¹

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_o - f_t)^2}{f_t} \quad (8)$$

где је:

f_o – стварне (опажене) фреквенције;

f_t – очекиване (теоријске) фреквенције.

Пец наводи да хи-квадрат тест има адитивно својство, односно може се сабирати неколико хи-квадрата који се односе на исто/иста истраживање/а, и на значајност добијеног резултата може се закључивати на основу резултата из Таблице граничне вредности, с тим да се степен слободе сабира. Приликом прорачуна вредности хи-квадрата коришћено је правило да се у случају више од 2 ћелије, ако је више од 20% очекиваних фреквенција мање од 5, спајају суседне ћелије заједно, односно када се ради само са 2 ћелије, ниједна очекивана фреквенција не сме бити мања од 5.³²² Када се прорачунају и саберу вредности хи-квадрата по питањима из упитника добија се вредност **30,02** за укупно 17 степена слободе, Таблична вредност за наведени степен

³¹⁹ Ковачевић, Н. *Op. cit.* стр. 114.

³²⁰ Табличне вредности за χ^2 су приказане у Додатку X – Граничне вредности χ^2 , Petz, В. *Op. cit.* стр. 369.

³²¹ Petz, В. *Op. cit.* стр. 249.

³²² Исто, стр. 254.

слободе $P = 0,050$ износи **35,70**.³²³ С обзиром на то да је прорачуната вредност хи-квадрата мања од граничне вредности, може се констатовати да се потврђује нулта хипотеза, односно да *не постоји статистички значајно одступање теоретских од стварних фреквенција оцена експерата*.

Питања у упитнику под редним бројем 9. и 10. се посебно разматрају због своје комплексности и дистинкције у односу на остала питања, односно за њих се израчунава хи-квадрат тест рачуна самостално за свако питање. Оба питања имају по четири степена слободе, када се прорачунају и саберу вредности хи-квадрата за питањез из упитника из упитника под редним бројем 9. добија се вредност **12,40**, а за питање под редним бројем 10. добија се вредност **11,05**. Таблична вредност за наведени степен слободе $P = 0,050$ износи **14,90**.³²⁴ С обзиром на то да су прорачунате вредности хи-квадрата мање од граничне вредности, може се констатовати да се и за питања из упитника под редним бројем 9. и 10. потврђује нулта хипотеза, односно да *не постоји статистички значајно одступање теоретских од стварних фреквенција оцена експерата*.

На основу прорачунатих вредности хи-квадрат теста може се констатовати да *постоји сагласност експертских мишљења, односно анализом експертских оцена установљено је да су одступања минимална*. Према наведеном број експерата у групи и просечни коефицијент компетенције експертске групе остају непромењени у односу на приказане резултате у Табели3.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ЕГЗИСТИРАЊА ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ У ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Након дефинисања величине и састава експертске групе, односно прикупљања, обраде и анализе података прикупљених од стране експерата (експертских оцена) створили су се услови за верификацију хипотеза дефинисаних истраживачким пројектом дисертације. Према наведеном, у овом делу докторске дисертације детаљно се објашњава поступак доказивања појединачних хипотеза, а самим тиме, последично и доказивање посебних хипотеза, односно опште (генералне) хипотезе.

Овде је битно истаћи неколико становишта у вези са верификацијом хипотеза, и то:

- ✓ верификација појединачних хипотеза је вршена према хронологији приказаној у истраживачком пројекту;

³²³ Исто, стр. 369.

³²⁴ Petz, B. Op. cit. стр. 369.

- ✓ објашњена је корелација хипотеза које се верификују са поглављима у теоријском делу дисертације (прва до треће целине);
- ✓ објашњени су научне методе, технике и инструменти које су примењени приликом доказивања конкретне хипотезе;
- ✓ после сваког доказивања хипотеза презентовани су одређени закључци, који су збирно приказани у закључку дисертације; и
- ✓ сходно свему напред наведеном овај део докторске дисертације се састоји од четири дела који сумарно доказују општу (генералну) хипотезу.

Као основа за доказивање специфичности егзистирања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије узете су корелације (каузалност односа) између државних функција власти и обавештајно-безбедносне функције, а посматрано кроз призму специфичности рада служби безбедности као базичних елемената (субјеката) обавештајно-безбедносног система Републике Србије.

2.1. Функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије

У првој целини теоријског дела докторске дисертације детаљно су објашњене функције политичког система са тежиштем на политичком систему Републике Србије, али и друштвени и политички услови као детерминате обавештајно-безбедносне функције. Применом методе анализе садржаја, конкретно конструисањем посебних истраживачких инструмената – арака за анализу садржаја (инструменти су приказани у Прилог 1А и 1Б), анализиран су следећи садржаји:

- ✓ легислативни оквир Републике Србије са становишта постојања друштвено-политичких и безбедносних услова за функционисање обавештајно-безбедносне функције и
- ✓ докумената која уређују рад служби безбедности (правилници о раду служби безбедности), а којима се даје виђење корелације између функционисања обавештајно-безбедносне функције и друштвено-политичких конституената Републике Србије.

На основу добијених резултата и ставова изнетих у првом поглављу теоријског дела докторске дисертације, доказују се појединачне хипотезе прве посебне хипотезе истраживања, односно доказују се

П.Х.1.1: Сви битни друштвено-политички, услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је у остваривању ове функције неопходан консензус политичких субјеката друштва.

П.Х.1.2: Сви битни безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између обавештајно-безбедносних служби и агенција.

Доказивањем ових појединачних хипотеза доказана је и **прва посебна хипотеза истраживања** која гласи: „Сви битни друштвено-политички и безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између субјеката обавештајно-безбедносних делатности у остваривању ове функције“.

Из доказивања прве посебне хипотезе дошло се до следећих закључака:

- ✓ у политичком систему Републике Србије постоје и јасно су легислативним документима дефинисани друштвено-политички конситутенти који имају улогу детерминанти, односно представљају услове, функционисања обавештајно-безбедносне функције;³²⁵
- ✓ примарни услов за функционисање обавештајно-безбедносне функције је постојање консензуса међу политичким субјектима друштва;
- ✓ из анализе докумената служби и агенција јасно је да постоји потреба за усаглашавањем, то јест постоји „простор“ за довођење координације делатности служби безбедности (војних и цивилних) на виши ниво; и
- ✓ наведеном координацијом несумњиво би се повећала ефикасност и ефетивност рада служби безбедности, а последично би се унапредило и функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

2.2. Ефикасност обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије

Верификација појединачних хипотеза друге посебне хипотезе заснива се на судовима у вези са обавештајно-безбедносним сектором Републике Србије, а који су изнети у другој целини теоријског дела докторске дисертације. Приликом верификације друге посебне хипотезе коришћене су методе: анализе садржаја, метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена.

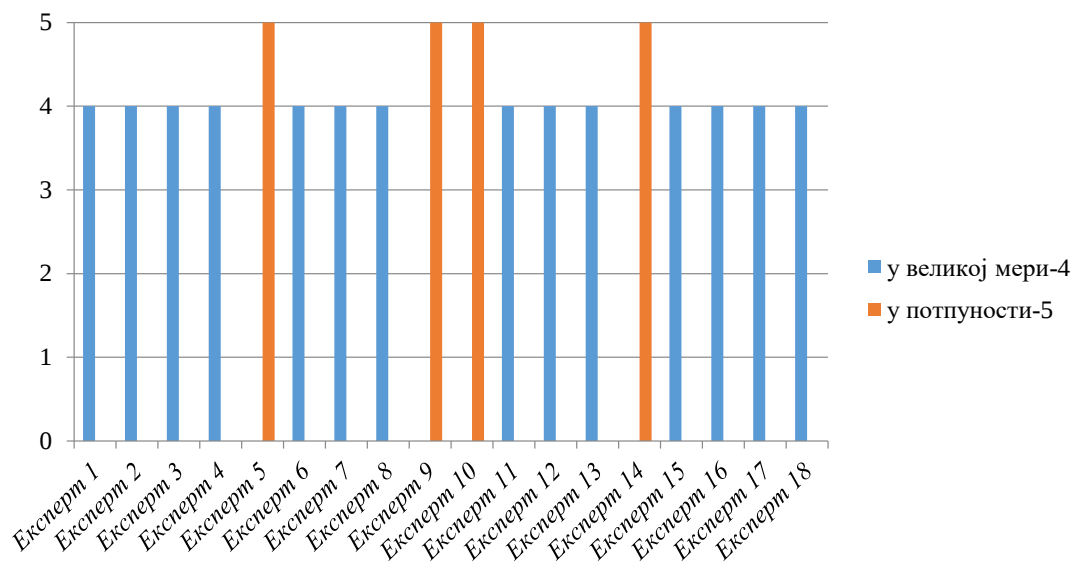
Метода анализе садржаја је коришћена за верификацију прве појединачне хипотезе друге посебне хипотезе истраживања. За примену методе анализе садржаја конструисан је истраживачки инструмент – арака за анализу садржаја (приказан у

³²⁵ Mak, A.&Kovačević, N. (2022). Bezbednost kao funkcija države, Zbornik radova sa 25. međunarodne konferencije „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću DQM-POLITEH-2022“, Prijevor, 23-24.06. стр. 460.

Прилогу 2), а анализирани су истоветни садржаји као о код верификације прве посебне хипотезе са дистинкцијом да су анализирана само докумената која уређују рад цивилне службе безбедности (Закон о полицији³²⁶, Правилник о раду БИА³²⁷ и Информатор о раду БИА³²⁸). На основу добијених резултата и ставова изнетих удругом поглављу теоријског дела докторске дисертације, доказује се прва појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, односно доказују се

П.Х.2.1: Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, цивилних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Применом комбинација више метода (испитивања, експертских оцена и статистичка метода), верификована је друга појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, конкретном на основу експертских оцена за прва четири питања из анкетног упитника, односно основе за разговор. На питање: „*Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима јасно и прецизно дефинише обавештајно-безбедносне делатности у политичком систему Републике Србије?*“, **14 експерата** су дали одговор да у великој мери дефинише, а **4 експерта** су дала одговор да дефинише у потпуности (Слика 4).

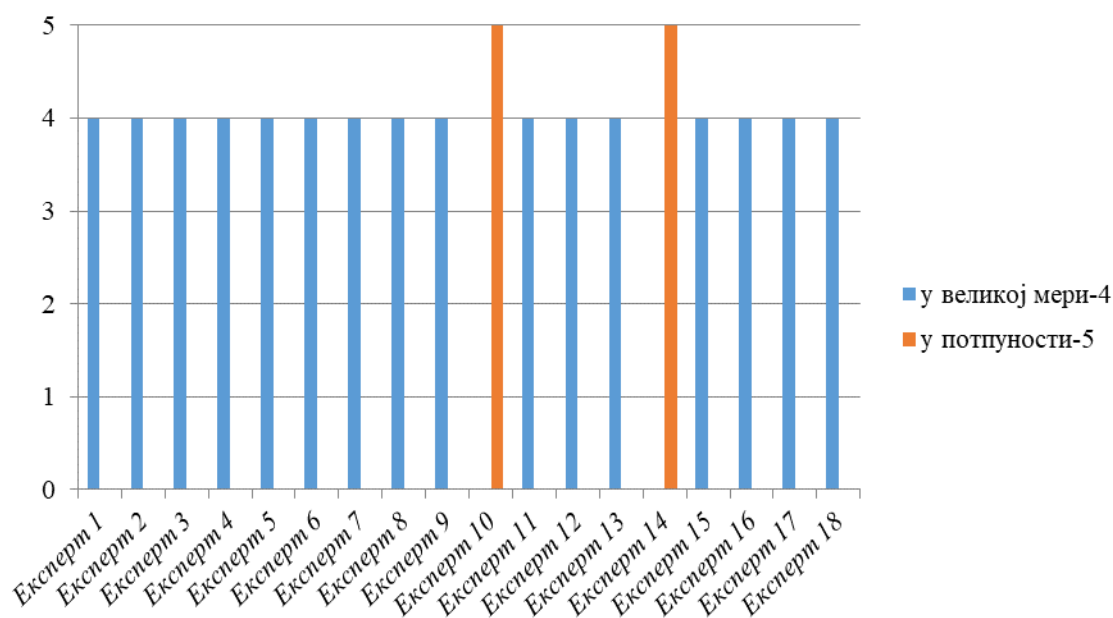
Слика 4: Постојећи приступ у нормативно-правним документима

³²⁶Закон о полицији, Службени гласник РС, бр. 6/2106, 24/2018 и 87/2018

³²⁷Правилник о раду БИА

³²⁸Информатор о раду БИА, доступно на сајту: <https://www.bia.gov.rs/dokumenta/informator-o-radu/> Приступљено: 09.01.2023. године

На питање: „Како бисте оценили квалитет постојећег приступа нормативно-правним документима са становишта дефинисаности обавештајно-безбедносних делатности у политичком систему Републике Србије?“, **16 експерата** су дали одговор да у великој мери задовољавајући, а **2 експерта** су дала одговор да у потпуности задовољава (Слика 5).

Слика 5:Квалитет постојећег приступа у нормативно-правним документима

На основу анализираних оцена експерата (евидентно је да постоји висока сагласност експертских оцена) и ставова изнетих удругом поглављу теоријског дела докторске дисертације, доказује се друга појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, односно доказују се

ПХ.2.2: Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности војних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Доказивањем прве и друге појединачне хипотезе доказана је и **друга посебна хипотеза истраживања** која гласи: „Што су боље и прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије“.

Из доказивања друге посебне хипотезе дошло се до следећих закључака:

- ✓ у политичком систему Републике Србије (легислативна решења) јасно су дефинисане обавештајно-безбедносне делатности државе,³²⁹
- ✓ постоји корелација између дефинисаности државних обавештајно-

³²⁹ Mak, A. & Kovačević, N. (2022). Bezbednost kao funkcija države, стр. 461.

безбедносних делатности и рада субјеката обавештајно-безбедносног система;

- ✓ квалитетом решења у легислативним документима, а последично и у документима која уређују делатност цивилне службе безбедности, утиче се на ефикасност обавештајног дела обавештајно-безбедносног система;
- ✓ постоји каузални однос између нормативно-правних докумената која уређују државну обавештајно-безбедносну делатност и ефикасности рада војних служби безбедности;
- ✓ постоји потреба за бољим (прецизнијим) дефинисањем државних обавештајно-безбедносних делатности; и
- ✓ прецизнијим дефинисањем државних обавештајно-безбедносних делатности повећавала би се и ефикасност функционисања обавештајно-безбедносне функције.³³⁰

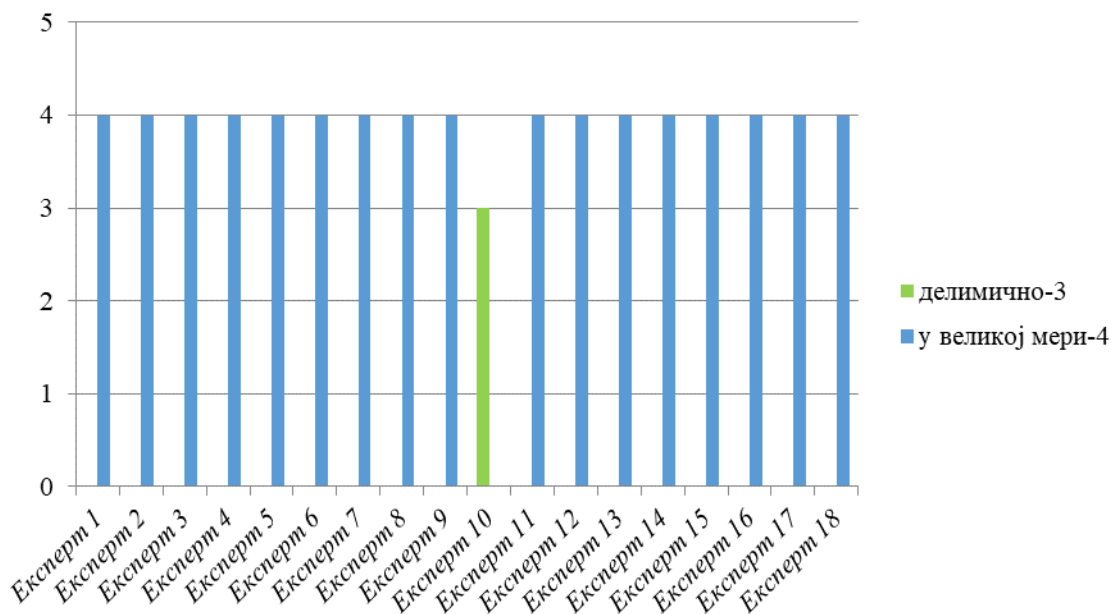
2.3. Изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије

Полазна основа за верификацију треће посебне хипотезе јесу ставови у вези безбедносним окружењем и изазовима ризицима и претњама безбедности Републике Србије изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије. Ставови изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије су посматрани кроз призму дефинисања: 1) савремених изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије; 2) формирања листе доминантних изазова, ризика и претњи; и 3) реперкусија глобалног и регионалног окружења на циљеве служби безбедности у остваривању безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

За верификацију треће посебне хипотезе коришћено је више метода, то јест хипотеза (три појединачне) је верификована применом комбинације метода: анализе садржаја, метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена. Прва појединачна хипотеза треће посебне хипотезе верификована је коришћењем наведених метода, конкретно за примену методе анализе садржаја израђен је инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 3), и одговори експерата на питања под редним бројем од 5 до 7. На питање: „*Како би сте оценили квалитет појмовно-категоријалног апарата у вези савремених изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима?*“ експерти су

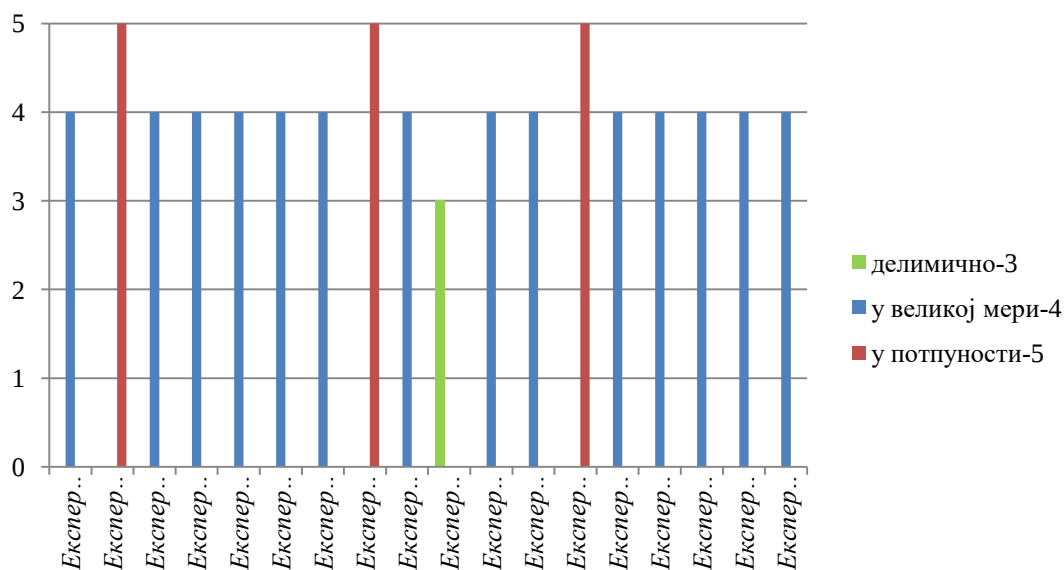
³³⁰ Kovačević, N. & Mak, A. (2022). Prevencija sukoba kao metoda smanjenja rizika bezbednosti države, *Zbornik radova sa 25. međunarodne konferencije „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću DQM-POLITEH-2022“*, Prijevor, 23-24.06. стр. 464.

били скоро јединствени у ставу да је квалитет појмовно-категоријалног апарата у вези савремених изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима **у великој мери задовољавајући** (Слика 6).

Слика 6:Квалитет појмовно-категоријалног апарата у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима

На питање: „Према Вашем мишљењу да ли је постојећи приступ у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима одговара (да ли је адекватан) савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности Републике Србије?“ **1 експерт** сматра да делимично одговара, **14 експерата** се изјаснило да у великој мери одговара, а **3 експерта** сматрају да одговора у потпуности (Слика 7).

Слика 7: Адекватност постојећег приступа савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима

На основу анализираних оцена експерата (евидентно је да постоји висока сагласност експертских оцена) и ставова изнетих у савременој политиколошко-безбедносној литератури, Уставу Републике Србије и стратегијско-доктринарним документима, доказује се прва појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, односно доказују се

П.Х.3.1: У постојећој политичко-безбедносној теорији на задовољавајући начин су третирани савремени изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије.

Одговори експерата на питања под редним бројем 8. и 9. из анкетног упитника и основе за разговор, односно експертским оценама добијеним овим одговорима и ставовима изнетим у првом поглављу трећег теоријског дела докторске дисертације верификована је друга појединачна хипотеза треће посебне хипотеза која гласи:

П.Х.3.2: Доминантни ризици и претње политичком систему Републике Србије су деловање страних обавештајних служби, тероризам и пролиферација конвенционалног оружја и оружја за масовно уништење, организовани криминал и корупција, као и миграције.

Одговори експерата приказани су у Прилогу 9А, а понуђеној листи експерти су у потпуности били сагласни да се додају два нова изазова, ризика, и претње безбедности Републике Србије: **енергетска безбедност и оружана агресија**. Верификација ове хипотезе је извршена и кроз радове који су публиковани: у часопису националног значаја³³¹ и на међународној научно-стручној конференцији.³³² Овде је битно истаћи и да су верификацијом ове хипотезе уједно потврђени ставови у вези изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије.

Верификацијом појединачних хипотеза верификује се **трећа посебна хипотеза**: „Од адекватне, правовремене и поуздане процене савремених ризика и претњи безбедности Републике Србије зависи одговор субјеката политичког система на идентификоване претње безбедности“.

Из доказивања треће посебне хипотезе дошло се до следећих закључака:

- ✓ приступ савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности Републике

³³¹ Мак, А, Kovačević, N. & Komazec, N. (2023). Organizovani kriminal kao izazov, rizik i pretnja bezbednosti Republike Srbije, *Megatrend revija* (19), Beograd.

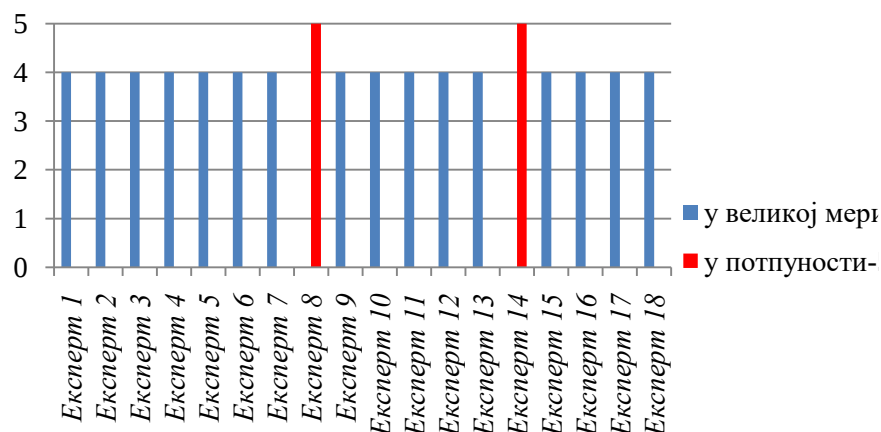
³³² Kovačević, N, Mak, A. & Teodorović, B. (2022). *Op. cit.* стр. 86.

Србије у политичко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима није у потпуности адекватан, то јест постоји „простор“ за његово унапређење, пре свега са аспекта редефинисања појмовно-категоријалног апарата;

- ✓ проблематика изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије је самим тиме присутна у политичко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима, и овде долази до значаја правилност дефинисања појмовно-категоријалног апарата;
- ✓ формирана је листа доминатних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије, а који су детаљно објашњени у другом поглављу трећег теоријског дела докторске дисертације; и
- ✓ ставови изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије у вези са глобалним, регионалним и националним безбедносним оквиром су јасни и прецизни и у корелацији су са листом изазова, ризика и претњи безбедности;

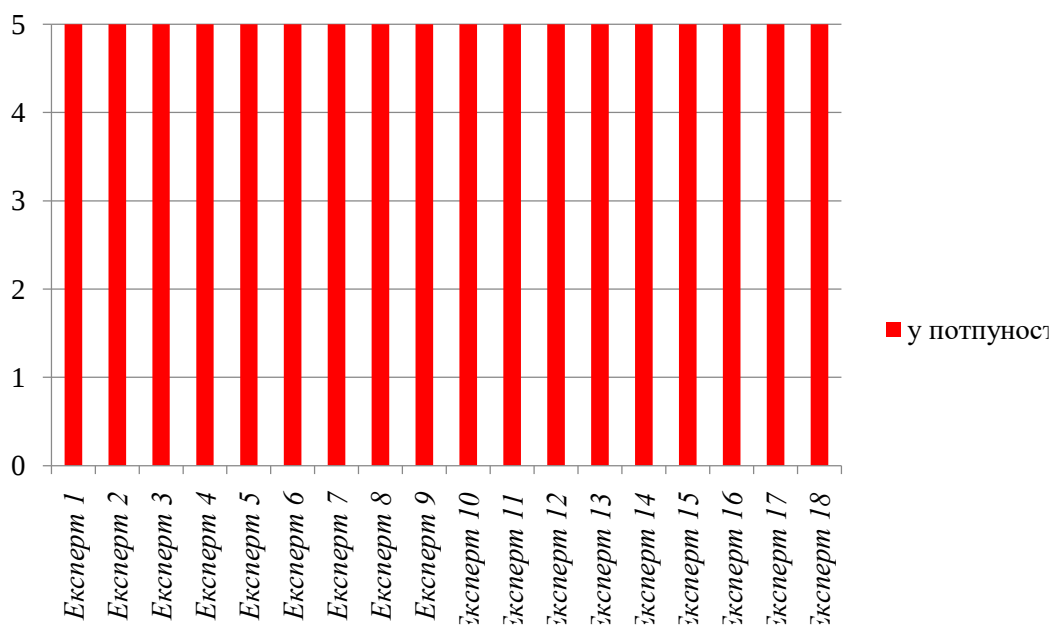
2.4. Делатности, методе деловања и ефекти функционисања служби безбедности

Приликом верификације четврте посебне хипотезе истраживања коришћена је комбинација више метода, то јест четврта посебна хипотеза истраживања (три појединачне хипотезе) је верификована применом метода: анализе садржаја, метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена. Прва појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе верификована је коришћењем метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена. Конкретно, коришћени су одговори експерата на питања под редним бројем 15. и 16. из анкетног упитника и основе за разговор. На питање: „Према Вашем мишљењу да ли постоји корелација између политичких субјеката Републике Србије и субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?“, **16** експерата је дало одговор „постоји у великој мери“, **2** експерта су дала одговор „постоји у потпуности“ (Слика 8).

Слика 8: Постојање корелације између политичких субјеката Републике Србије и субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност

На питање: „Према Вашем мишљењу да ли воља политичких субјеката Републике Србије утиче на професионалност субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?“, експерти су били сагласни и дали одговор „утиче у потпуности“ (Слика 9).

Слика 9: Утицај воље политичких субјеката Републике Србије утиче на професионалност субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност

На основу сазнања применом наведених метода дошло се до верификације прве појединачне четврте посебне хипотезе истраживања која гласи:

П.Х.4.1 Активности обавештајно-безбедносних служби у Републици Србије зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештано-безбедносне делатности.

Друга појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе верификована је коришћењем, поред метода коришћених за верификацију прве појединачне хипотезе, и методе анализе садржаја, односно и овде је израђен инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 4А). Међутим, битно је истаћи да су као извори података коришћени документи који су на употреби у службама безбедности, како цивилној, тако и војним, као и да су ова документа имаји степен тајности „Строго поверљиво“ (Правилник о раду ВБА³³³, Правилник о раду ВОА³³⁴, Правилник о раду БИА³³⁵, Инструкција о фазама оперативног рада ВБА³³⁶, Инструкција о пословима безбедносне заштите информационо-телекомуникационих система и крипто-заштите³³⁷, Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку³³⁸). Исти документи, у начелу, су коришћени за доказивање и треће појединачне хипотезе четврте посебне хипотезе истраживања.

За верификацију друге појединачне четврте посебне хипотезе истраживања коришћени су одговори на питања по редним бројем 12. и 13. анкетног упитника и основе за разговор. Овде је битно истаћи да су експерти приликом одговора на питање: *„Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРП које су доминантне методе деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије?“* имали могућност да поред понуђених одговора допишу и методе које они сматрају подобним у складу са безбедносним окружењем Републике Србије.

Експерти нису дописивали нове методе, то јест били су сагласни са понуђеним одговорима, али нису били јединствени у погледу метода деловања, па је тако 14 експерата сматрало да су то „методе деловања у безбедносном делу обавештајно-безбедносног сектора“, а док је 4 експерата сматрало да су то „методе деловања у обавештајном делу обавештајно-безбедносног сектора“.

Међутим, на питање: *„Према Вашег одговору у претходном питању молим Вас да дефинишете које су методе деловања адекватније дефинисаним ИРП безбедности Републике Србије?“*, експерти су били сагласни и дали јединствен одговор да су то „тајне методе деловања“, односно независно о ком делу обавештајно-безбедносног сектора се ради експерти дају предност тајним методама деловања служби безбедности.

³³³Правилник о раду ВБА

³³⁴Правилник о раду ВОА

³³⁵Правилник о раду БИА

³³⁶Инструкција о фазама оперативног рада ВБА, (2021). ЦРУК ВБА, Београд

³³⁷Инструкција о пословима безбедносне заштите информационо-телекомуникационих система и крипто-заштите, (2021). ЦРУК ВБА, Београд

³³⁸Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку, (2021). ЦРУК ВБА, Београд

На основу свега наведеног верификована је друга појединчан хипотеза четврте посебне хипотезе истраживања која гласи:

П.Х.4.2: Методе деловања обавештајно-безбедносних служби зависе услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.

Трећа појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе верификована је коришћењем истоветних метода (у оквиру статистичке методе посебно су коришћене средње позиционе вредности-модус) као и за верификацију друге појединачне хипотезе. С тим да је приликом примене методе анализе садржаја израђен инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 4Б); коришћени су исти документи са разликом да су додати још документи Инструкција о изради контраобавештајне процене³³⁹ и Инструкција о изради безбедносне процене.³⁴⁰

Овде су коришћени су одговори експерата на питање под редним бројем 10. и 14. из анкетног упитника и основе за разговор. На питање: *„Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних изазова, ризика и претњи који су ефекти деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије?“* имали могућност да поред понуђених одговора допишу своје одговоре у вези ефеката (као физичког стања или стања система) служби безбедности у политичком систему Републике Србије, а на основу сагледавања анализе безбедносног окружења у којем политички систем егзистира. Експерти нису дописивали нове весте ефеката, то јест били су сагласни са понуђеним одговорима, али су нису били јединствени у са становишта објекта ефеката служби безбедности, па је тако **12** експерата сматрало да су то „ефекти по државу и друштво“, **4** експерата сматрало да су то „ефекти по обавештајно-безбедносни сектор“, док су **2** експерта сматрали да су то „ефекти по појединца“.

Одговори експерата на питање под редним бројем 10. су табеларно приказани у Прилогу 9Б, где је дата функционална повезаност изазова, ризика и претњи са делатностима, метода деловања и ефектима лужби безбедности у политичком систему Републике Србије. Одговори на ово питање заправо представљају основу за верификацију свих појединачних хипотеза четврте посебне хипотезе истраживања, јер се на основу изазова, ризика и претњи безбедности могу анализирати услови (или део њих) у којим егзистирају службе безбедности, а самим тим и које делатности и методе деловања требају да примене, а њиховом применом и које ће ефекте да произведу у политичком систему.

³³⁹ Инструкција о изради контраобавештајне процене, (2021). ЦРУК ВБА, Београд

³⁴⁰ Инструкција о изради безбедносне процене, (2021). ЦРУК ВБА, Београд

Такође, одговори на ово питање јасно доказују да су: **тероризам, масовне миграције, пролиферација оружја за масовно уништење и деловање страних обавештајних служби**, доминантни изазови ризици и претње које дефинишу рад служби безбедности, из наведеног разлога ови изазови, ризици и претње су посебно објашњени у првом поглављу трећег теоријског дела докторске дисертације. Одговори на ово питање доказују и реалност истраживања (са временског становишта) јер експерти између осталог и **оружану агресију** уврстили у један од доминантних изазова, ризика и претњи који утичу на рад служби безбедности.

Наведеним је верификована трећа појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе која гласи:

П.Х.4.3: Ефекти деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.

Верификацијом појединачних хипотеза верификује се **четврта посебна хипотеза**: „Активности, методе, ефекти и деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.“.

Из доказивања четврте посебне хипотезе дошло се до следећих закључака:

- ✓ активности које реализују субјекти обавештајно-безбедносне делатности у Републици Србији зависе од воље политичких субјеката, односно од носилаца извршне и законодавне власти;
- ✓ активности и методе деловања које реализују субјекти обавештајно-безбедносне делатности у Републици Србији зависе и од безбедносног окружења у којем егзистира политички систем Републике Србије;
- ✓ методе деловања служби безбедности Републике Србије су углавном из домена безбедносног дела обавештајно-безбедносног сектора, ако је критеријум безбедносно окружење;
- ✓ примена тајних метода деловања служби безбедности је адекватна и примерена;
- ✓ ефекти деловања служби безбедности највише се одражавају на друштво и државу, а потом на обавештајно-безбедносни сектор;
- ✓ детерминанта која одређује делатност, методе деловања и ефекте деловања служби безбедности јесте безбедносно окружење, односно доминантни изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије; и

- ✓ тероризам, масовне миграције, пролиферација оружја за масовно уништење, деловање страних обавештајних служби и оружана агресија су доминантни изазови ризици и претње које дефинишу рад служби безбедности.

Из доказивања посебних хипотеза јасно су одређене специфичности егзистирања носиоца обавештајно-безбедносне делатности у Републици Србији, а самим тиме и спецификум послова које они обављају, односно кроз рад служби безбедности дефинисане су и специфичности обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије. Такође, доказивањем посебних хипотеза истраживања верификована је и **општа (генерална) хипотеза истраживања:** „Обавештајно-безбедносна функција обухвата својим садржајем, са мањим специфичностима, све битне детерминанте и чиниоце функција политичког система Републике Србије, у складу са основном теоријско-политичком поставком државних функција власти“.

ЗАКЉУЧАК

Спецификум савременог доба јесте напуштање „хладноратовске“ парадигме конкуренције у наоружању, односно напуштање критеријума „тврдемоћи“ као основе превласти у међународним односима. Важно је подсетити да су формални завршетак Хладног рата многи теоретичари (аналитичари) који се баве проблемом безбедности и који промишљају стратешке студије дочекали затечени новом ситуацијом. Распад Совјетског савеза и нестанак биполарне структуре међународног система довели су до тога да је из темеља потребно изменити гледишта која су се, највећим делом, ослањала на концепту нуклеарног одвраћања, биполарне стабилности или равнотеже страха (то су само неки елементи). Нови геополитички изазови и проблеми попут грађанских ратова, пропадања држава, етничких сукоба, па чак и климатских промена постале су доминантне теме.³⁴¹

Превазилажење граница националних простора и нови геополитички услови неизбежно провоцирају преиспитивање функционисање новог светског поретка. О новом светском поретку данас се могу видети само забрињавајући коментари, попут славног перуанског писца и новинара Марија Варгаса Љосе, који каже: „Веровали смо да је демократија успела да победи ауторитарну традицију, али, нажалост, није тако.“³⁴² Теоретичари социјалног капитала и демократије претпостављају да је потребан висок ниво друштвеног поверења да би се могла обављати два посла важна за демократију, а то су: преговарање и постизање компромиса. Међутим, немогуће је преговарати са људима у које немате нимало поверења.

³⁴¹ Према мишљењу филозофа Петера Слотердијка (енгл. *Peter Sloterdijk*), из данашње перспективе, 1979. година мора се сматрати кључним тренутком последње четвртине XX века. Улазак у посткомунистичку ситуацију почиње тада у троструком погледу: почетак краја Совјетског савеза после инвазије његове војске на Авганистан, долазак Маргарет Тачер на чело британске владе и консолидација исламистичке револуције у Ирану под ајатолахом Хомеинијем“. Sloterdijk, P. (2013). *Gnev i vreme – psihopolitičko istraživanje*, Fedon, Beograd, стр. 329.

³⁴² Варгас, Љоса М. (2014). Орвелов кошмар прети да постане стварност, *НИН*, број 3315 (10.07.2014.), Београд, стр. 21.

Спектар савремених безбедносних изазова, ризика и претњи је огроман и захвата готово све области друштвеног и јавног живота – од политике, економије, финансија до енергетике, екологије, религије, али и културе, информатике и других области. Да би се проблем решио, или макар ублажио, на његовом решавању треба радити велики број државних и друштвених организација које као примарну активност наводе националну безбедност. Френсис Фукујама (енгл. *Francis Fukuyama*) сматра да је грађење државе „ојачавање већ постојећих и стварање нових државних институција“.³⁴³ По његовом мишљењу, овај посао је данас приоритетан за светску заједницу јер су слабе или пропале државе извор многих светских проблема, а поготово је овај проблем присутан у земљама у развоју.³⁴⁴ Истина је, међутим, да земље треба да буду у стању да изграде државне институције не само унутар сопствених граница. У сваком случају, како Фукујама сматра „уметност грађења државе биће кључна компонента националне моћи, битна колико и способност да се разврста и примени традиционална војна сила у циљу одржавања светског поретка“.³⁴⁵

Савремени проблеми безбедности умногоме су симптоми структурне кризе савременог поретка – непопударности између традиционалног система државног суверенитета и растућег процеса нарушавања тог суверенитета. Ново раздобље вероватно ће бити и сведок појаве или интензивирања нових облика изазова, ризика и претњи по унутрашњу и спољну безбедност. Последњих година у Републици Србији бележимо повећање броја организација које се баве питањима националне безбедности, међутим, евидентно је да постоји потреба да се на безбедносне изазове, ризике и претње „одговори на јединствен и усклађен начин“.³⁴⁶

Циљ истраживања које је реализовано за потребе овог докторског рада је био сагледавање спецификума постојања обавештајно-безбедносне функције у оквиру политичког система Републике Србије, односно сагледавање специфичности јединственог и координисаног одговора субјеката (носилаца, конституената) обавештајно-безбедносне функције на безбедносне изазове, ризике и претње Републике Србије. Наведени циљ истраживања је дефинисан хипотетичким оквиром, односно општа (генерална) хипотеза, посебне и појединачне хипотезе чине јединствену структуру која омогућује да се кроз активности, методе деловања и ефекте деловања служби безбедности сагледа специфичност постојања обавештајно-безбедносне функције.

³⁴³Фукујама, Ф. (2007). *Грађење државе*, Филип Вишњић, Београд, стр. 7.

³⁴⁴Фукујама, Ф. *Ор. cit.* стр. 7.

³⁴⁵*Исто.*

³⁴⁶Драгишић, З. и Ђорђевић, И. (2010). Систем националне безбедности, *Зборник радова „Ризик, моћ, заштита – увођење у науку безбедности“*, Факултет безбедности, Београд, стр. 115.

Сходно томе било је неопходно на нивоу научне дескрипције дефинисати појмове/термине као што су: „држава“, „политички систем“, „национална безбедност“, „систем националне безбедности“ и „обавештајно-безбедносни сектор“, односно одредити његов садржај што је и учињено у првој и другој целини рада. Овде је битно истаћи да је у првој и другој целини рада посебна пажња посвећена дефинисању услова у којим функционишу обавештајно-безбедносни сектори, односно сагледавању детерминанти функционисања обавештајно-безбедносног функције од стране осталих функција политичког система Републике Србије. Применом комбинације више научних метода (анализа и синтеза, индукција и дедукција и генерализација и класификација) дошло се на нивоу научне дескрипције и научне класификације, до сазнања да су то: друштвени, политички, безбедносни и економски услови.

Ради сагледавања рефлексија изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије на обавештајно-безбедносни сектор, односно сагледавања начина одговора субјеката обавештајно-безбедносног сектора, било је неопходно на нивоу научне дескрипције и научне класификације дефинисати доминантне изазове, ризике и претње безбедности Републике Србије. Листа изазова, ризика и претњи је дефинисана комбинацијом више метода (метода експертских оцена, статистичка метода и метода испитивања). Сам поступак формирања листе доминантних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије је детаљно објашњен у четвртој целини рада и приказан у Пилозима 9А и 9Б. Овако дефинисана листа је теоријски објашњена у трећој целини рада.

У приказу резултата истраживања (четврта целина рада) посебно је обрађена метода експертских оцена са становишта: одређења експерата за потребе истраживања; дефинисање величине експертске групе; одређења компетенције експерата и експертске групе; и сагласности експертских мишљења (експертских оцена). Применом теоретских одредби из литературе, и из ранијих истраживања спроведених на Војној академији Универзитета одбране у Београду извршено је *одређење профила експерата* који су учествовали у истраживању. Применом статистичке методе у домену одређења величине репрезентативног узорка за популацију непознате величине, односно помоћу коефицијента поверења, дужине интервала поузданости и стандардне девијације аритметичке средине, доказано је да минимална *величина експертске групе* износи **16** чланова.

Одређење компетенције експерата и експертске групе извршено је на основу коефицијента компетенције експерата са три аспекта процене овог коефицијента (овакав приступ је доказан у раније спроведеним истраживањима на Војној академији

Универзитета одбране у Београду). Након спроведног поступка оцене компетенције експерата од потенцијалних 34 експерата одређено је њих **18**. На основу аритметичке средине индивидуалних вредности коефицијента компетенције експерата (све индивидуалне вредности су веће или једнаке вредности 0,5) одређена је вредност компетенције експертске групе, која износи **0,791**; сходно томе *коефицијент компетенције експерата експертске групе је прихватљив*, јер су вредности индивидуалних коефицијената компетенције и групног коефицијената веће од вредности 0,5. Овде је битно нагласити да након спроведеног поступка анализе сагласности експертских оцена није било промена у саставу експертске групе, јер је анализом сагласности експертских оцена доказано да *постоји сагласност експертских мишљења*, односно анализом експертских оцена доказано је да су одступања минимална. Анализа сагласности експертских оцена је извршена применом технике статистичке методе хи-квадрат теста. Резултати добијени истраживањем коришћени су за верификацију појединачних, односно посебних хипотеза, то јест за потврду дефинисаних теоретских поставки у вези активности, методе деловања и ефекте деловања служби безбедности Републике Србије.

На основу теоријских сазнања из прве целине докторске дисертације и применом методе анализе садржаја, конкретно конструисањем посебних истраживачких инструмената – арака за анализу садржаја (Прилози 1А и 1Б), на садржаје:

- ✓ легислативни оквир Републике Србије са становишта постојања друштвено-политичких и безбедносних услова за функционисање обавештајно-безбедносне функције и
- ✓ докумената која уређују рад служби безбедности (правилници о раду служби безбедности), а којима се даје виђење корелације између функционисања обавештајно-безбедносне функције и друштвено-политичких конституената Републике Србије.

Комбинацијом сазнања на нивоу научне дескрипције и резултата истраживања доказано је следеће:

- ✓ у политичком систему Републике Србије постоје и јасно су легислативним документима дефинисани друштвено-политички конситутенти који имају улогу детерминанти, односно представљају услове, функционисања обавештајно-безбедносне функције;
- ✓ примарни услов за функционисање обавештајно-безбедносне функције је постојање консезуса међу политичким субјектима друштва;
- ✓ из анализе докумената служби и агенција јасно је да постоји потреба за

усаглашавањем, то јест постоји „простор“ за довођење координације делатности служби безбедности (војних и цивилних) на виши ниво; и

- ✓ наведеном координацијом несумњиво би се повећала ефикасност и ефетивност рада служби безбедности, а последично би се унапредило и функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Сходно наведеним доказима верификоване су појединачне хипотезе прве посебне хипотезе истраживања:

П.Х.1.1: Сви битни друштвено-политички, услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је у остваривању ове функције неопходан консензус политичких субјеката друштва.

П.Х.1.2: Сви битни безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између обавештајно-безбедносних служби и агенција.

Доказивањем ових појединачних хипотеза доказана је и **прва посебна хипотеза истраживања**: „Сви битни друштвено-политички и безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између субјеката обавештајно-безбедносних делатности у остваривању ове функције“.

На основу теоријских сазнања из друге целине докторске дисертације, применом методе анализе садржаја, конкретно конструисањем посебног истраживачког инструмента – арак за анализу садржаја, метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена. Комбинацијом сазнања на нивоу научне дескрипције и резултата истраживања доказано је следеће:

- ✓ у политичком систему Републике Србије (легислативна решења) јасно су дефинисане обавештајно-безбедносне делатности државе;
- ✓ постоји корелација између дефинисаности државних обавештајно-безбедносних делатности и рада субјеката обавештајно-безбедносног система;
- ✓ квалитетом решења у легислативним документима, а последично и у документима која уређују делатност цивилне службе безбедности, утиче се на ефикасност обавештајног дела обавештајно-безбедносног система;
- ✓ постоји каузални однос између нормативно-правних докумената која уређују државну обавештајно-безбедносну делатност и ефикасности рада војних служби безбедности;
- ✓ постоји потреба за бољим (прецизнијим) дефинисањем државних обавештајно-безбедносних делатности; и

- ✓ прецизнијим дефинисањем државних обавештајно-безбедносних делатности повећавала би се и ефикасност функционисања обавештајно-безбедносне функције.

Метода анализе садржаја је коришћена за верификацију прве појединачне хипотезе друге посебне хипотезе истраживања. За примену методе анализе садржаја конструисан је истраживачки инструмент – арака за анализу садржаја (Прилог 2), а анализирани су истоветни садржаји као о код верификације прве посебне хипотезе са дистинкцијом да су анализирана само докумената која уређују рад цивилне службе безбедности (Закон о полицији, Правилник о раду БИА и Информатор о раду БИА). На основу сазнања на нивоу научне дескрипције из друге целине теоријског дела докторске дисертације, доказан је прва појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, која гласи:

П.Х.2.1: Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, цивилних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Применом комбинација више метода (испитивања, експертских оцена и статистичка метода), верификована је друга појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, конкретном на основу експертских оцена за прва четири питања из анкетног упитника (Прилог 7), односно основе за разговор (Прилог 8). На основу анализираних оцена експерата (евидентно је да постоји висока сагласност експертских оцена) и сазнања на нивоу научне дескрипције из друге целине теоријског дела докторске дисертације, доказана је друга појединачна хипотеза друге посебне хипотезе истраживања, која гласи:

П.Х.2.2: Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности војних служби безбедности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије.

Доказивањем прве и друге појединачне хипотезе доказана је и **друга посебна хипотеза истраживања**: „Што су боље и прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности, то је већа ефикасност остваривања обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије“.

На основу теоријских сазнања из треће целине докторске дисертације, применом методе анализе садржаја, конкретно конструисањем посебног истраживачког инструмента – арак за анализу садржаја, метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена. На основу сазнања на нивоу научне дескрипције и резултата истраживања доказано је:

- ✓ приступ савременим изазовима, ризицима и претњама безбедности Републике Србије у политичко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима није у потпуности адекватан, то јест постоји „простор“ за његово унапређење, пре свега са аспекта редифинисања појмовно-категоријалног апарата;
- ✓ проблематика изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије је самим тиме присутна у политичко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима, и овде долази до значаја правилност дефинисања појмовно-категоријалног апарата;
- ✓ формирана је листа доминатних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије, а који су детаљно објашњени у другом поглављу трећег теоријског дела докторске дисертације; и
- ✓ ставови изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије у вези са глобалним, регионалним и националним безбедносним оквиром су јасни и прецизни и у корелацији су са листом изазова, ризика и претњи безбедности.

Применом комбинације метода анализе садржаја испитивања, методе експертских оцена и статистичке методе доказана је прва појединачна хипотеза треће посебне хипотезе истраживања:

П.Х.3.1: У постојећој политичко-безбедносној теорији на задовољавајући начин су третирани савремени изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије. За примену методе анализе садржаја конструисан је истраживачки инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 3).

Одговори експерата на питања под редним бројем 8. и 9. из анкетног упитника и основе за разговор, односно експертским оценама добијеним овим одговорима и ставовима изнетим у првом поглављу треће целине докторске дисертације верификована је друга појединачна хипотеза:

П.Х.3.2: Доминантни ризици и претње политичком систему Републике Србије су деловање страних обавештајних служби, тероризам и пролиферација конвенционалног оружја и оружја за масовно уништење, организовани криминал и корупција, као и миграције.

Одговори експерата приказани су у Прилогу 9А, а понуђеној листи експерти су у потпуности били сагласни да се додају два нова изазова, ризика, и претње безбедности Републике Србије: **енергетска безбедност** и **оружана агресија**. Верификација ове хипотезе је извршена и кроз радове који су публиковани: у часопису националног значаја и на међународној научно-стручној конференцији. Овде је битно истаћи и да су верификацијом ове хипотезе уједно потврђени ставови у вези изазова, ризика и претњи

безбедности Републике Србије изнети у Стратегији националне безбедности Републике Србије.

Верификацијом појединачних хипотеза верификована је **јетрећа посебна хипотеза**: „Од адекватне, правовремене и поуздане процене савремених ризика и претњи безбедности Републике Србије зависи одговор субјеката политичког система на идентификоване претње безбедности“.

Применом комбинације више научних метода (анализе садржаја-конструисањем посебних истраживачких инструмената – арака за анализу садржаја; испитивања, статистичке методе и методе експертских оцена) верификоване се појединачне хипотезе четврте посебне хипотезе истраживања, а доказано је следеће:

- ✓ активности које реализују субјекти обавештајно-безбедносне делатности у Републици Србији зависе од воље политичких субјеката, односно од носилаца извешне и законодавне власти;
- ✓ активности и методе деловања које реализују субјекти обавештајно-безбедносне делатности у Републици Србији зависе и од безбедносног окружења у којем егзистира политички систем Републике Србије;
- ✓ методе деловања служби безбедности Републике Србије су углавном из домена безбедносног дела обавештајно-безбедносног сектора, ако је критеријум безбедносно окружење;
- ✓ примена тајних метода деловања служби безбедности је адекватна и примерена;
- ✓ ефекти деловања служби безбедности највише се одражавају на друштво и државу, а потом на обавештајно-безбедносни сектор;
- ✓ детерминанта која одређује делатност, методе деловања и ефекте деловања служби безбедности јесте безбедносно окружење, односно доминантни изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије; и
- ✓ тероризам, масовне миграције, пролиферација оружја за масовно уништење, деловање страних обавештајних служби и оружана агресија су доминантни изазови ризици и претње које дефинишу рад служби безбедности.

Прва појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе П.Х.4.1 „Активности обавештајно-безбедносних служби у Републици Србији зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештано-безбедносне делатности.“, верификована је коришћењем метода испитивања, статистичка метода и метода експертских оцена.

Друга појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе П.Х.4.2: „Методе деловања обавештајно-безбедносних служби зависе услова у којима се реализују обавештајно-

безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.“, верификована је коришћењем, поред метода коришћених за верификацију прве појединачне хипотезе, и методе анализе садржаја, односно и овде је израђен инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 4А).

Међутим, битно је истаћи да су као извори података коришћени документи који су на употреби у службама безбедности, како цивилној, тако и војним, као и да су ова документа имаји степен тајности „Строго поверљиво“ (Правилник о раду ВБА, Правилник о раду ВОА, Правилник о раду БИА, Инструкција о фазама оперативног рада ВБА, Инструкција о пословима безбедносне заштите информационо-телекомуникационих система и крипто-заштите, Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку). Исти документи, у начелу, су коришћени за доказивање и треће појединачне хипотезе четврте посебне хипотезе истраживања.

Трећа појединачна хипотеза четврте посебне хипотезе П.Х.4.3: „Ефекти деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.“, верификована је коришћењем истоветних метода (у оквиру статистичке методе посебно су коришћене средње позиционе вредности-модус) као и за верификацију друге појединачне хипотезе. С тим да је приликом примене методе анализе садржаја израђен инструмент – арак за анализу садржаја (Прилог 4Б); коришћени су исти документи са разликом да су додати још документи Инструкција о изради контраобавештајне процене и Инструкција о изради безбедносне процене.

Доказивањем појединачних хипотеза доказна је **четврта посебна хипотеза:** „Активности, методе, ефекти и деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије.“.

Доказивањем посебних хипотеза истраживања доказана је и **општа (генерална) хипотеза истраживања:** „Обавештајно-безбедносна функција обухвата својим садржајем, са мањим специфичностима, све битне детерминанте и чиниоце функција политичког система Републике Србије, у складу са основном теоријско-политичком поставком државних функција власти“.

Истраживање спроведено за потребе докторске дисертације припада натуралистичком интерпретативном приступу субјеката истраживања (квалитативно

истраживање спроведено је у друштвеној групи којој субјекти припадају, као и организацијама у којима су стекли радна искуства). Како би се боље разумели добијени резултати истраживања неопходно је да се свеобухватније сагледа и разуме проблем и предмет истраживања. У току истраживањатежиште је било на јасној, прецизној и свеобухватној дескрипцији и интерпретацији резултата истраживања (примењујући правило да се увек полази од проучавања појединачног случаја, како би се формулисале хипотезе и опште теорије о проучаваном проблему). Такође, заступан је принцип отворености у истраживању, то јест да истраживач развија сензибилитет за неочекиване и споредне ефекте.

Метод научноистраживачког рада базирао се на основама са којих се стиче, проверава и развија научно сазнање на нивоу научне дескрипције и класификације. Методологија истраживања у овом раду се темељи на квалитативној анализи литературе из области политикологије, наука безбедности, војних наука и економије. Коришћене су релевантне књиге, легислативна документа, научни чланци (часописи и конференције), извештаји и докторске дисертације, а ради добијања широкогдијапазона информација о теми докторске дисертације.

Резултати истраживања спроведеног за потребе докторске дисертације дају научну основу за: даљу анализу одређених оквира (концепата) безбедносне динамике која се одвија на територији Републике Србије; елементе аналитичког оквира сагледавања најдоминантнијих изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије; сагледавање услова у којимегзистираобавештајно-безбедноснисектору политичкомсистемуРепубликеСрбије³⁴⁷; дефинисање места и улога обавештајно-безбедносногсектора у системунационалнебезбедностиРепубликеСрбије; дефинисање је листаизазова, ризика и претњибезбедностиРепублике Републике Србије; одређивање методапотребних за дефинисање деловања обавештајно-безбедносног сектора; дефинисање делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора као основе за одређивање ефеката функционисања служби безбедности; и ефикасну и рационалну примену метода које нужно неизискују компликовану процедуру ради практичног изналажења делатности и метода деловања обавештајно-безбедносног сектора Републике Србије.

На основу свега наведеног може се закључити да је спецификум постојања обавештајно-безбедносног сектроа у политичком систему Републике Србије

³⁴⁷Проблематика институција као и функционисање политичког система Републике Србије третиран је у ужем, новијем историјском периоду – од 2002. године до данас. У посматраном периоду Републику Србију оптерећују проблеми превасходно територијалног интегритета, али и разнолик однос најзначајнијих међународних актера према њеној борби за очување целовитости територије.

детерминисан друштвено-политичким, економском и безбедносним условима, који самим тим имају утицај на рад и функционисање обавештајно-безбедносних служби. Промене у друштвеним, политичким и економским условима могу утицати на приоритете и рад обавештајно-безбедносних служби, као и на однос грађана према њима. Безбедносни услови су кључни фактор у раду обавештајно-безбедносних сектора, а економски услови могу имати утицаја на буџет и рад обавештајно-безбедносних служби, као и на националну економију и спољну политику земље. Ова анализа је важна за разумевање и побољшање рада обавештајно-безбедносних сектора у савременим политичким системима.

СКРАЋЕНИЦЕ

АП	Аутономна покрајина
БИА	Безбедносно-информативна агенција Министарства унутрашњих послова Републике Србије
ВБА	Војнобезбедносна агенција Министарства одбране Републике Србије
ВОА	Војнообавештајна агенција Министарства одбране Републике Србије
ДО	доносилац одлуке
енгл.	енглески
ЕУ	Европска унија
ИРП	изазови, ризици и претње безбедности
лат.	латински
МИП	Министарство спољних послова Републике Србије
ММФ	Међународни монетарни фонд
МУП	Министарство унутрашњих послова Републике Србије
НАТО	Организација Северно-атлантског уговора (пакта)
НР Кина	Народна Република Кина
ОВК	Ослободилачка војска Косова
ОСЛ	овлашћено службено лице
РС	Република Србија
Русија	Руска Федерација
САД	Сједињене Америчке Државе
СФРЈ	Социјалистичка Федеративна Република Југославија
фра.	француски
хр.	хрватски

LITERATURA

1. Alispahić, B. (2011). *Osnovi metodike rada obaveštajno-sigurnosnih službi*, Šahinpašić, Sarajevo
2. *Američka enciklopedija*, tom 15. (1967). Savremena administracija, Beograd
3. Baylis, J. & Smith, S. (2008). *The Globalization and World Politics*, Oxford University Press, Oxford UK
4. Bjelajac, Ž. (2013). *Organizovani kriminalitet*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad
5. Blumenberg, H. (2004). *Legitimnost novog veka*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci
6. Briscoe, I. & Price, M. (2011). *Kosovo's new map of power: governance and crime in the wake of independence*, Netherlands Institute of International Relations, The Hague
7. Brkić, M. D. (2001). Određivanje veličine uzorka pri zadatom intervalu poverenja za verovatnoću događaja, *Naučnotehnički pregled*, 51(3), Beograd
8. Buzan, B. (1991). *People, State & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Pearson Longman, London
9. Cerami, C. (1962). *The US Eyes Greater Europe*, The Spectator, New York.
10. Collins, A. (2010). *Suvremene sigurnosne studije*, Politička kultura, Zagreb
11. De Soza Santos, B. (2002). Procesi globalizacije, *Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*, 68(14), Beograd
12. Đorđević, B. & Cvetković, D. (2009). Pranje novca u međunarodnoj trgovini, *Bankarstvo*, 11-12/2009, Beograd
13. Ejodus, F. (2012). Međunarodna bezbednost: teorija, sektori i nivoi, JP Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd
14. *Enciklopedija Britanika*, knjiga XII (2005). Narodna knjiga, Beograd
15. Eliot, M. (1962). *Kriminal u modernom društvu*, Svjetlost, Sarajevo
16. Friedman, T. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twentyfirst Century*, Straus and Giroux, New York
17. Hobsbaum, E. (2008). *Globalizacija, demokratija i terorizam*, Arhipelag, Beograd
18. Ignjatović, Đ. & Škulić, M. (2012). *Organizovani kriminalitet*, Pravni fakultet, Beograd
19. Jablonsky, D. (2001). *National power, US army war college guide to strategy*, Strategic Studies Institute, Carlisle PA, Washington DC
20. Jovanović, S. (1990), *Država*, BIGZ, Beograd
21. Kapor, P. (2008). *Međunarodne poslovne finansije*, Megatrend univerzitet, Beograd

22. Kokolj, M. (1996). *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Zbornik radova sa naučnog skupa Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik
23. Kovač, S. (2015). Uloga službi bezbednosti u izgradnji i funkcionisanju sistema nacionalne bezbednosti Republike Srbije, *Politika nacionalne bezbednosti*, 6 (2),
24. Kovačević, N. & Mak, A. (2022). Prevencija sukoba kao metoda smanjenja rizika bezbednosti države, *Zbornik radova sa 25. međunarodne konferencije „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću DQM-POLITEH-2022“*, Prijedor
25. Kovačević, N, Mak, A. & Kovač M. (2018). *Current problems in functioning of the National Security Council of the Republi of Serbia*, International Scientific Conference „Archibald Reiss Days“, Belgrade
26. Kovačević, N, Mak, A. & Teodorović, B. (2022). Challenges, risks and threats to the security of the Republic of Serbia, *8th International Scientific Conference Security and crisis management – proceedings*, Belgrade
27. Kovačević, N. & Vlk, D. (2019). *Etiology of terrorism*, Proccedings from IX International Scientific Conference Archiblad Reiss Days, Belgrade
28. Lazić, R. (2014). *Kontrola službi bezbednosti u Srbiji*, Sl. glasnik Republike Srbije, Beograd
29. Lukić, R. (1979). *Politička teorija države*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
30. Mak, A. & Kovačević, N. (2022). Bezbednost kao funkcija države, *Zbornik radova sa 25. međunarodne konferencije „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću DQM-POLITEH-2022“*, Prijedor
31. Mak, A, Kovačević, N. & Komazec, N. (2023). Organizovani kriminal kao izazov, rizik i pretnja bezbednosti Republike Srbije, *Megatrend revija* (19), Beograd
32. Maltz, M. (1990). *Measuring the Effectiveness of Organized Crime Control Efforts*, The Office of International Criminal Justice, Chicago
33. Masleša, R. (2001), *Teorije i sistemi sigurnosti*, Magistrat, Sarajevo
34. McDonald, F. & Dearden, C. (2005). *European Economic Integration*, Pearson Education, London
35. Milenović, M. (2004). *Pranje novca*, Puls – Magazin o korupciji, jul–avgust/2004, Beograd
36. Nanto, K. D. (2011). Economics and National Security: Issues and Implications for U.S. Policy, *CRS Report for Congress*, R41589, Congressional Research Service, WashingtonDC
37. Nye, J. (1990). *Soft Power*, Foreign policy, Washington DC
38. Norris, P, Kern, M. & Just, M. (2003). *Framing Terrorism: The News Media, the Government and the Public*, Routledge, New York
39. Petz, B. (1997). *Osnovi statističke metode za nematemaičare*, Naklada „Slap“, Zagreb

40. President's Commission on Organized Crime – The Cash Connection (1984), *Organized Crime, Financial Institutions and Money Laundering*, WashingtonDC
41. Simeunović, D. (2009). *Nacija i globalizacija*, Zograf, Beograd
42. Simeunović, D. (2009). *Terorizam*, Pravni fakultet, Beograd
43. Simić, D. (2002). *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Fakultet političkih nauka, Beograd
44. Slaughter, A. M. (2012). A Grand Strategy of Network Centrality, In: Fontaine Richard, Lords M. Kristin: *Americans Path: Grand Strategy for Next Administration*, Centre for a New American Security (CNAS), Washington DC
45. Sloterdijk, P. (2013). *Gnev i vreme – psihopolitičkoistraživanje*, Fedon, Beograd
46. Stakić, B. & Jezdimirović, M. (2012). *Javne finansije*, Univerzitet Singidunum, Beograd
47. Stojanović, Z.(1990). *Organizovane forme kriminaliteta*, Bezbednost i društvena samozaštita, Beograd
48. Šikman, M. (2009). *Kriminološki aspekti organizovanog kriminaliteta*, Defendologija, Beograd
49. Vesić, D. (2008). Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranje novca, *Međunarodni problemi*, broj 4, Beograd
50. Vukadinović, V. S. (1990). *Elementi teorije verovatnoće i matematičke statistike*, 6. izdanje, Privredni pregled, Beograd
51. Антевски, М. (2008). *Регионална економска интеграција у Европи*, Академска мисао, Београд
52. Божић, И. (2008). Регионализација као фактор структурирања спољне трговине земаља западног Балкана у: *Балкан у процесу евроинтеграције: Концепције развоја и социјалне импликације*, Филозофски факултет и Центар за социолошка истраживања, Ниш
53. Бајагић, М. (2011). Обавештајна активност у систему политичке власти, *Политичка ревија*, бр. 2/2011, Београд
54. Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
55. Бајагић, М. (2010). *Шпијунажа у XXI веку – савремени обавештајно-безбедносни системи*, друго допуњено издање, МАРСО, Београд
56. *Бечка конвенција о дипломатским односима од 18. априла 1961. године*, Службени лист СФРЈ – додатак 2/64.
57. Бешелев, С. Д. Гурвич Ф. Г. (1980). *Математичко-статистические методы экспертных оценок*, Статистика, Москва

58. Благојевић, С. (2018). *Политички систем*, Медија центар „Одбрана“, Београд
59. Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*, Матица Српска, Нови Сад
60. Бошковић, М. (2003). Транснационални организовани криминалитет – облици испољавања и метода супростављања, *Безбедност*, 45(6), Београд
61. Варгас, Љоса М. (2014). Орвелов кошмар прети да постане стварност, *НИН*, број 3315 (10.07.2014.), Београд
62. Вулетић, В. (2015), *Социологија*, Клет, Београд
63. *Војни лексикон*, (1981). ВИЗ, Београд
64. Гађиновић, Р. (2019). Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе, *Војно дело*, 71(2), Београд
65. Грчић, М. (2000), *Политичка географија*, Географски факултет, Београд
66. Даниловић, Н, Гордић, М. и Благојевић, С. (2015). *Савремени системи безбедности*, Завод за уџбенике, Београд
67. Драгишић, З. (2020). *Систем националне безбедности Србије*, Факултет безбедности, Београд
68. Драгишић, З. и Ђорђевић, И. (2010). Систем националне безбедности, *Зброник радова „Ризик, моћ, заштита – увођење у науку безбедности“*, Факултет безбедности, Београд
69. Дулић, Д. (2003). *Људска безбедност*, књига 1, Фонд за отворено друштво, Београд
70. Ђорђевић, И. (2007). *Безбедносна архитектура у условима глобализације*, Факултет безбедности, Београд
71. Ђоровић, Б. (2000). Методе експерата и оцена њихове компетенције, *Савремени проблеми ратне вештине*, (42), Београд
72. Жупац, Г. (2013). *Модел одређивања и евалуације критеријума за избор ракетног система противваздухопловне одбране средњег домета*, докторска дисертација, Војна академија Универзитета одбране у Београду
73. *Закон о безбедносно-информативној агенцији*, Сл. гласник РС, бр.42/2002, 111/2009, 65/2014 – одлука Уставног суда, 66/2014 и 36/2018
74. *Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији*, Сл. гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука Уставног суда, и 17/2013
75. *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 6/2016, 24/2018, и 87/2018
76. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Сл. гласник РС, бр. 116/2007, 72/2012
77. *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала*, Сл. гласник РС бр. 94/2016, 87/2018 - др. закон, 10/2023

78. *Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма*, Сл. гласник РС бр.113/2017, 91/2019, 153/2020
79. *Инструкција о изради контраобавештајне процене*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
80. *Инструкција о изради безбедносне процене*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
81. *Инструкција о оперативном разговору и тајној сарадњи са физичким лицем*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
82. *Инструкција о пословима безбедносне заштите информационо-телекомуникационих система и крипто-заштите*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
83. *Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
84. *Инструкција о фазама оперативног рада Војнобезбедносне агенције*, (2021). ЦРУК ВБА, Београд
85. Кенеди, П. (1997), *Припрема за 21. век*, Службени лист СРЈ, Београд
86. Ковачевић, Н. и Талијан, М. (2017). Наоружање терориста, *Војно дело*, 69(3), Београд
87. Ковачевић, Н. (2021). *Модел процене ризика употребе понтонирских јединица у ванредним ситуацијама*, докторска дисертација, Војна академија Универзитет одбране у Београду
88. Ковачевић, С. (1980), *Основи система ДСЗ*, ВШУП, Београд
89. Кревелд, М. (2010). *Трансформација рата*, Факултет безбедности, Београд
90. Љубојевић, С. (2016). *Модел одлучивања органа саобраћајне службе у задацима стратегијског транспорта*, докторска дисертација, Војна академија Универзитет одбране у Београду
91. Лавенекс, С. (2013). *Глобализација и хоризонтално унапређење демократије*, Зборник радова *Демократија у ери глобализације и медијатизације*, Албатрос плус, Београд
92. Липсет, Л. (2006). *Демократски век*, Алехандриа прес, Београд
93. Лукић, Р. (1953). *Теорија државе и права I*, Научна књига, Београд
94. Луковац, В. (2016). *Модел за отклањање грешака у систему процене перформанси возача војних моторних возила*, докторска дисертација, Војна академија Универзитет одбране у Београду
95. *Мала политичка енциклопедија*, (1966). Савремена администрација, Београд
96. Марјановић, Н, Михиловић, И. и Спасић, К. (2018). *Стратегијски менаџмент*, Висока пословна школа струковних студија, Лесковац

97. Мијалковски, М. (1995). Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима, *Војно дело*, број 45, Београд
98. Мијалковски М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности, Београд
99. Мијалковски, М. и Ђорђевић, И. (2007). *Неухватљивост националне моћи*, Сл. гласник РС, Београд
100. Мијалковић, С. и Поповић, М. (2016). *Увод у студије безбедности*, Криминалистичко-полоцијска академија, Београд
101. Миленковић, И. (2009). Групација светске банке, *Економски погледи*, 3/2009, Београд
102. Милићевић, М. (2014). *Експертско оцењивање*, Медија центар „Одбрана“, Београд
103. Милосављевић, Б. (2014). Прилог теоријскоправном одређењу појма безбедности, *Правни записи*, година V, број 1, стр. 96.
104. Милосављевић, С. и Радосављевић И. (2003), *Основи методологије политичких наука*, друго измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд
105. Милошевић, Г. (2012). *Основи економије*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
106. Милошевић, М. (2001). *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд
107. Милошевић, Г. и Стајић, Љ. (2018). Индикатори економске безбедности—осврт на Републику Србију, *Зборник радова Правног факултета*, бр. 2, Нови Сад
108. Митровић, М. и Вуковић, Д. (2015). *Основи социологије и права*, Правни факултет, Београд
109. *Национална стратегија за борбу против организованог криминала*, Сл. гласник РС, број 23/2009, Београд
110. Памучар, Д. (2013). *Дизајнирање организационе структуре управних органа логистике коришћењем fuzzy приступа*, докторска дисертација, Војна академија Универзитета одбране у Београду
111. Печујлић, М. (2002). *Глобализација – два лика света*, Гутенбергова галаксија, Београд
112. Пејановић, Љ, Вејновић, Д. и Ракић, М. (2018). *Карактеристике система безбедности*, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука
113. *Процена претње од тешког и организованог криминала*, (2015). Анализа – Стратешки извештај Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд
114. *Правилник о раду БИА* (2022). Институт безбедности, Београд

115. *Правилник о раду ВБА* (2013). ЦРУК ВБА, Београд
116. *Правилник о раду ВОА* (2015). ЦУКОС, Београд
117. Путник, Н, Милошевић, М. и Бошковић, М. (2017). Стратешко планирање сајбер одбране ка адекватнијем правном оквиру и новој концепцији процене ризика, ризика и претњи, *Војно дело*, 69(7), Београд
118. *Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије*, (2007). Народна скупштина Републике Србије
119. Савић, А. (2007). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Земун
120. Савић, А. (2000). *Увод у државну безбедност*, ВШУП, Београд
121. Сакан, М. (2006), *Методологија војних наука*, Војноиздавачки завод, Београд
122. Симеуновић, Д. (2002). *Теорија политике-ридер*, први део, Институт за политичке студије, Београд
123. Скакавац, З. (2016). *Мафија-традиционални и савремени феномен*, Факултет за правне и пословне студије, „др Лазар Вркатић“, Нови Сад
124. *Српска породична енциклопедија*, (2006). књига 8, Народна књига, Београд
125. Стајић, Љ. (2006). *Основи безбедности*, Драганић, Београд
126. Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад
127. Стајић, Љ. и Гаћиновић, Р. (2007). *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд
128. Стајић, Љ. и Милошевић, Г. (2017). Финансијска делатност државе као фактор економске безбедности – осврт на Републику Србију, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2017
129. Станић, М. (2011). *Економски чиниоци одбрамбених припрема Републике Србије*, Медија центар „Одбрана“, Београд
130. Стиглиц, Џ. (2013). *Слободан пад*, Академска књига, Нови Сад
131. Стојановић, С. (2009). *Глобализација и безбедносне перспективе света*, ВИЗ, Београд
132. *Студија о животном стандарду: Србија 2010-2022. година*, (2022). Републички завод за статистику, Београд
133. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени војни лист, број 02/2020
134. Суботић, М. (2015). *Екстремизам под окриљем религије*, Медија центар „Одбрана“, Београд
135. Термиз, Џ. и Милосављевић, С. (2008). *Аналитика*, први том, Сарајево
136. *Устав Републике Србије*, Сл. гласник РС бр. 98/2006

137. Фукујама, Ф. (2007). *Грађење државе*, Филип Вишњић, Београд

Интернет адресе

1. <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalni-koreni-svetske-ekonomske-krize.html?alphabet=l>
2. http://www.s3.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS_AmericasPath_FontaineAndLord.pdf?mtime=20160906_080455
3. http://www.socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2016._godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf
4. <http://www.cik.co.rs/2019/01/29/indeks-percepcije-korupcije-2018-pad-srbije-za-2-poena/>
5. <http://www.парламент.рс/акти/донети-закони/у-сазиву-од-14-фебруара-2007.1034.хтмл> 29/07/2017
6. http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/80/realni_sektor/SBRS01.xls.
7. <http://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/icrgmethodology.pdf>
8. <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2018/Bilten%20javnih%20finansija%20172.pdf>
9. http://www.nbs.rs/export/sites/default/internet/latinica/80/realni_sektor/SBRS01.xls.
10. http://www.papaers.ssrn.com/sol3/papaers.cfm?abstract_id=362940.
11. <http://www.javnidug.gov.rs/upload/Stanje%20i%20struktura/2018/Februar/Web%20site%20debt%20report%20%20-%20SRB%20LATINICA%20februar%202018.pdf>
12. http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/bilten%20javne%20finansije/2022/Bilten%20javnih%20finansija%2022_1.pdf.
13. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljnapolitika/sbp/kontrolanaoruzanja?lang=lat>.
14. <https://www.bia.gov.rs/dokumenta/informator-o-radu/>
15. https://www.eeas.europa.eu/eeas/stronger-eu-security-and-defence_eu

ПРИЛОЗИ

Прилог 1А	Арак за анализу садржаја
Прилог 1Б	Арак за анализу садржаја
Прилог 2	Арак за анализу садржаја
Прилог 3	Арак за анализу садржаја
Прилог 4А	Арак за анализу садржаја
Прилог 4Б	Арак за анализу садржаја

Прилог 5	Саставне карактеристике за оцену компетенције експерата са додељеним одговарајућим нивоима важности
Прилог 6	Утицај извора аргументације на оцену компетенције експерата
Прилог 7	Анкетни упитник за утврђивање делатности, метода деловања и ефеката функционисања служби безбедности
Прилог 8	Интервју за утврђивање делатности, метода деловања и ефеката функционисања служби безбедности
Прилог 9А	Преглед доминатних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије
Прилог 9Б	Функционална повезаност доминатних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије са делатностима, методама деловања и ефектима деловања служби безбедности

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја					Свега јединица анализе по садржајима
			друштвени услови	политички услови	политички субјекти РС	обавештајно-безбедносни систем РС	нормативно-правни оквир обавештајно-безбедносне функције	
ПХ 1.1.	Сви битни друштвено-политички услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је у остваривању ова функције неопходан консезус политичких субјеката друштва	Устав Републике Србије						
		Закон о ВБА						
		Закон о ВОА						
		Закон о БИА						
		Стратегија националне безбедности Републике Србије						
УКУПНО								

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја					Свега јединица анализе по садржајима
			друштвено-политички услови	економски услови	безбедносни услови	нормативно-правни оквир обавештајно-безбедносне функције	координација обавештајно-безбедносних служби агенција РС	
ПХ 1.2.	Сви битни безбедносни услови за функционисање обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије постоје, али је неопходан већи степен координације између обавештајно-безбедносних служби и агенција	Закон о ВБА						
		Закон о ВОА						
		Закон о БИА						
		Правилник о раду ВБА						
		Правилник о раду ВБА						
		Правилник о раду БИА						
УКУПНО								

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја					Свега јединица анализе по садржајима
			обавештајне делатности цивилних служби	безбедносне делатности цивилних служби	стандарди обавештајних делатности цивилних служби	стандарди безбедносних делатности цивилних служби	ефикасност обавештајно-безбедносног система РС	
ПХ 2.1.	Што су прецизније дефинисане државне обавештајно-безбедносне делатности цивилних служби безбедности то је већа ефикасност обавештајно-безбедносне функције у политичком систему Републике Србије	Закон о полицији						
		Закон о БИА						
		Закон о ВБА						
		Закон о ВОА						
		Правилник о раду БИА						
		Информатор о раду БИА						
УКУПНО								

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја			Свега јединица анализе по садржајима
			изазови безбедности Републике Србије	ризици безбедности Републике Србије	претње безбедности Републике Србије	
ПХ 3.1.	У постојећој политичко-безбедносној теорији на задовољавајући начин су третирани савремени изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије	Устав Републике Србије				
		Стратегија националне безбедности Републике Србије				
		Стратегија одбране Републике Србије				
		Бела књига одбране Републике Србије				
		Доктрина Војске Србије				
УКУПНО						

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја					Свега јединица анализе по садржајима
			методе деловања обавештајних служби	методе деловања безбедносних служби	друштвено-политички услови	економски услови	безбедносни услови	
ПХ 4.2.	Методе деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије	Правилник о раду ВБА						
		Правилник о раду ВОА						
		Правилник о раду БИА						
		Инструкција о фазама оперативног рада ВБА						
		Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку						
УКУПНО								

Арак за анализу садржаја

Редни број	Хипотеза	Извори података	Јединице анализе садржаја				Свега јединица анализе по садржајима
			ефекти деловања обавештајних служби	ефекти деловања безбедносних служби	обавештајно-безбедносни систем Републике Србије	политички субјекти Републике Србије	
ПХ 4.3.	Ефекти деловања обавештајно-безбедносних служби зависе од политичке воље актера политичког система и услова у којима се реализују обавештајно-безбедносне делатности у остваривању обавештајно-безбедносне функције политичког система Републике Србије	Правилник о раду ВБА					
		Правилник о раду ВОА					
		Правилник о раду БИА					
		Инструкција о фазама оперативног рада ВБА					
		Инструкција о примени посебних поступака и мера и посебних доказних радњи која су у надлежности ВБА на основу Закона о ВБА и ВОА и Законика о кривичном поступку					
		Инструкција о изради контраобавештајне процене					
		Инструкција о изради безбедносне процене					
УКУПНО							

**Саставне карактеристике параметара за оцену компетенције
експерата са додељеним одговарајућим нивоима важности**

Табела 1: Индивидуална црта С₁

С₁ – Степен образовања		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
С ₁₁	Докторат, ВСБО, ГШУ	10
С ₁₂	Мастер/Специјализација из наука безбедности, КШУ Безбедносно-обавештајни модул	8
С ₁₃	КШУ, Магистериј, Мастер, Специјализација, ОКШК модул Обавештајна служба или Безбедносна служба	7
С ₁₄	Завршена Војна академија, ОКШК	6
С ₁₅	Завршена Војнотехничка академија или други факултет	5

Напомена: Из табеле се узима највећи степен који експерт поседује.

Табела 2: Индивидуална црта С₂

С₂ – Ефективни радни стаж		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
С ₂₁	преко 20 година	10
С ₂₂	од 15 до 20 година	8
С ₂₃	од 10 до 15 година	6
С ₂₄	од 5 до 10 година	4
С ₂₅	Мање од пет година	2

Табела 3: Индивидуална црта С₃

С₃ – Актуелна дужност		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
С ₃₁	Министар у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), Директор агенције (БИА, ВБА и ВОА), заменик директора Агенције (БИА, ВБА и ВОА), Ректор универзитета, Амбасадор РС или председник скупштинског одбора за безбедност Скупштине РС или АП Војводине.	10
С ₃₂	Остали Министри у Влади РС, Заменик или Помоћник Министра у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), заменик директора Агенције РС, Декан факултета из области безбедности, права, организационих или политичких наука, Аташе у Амбасади РС или члан Скупштинског одбора за Безбедност Скупштине РС или АП Војводине	9
С ₃₃	Начелник Центра Агенције РС (БИА, ВБА и ВОА) Државни секретар у Влади РС, начелник Департмана факултета/Академије, продекан факултета/Академије лица са завршеним ВСБО или	9

	Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.	
C ₃₄	Начелник одељења Агенције, остали запослени у Амбасадама РС лице са завршеним ГШУ, Магистар или лице са Академском специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука начелник Катедре у Војној академији или другој ВШУ	8
C ₃₅	Шеф одсека или Руководилац Групе Агенције или руководиоца у Министарствима у Влади РС са статусом ОСЛ или лице са завршеним КШУ или струковном специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука	7
C ₃₆	Оперативац Агенције или радник Министарства у Влади РС са статусом ОСЛ, наставник у Војној академији или другој ВШУ, лице са завршеним факултетом из области безбедности, права, организационих или политичких наука	6
C ₃₇	Остали припадници Министарства Одбране, Унутрашњих послова или других органа Државне управе	5
C ₃₈	Остало (није обухваћено наведеним)	2

Табела 4: Индивидуална црта С₄

С ₄ – Досадашње дужности		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₄₁	Министар у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), Директор агенције (БИА, ВБА и ВОА), заменик директора Агенције (БИА, ВБА и ВОА)/Заменик начелника Управе, Амбасадор РС или председник скупштинског одбора за безбедност Скупштине РС или АП Војводине, лица са завршеним ВСБО или доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.	3
C ₄₂	Остали Министри у Влади РС, Заменик или Помоћник Министра у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), помоћник директора Агенције РС, Декан факултета из области безбедности, права, организационих или политичких наука, Аташе у Амбасади РС или члан Скупштинског одбора за Безбедност Скупштине РС или АП Војводине	3
C ₄₃	Начелник Центра Агенције (БИА, ВБА и ВОА) Државни секретар у Влади РС, начелник Департамента факултета/Академије, продекан факултета/Академије лица са завршеним ВСБО или Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.	3

C ₄₄	Начелник одељења Агенције, остали запослени у Амбасадама РС лице са завршеним ГШУ, Магистар или лице са Академском специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука начелник Катедре у Војној академији или другој ВШУ	3
C ₄₅	Шеф одсека или Руководилац Групе Агенције или руководиоца у Министарствима у Влади РС са статусом ОСЛ или лице са завршеним КШУ или струковном специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука	3
C ₄₆	Оперативац Агенције или радник Министарства у Влади РС са статусом ОСЛ, наставник у Војној академији или другој ВШУ, лице са завршеним факултетом из области безбедности, права, организационих или политичких наука	2
C ₄₇	Остали припадници Министарства Одбране, Унутрашњих послова или других органа Државне управе	2
C ₄₈	Остало(није обухваћено наведеним)	1

Напомена: Нивои важности се сабирају, али максимални збир не може бити већи од 10.

Табела 5: Индивидуална црта C₅

C₅ – Објављени научни и стручни радови		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₅₁	основни или помоћни уџбеник, монографија	10
C ₅₂	преко 20 радова	8
C ₅₃	од 10 до 20 радова	7
C ₅₄	од 5 до 10 радова	5
C ₅₅	мање од пет радова	3
C ₅₆	без објављених радова	0

Напомена: Из табеле се узима највећи степен који експерт поседује.

Табела 6: Индивидуална црта C₆

C₆ – Последња службена оцена		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₆₁	преко 4,50	10
C ₆₂	од 3,50 до 4,50	7
C ₆₃	од 2,50 до 3,50	5
C ₆₄	од 2,00 до 2,50	1

Табела 7: Индивидуална црта C₇

C₇ – Стручна активност ван радног места		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₇₁	Члан управних или стручних органа универзитета или факултета/Академије, члан Савета рода/службе	3
C ₇₂	Члан редакцијског одбора научно-стручних часописа, учешће у изради правила и прописа струке	3

C ₇₃	Члан научних и техничких савета, члан стручних удружења у земљи и/или иностранству	3
C ₇₄	Учешће у изради стратегијских или доктринарних докумената	3
C ₇₅	Завршени курсеви у трајању најмање четири месеца	2
C ₇₆	Без стручних активности ван радног места	0

Напомена: Нивои важности се сабирају, али максимални збир не може бити већи од 10.

Табела 8: Индивидуална црта C₈

C₈ – Добијене награде		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₈₁	Државне награде	4
C ₈₂	Награде нивоа: Министар одбране или НГШ ВС	4
C ₈₃	Награде нивоа: директора Агенције (БИА, ВБА или ВОА), начелник Управе ГШ ВС, Управа у МУП-у Ректора УО или награде истог нивоа	3
C ₈₄	Друге награде	3

Напомена: Нивои важности се сабирају, али максимални збир не може бити већи од 10.

Табела 9: Индивидуална црта C₉

C₉ – познавањеделатности и метода деловања служби и агенција безбедности		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₉₁	војна служба безбедности	10
C ₉₂	војна обавештајна служба безбедности	8
C ₉₃	цивилна служба безбедности	6
C ₉₄	страна служба безбедности	4
C ₉₅	без познавања делатности и метода деловања	0

Напомена: Из табеле се узима највећи нивопознавањакоји експертима.

Табела 10: Индивидуална црта C₁₀

C₁₀ – познавањеефеката функционисања служби и агенција безбедности		
Број карактеристике	Састав карактеристике	Предложени ниво
C ₁₀₁	војна служба безбедности	10
C ₁₀₂	војна обавештајна служба безбедности	8
C ₁₀₃	цивилна служба безбедности	6
C ₁₀₄	страна служба безбедности	4
C ₁₀₅	без познавања делатности и метода деловања	0

Напомена: Из табеле се узима највећи нивопознавањакоји експертима.

Утицај извора аргументације на оцену компетенције експерата

Извори аргументације – утицаја на мишљење експерта

Редни број	Извор аргументације	Степен утицаја		
		1 – висок	2 – средњи	3 – низак
1.	Теоретска знања	0,3	0,2	0,1
2.	Искусвена знања	0,5	0,4	0,2
3.	Радови из литературе	0,05	0,05	0,05
4.	Консултације предлагача	0,05	0,05	0,05
5.	Интуиција	0,05	0,05	0,05
6.	Остало	0,05	0,05	0,05

**Анкетни упитник за утврђивање делатности, метода деловања и ефеката
функционисања служби безбедности**

**УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
ВОЈНА АКАДЕМИЈА**

**УТВРЂИВАЊЕ ДЕЛАТНОСТИ, МЕТОДА ДЕЛОВАЊА И ЕФЕКТА
ФУНКЦИОНИСАЊА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ
У ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
-УПИТНИК ЗА ЕКСПЕРТСКО ОЦЕЊИВАЊЕ-**

Истраживач:
потпуковник
сци Антонио Мак

Београд, 2022.

Поштовани,

Међународне односе током последње деценије XX и прве деценије XXI века обележили су догађаји који су изазвали есенцијалне промене односа између „великих сила“, унутар војнополитичких савеза, регионалних сила и појединачних држава. Последица ових промена је нестанак равнотеже међу војно-политичким савезима, односно његова замена супремацијом једне супер силе и процесом настанка нових опонентних држава „лидерима слободног света“. Спецификум савременог доба јесте напуштање хладноратовске парадигме конкуренције у наоружању, односно напуштање критеријума „тврде моћи“ као основе превласти у међународним односима. Све наведено је директно или индиректно условило појаву нових – „хибридних“ манифестација безбедносних изазова, ризика и претњи (у даљем тексту: ИРП). Нови облици угрожавања безбедности подједнако негативно делују на све објекте безбедности, без обзира на њихову економску, војну, политичку, привредну и другу моћ. Обавештајно-безбедносне системи држава представљају својеврсну „брану“ савременим ИРП.

Дефинисање савремених ИРП по безбедност Републике Србије, као и функционисање службе безбедности и агенција Републике Србије у савременим безбедносним условима је циљ овог истраживања.

Попуњавањем овог упитника доприносите остваривању циљева научног истраживања којим се настоји остварити што обухватнији увид заутврђивање листе савремених доминантних ИРП по безбедност Републике Србије у глобалном и регионалном окружењу, као и њихов утицај на политички систем Републике Србије кроз призму националне легислативе која дефинише обавештајно-безбедносне системе. Следствено томе дефинишу се и: делатности, методе деловања и ефекти функционисања службе и агенција безбедности.

Упитник се састоји из два дела, према следећем: (1) одређивање компетенције познаваоца предметне области-експерта; и (2) из анализа: националне легислативе која регулише функционисање обавештајно-безбедносног система, политиколошко-безбедносне литературе и стратегијско-доктринарних докумената у вези са савременим ИРП, и делатности, метода деловања и ефеката функционисања службе безбедности у политичком систему Републике Србије.

Молим Вас да пажљиво прочитате сва питања и своје одговоре и ставове изразите заокруживањем слова или броја. Уколико сматрате да понуђени одговори нису потпуни и да има потребе допунити их, на понуђеним местима допишите Ваше мишљење. Пожељно је да се дописани одговори кратко образложе.

Истраживање је анонимно, а подаци из овог упитника биће коришћени искључиво за научне анализе. Учешће у истраживању је добровољно.

Уколико Вам нешто не буде довољно јасно, обратите се истраживачу који Вас је ангажовао и који ће Вам дати додатна објашњења.

ХВАЛА НА САРАДЊИ!

КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОДРЕЂИВАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА ПОЗНАВАОЦА ПРЕДМЕТНЕ ОБЛАСТИ-ЕКСПЕРТА

У овом делу упитника молим Вас да наведете Ваше личне податке, ради одређивања коефицијента компетенција познаваоца предметне области-експерта (*подаци наведени у овом делу упитника неће бити доступни широком аудиторијуму*)

ПОДАЦИ О ИСПИТАНИКУ:

1. Чин/звање: _____
2. Дужност на којој се налазите: _____
3. Време проведено на тој дужности: _____
4. Јединица/установа у којој радите: _____

1. У досадашњој каријери завршили сте следеће нивое образовања (школовања или усавршавања):

- а) Докторске студије, односно стечен научни степен доктора наука по старом систему школовања – пријавом докторске дисертације;
- б) Високе студије безбедности и одбране;
- в) Генералштабно усавршавање;
- г) Командно-штабно усавршавање, Безбедносно-обавештајни модул;
- д) Командно-штабно усавршавање;
- ђ) Мастер студије из наука безбедности;
- е) Специјалистичке студије из наука безбедности;
- ж) Магистарске студије;
- з) Специјалистичке студије;
- и) Мастер студије;
- ј) Основни командно-штабни курс, модул Обавештајна служба;
- к) Основни командно-штабни курс, модул Безбедносна служба;
- л) Основни командно-штабни курс;
- љ) Војна академија – основне студије;
- м) Војно-техничка академија или други факултети – основне студије.

2. У досадашњем раду сте остварили година ефективног радног стажа:

- а) преко 20 година;
- б) од 15 до 20 година;

- в) од 10 до 15 година;
- г) од 5 до 10 година;
- д) мање од 5 година.

3. Ваша актуелна дужност(*подвуците или заокружите одговор*):

- а) Министар у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), Директор агенције (БИА, ВБА и ВОА), заменик директора Агенције (БИА, ВБА и ВОА)/Заменик начелника Управе, Амбасадор РС или председник скупштинског одбора за безбедност Скупштине РС или АП Војводине, лица са завршеним ВСБО или Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.
- б) Остали Министри у Влади РС, Заменик или Помоћник Министра у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), заменик директора Агенције, Декан факултета из области безбедности, права, организационих или политичких наука, Аташе у Амбасади РС или члан Скупштинског одбора за Безбедност Скупштине РС или АП Војводине,
- в) Начелник Центра Агенције (БИА, ВБА и ВОА) Државни секретар у Влади РС, начелник Департмана факултета/Академије, продекан факултета/Академије лица са завршеним ВСБО или Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.
- г) Начелник одељења Агенције РС, остали запослени у Амбасадама РС лице са завршеним ГШУ, Магистар или лице са Академском специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука начелник Катедре у Војној академији или другој ВШУ
- д) Шеф одсека или Руководиоц Групе Агенције РС или руководиоца у Министарствима у Влади РС са статусом ОСЛ или лице са завршеним КШУ или струковном специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука
- ђ) Оперативац Агенције или радник Министарства у Влади РС са статусом ОСЛ, наставник у Војној академији или другој ВШУ, лице са завршеним факултетом из области безбедности, права, организационих или политичких наука
- е) Остали припадници Министарстава Одбране, Унутрашњих послова или других органа Државне управе
- е) Остало – дужност која није обухваћена понуђеним одговорима.

4. У свом досадашњем раду обављали сте дужности (*могуће је заокружити или подвући више одговора*):

- а) Министар у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), Директор агенције (БИА, ВБА и ВОА), заменик директора Агенције (БИА, ВБА и ВОА)/Заменик начелника Управе, Амбасадор РС или председник скупштинског одбора за безбедност Скупштине РС или АП Војводине, лица са завршеним ВСБО или Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.
- б) Остали Министри у Влади РС, Заменик или Помоћник Министра у Влади РС (Одбране, Унутрашњих или Спољних послова), заменик директора Агенције, Декан факултета из области безбедности, права, организационих или политичких наука, Аташе у Амбасади РС или члан Скупштинског одбора за Безбедност Скупштине РС или АП Војводине,
- в) Начелник Центра Агенције (БИА, ВБА и ВОА) Државни секретар у Влади РС, начелник Департамента факултета/Академије, продекан факултета/Академије лица са завршеним ВСБО или Доктор наука из области безбедности, права, организационих или политичких наука.
- г) Начелник одељења Агенције РС, остали запослени у Амбасадама РС лице са завршеним ГШУ, Магистар или лице са Академском специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука начелник Катедре у Војној академији или другој ВШУ
- д) Шеф одсека или Руководиоц Групе Агенције РС или руководиоца у Министарствима у Влади РС са статусом ОСЛ или лице са завршеним КШУ или струковном специјализацијом из области безбедности, права, организационих или политичких наука
- ђ) Оперативац Агенције или радник Министарства у Влади РС са статусом ОСЛ, наставник у Војној академији или другој ВШУ, лице са завршеним факултетом из области безбедности, права, организационих или политичких наука
- е) Остали припадници Министарстава Одбране, Унутрашњих послова или других органа Државне управе
- е) Остало – дужност која није обухваћена понуђеним одговорима.

5. Да ли сте до сада објављивали научне и стручне радове и дела наставно-образовне литературе и колико (уписати број радова):

- а) радови на научно-стручним скуповима _____;
- б) радови у домаћим часописима _____;
- в) радови у страним часописима _____;
- г) дела наставно-образовне литературе (књиге или монографије) _____.

6. Ваша последња службеном оценом износила је:

- а) Преко 4,50;
- б) 3,50 до 4,50;
- в) 2,50 до 3,50;
- г) 2,00 до 2,50.

7. Изван радног места (били) сте ангажовани на другим активностима:

- а) члан управних или стручних органа Универзитета или факултета/Академије;
- б) члан Савета рода/службе;
- в) члан редакцијског одбора научно-стручних часописа;
- г) члан научних и техничких савета, члан стручних удружења;
- д) учешће у изради правила и прописа струке;
- ђ) учешће у изради стратегијских или доктринарних докумената;
- е) завршени курсеви у трајању од најмање четири месеца;
- ж) без стручне активности ван радног места.

8. У досадашњем раду добијали сте награде:

- а) државне награде;
- б) награде нивоа: Министра одбране или НГШ ВС;
Награде нивоа: директора Агенције (БИА, ВБА или ВОА), начелник Управе ГШ ВС,
Управа у МУП-у Ректора УО или награде истог нивоа;
- г) друге награде;

9. Током рада, упознати се са делатностима и метода деловања служби и агенција безбедности:

- а) војна служба безбедности;
- б) војна обавештајна служба безбедности;
- б) цивилна служба безбедности;
- в) страна служба безбедности;
- г) нисте се упознали.

10. Током рада, упознати се са ефектима функционисања служби и агенција безбедности:

- а) војна служба безбедности;
- б) војна обавештајна служба безбедности;
- б) цивилна служба безбедности;

в) страна служба безбедности;

г) нисте се упознали.

11. Са којим степеном извори наведени у даљем тексту утичу на Ваше мишљење придефинисању делатности, метода деловања и ефеката функционисања војне службе безбедности у политичком систему Републике Србије (степен утицаја: 1 – висок; 2 – средњи; 3 – низак; 4 – без утицаја)?

а) теоретска знања	1 2 3 4
б) искуствена знања	1 2 3 4
в) радови из литература	1 2 3 4
г) консултације предлагача	1 2 3 4
д) интуиција	1 2 3 4
ђ) остало	1 2 3 4

12. Којом бисте оценом (на скали од 1 – најнижа до 10 – највиша) оценили Ваше експертско знање о делатностима, методама деловања и ефектима функционисања војне службе безбедности у политичком систему Републике Србије?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

II део

Молим Вас да пажљиво прочитате сва питања и своје одговоре и ставове изразите заокруживањем одређеног броја или слова. Уколико сматрате да понуђени одговори нису потпуни и да има потребе допунити их, на понуђеним местима допишите Ваше одговоре. Пожељно је да се дописани одговори кратко образложе.

1. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима омогућава усклађен рад служби које чије обавештајно-безбедносни систем Републике Србије?

1 – не омогућава; 2 – делимично омогућава; 3 – омогућава; 4 – у великој мери омогућава; 5 – омогућава у потпуности

2. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима одговара организацијско-формацијској структури (формалној организацијској структури) служби које чије обавештајно-безбедносни систем Републике Србије?

1 – не одговара; 2 – у малој мери одговара; 3 – делимично одговара; 4 – у великој мери одговара; 5 – одговара у потпуности

3. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима јасно и прецизно дефинише обавештајно-безбедносне делатности у политичком систему Републике Србије?

1 – не дефинише; 2 – делимично дефинише; 3 – дефинише; 4 – у великој мери дефинише; 5 – дефинише у потпуности

4. Како бисте оценили квалитет постојећег приступа у нормативно-правним документима са становишта дефинисаности обавештајно-безбедносних делатности у политичком систему Републике Србије?

1 – не задовољавајући; 2 – делимично задовољавајући; 3 – задовољавајући; 4 – у великој мери задовољавајући; 5 – у потпуности задовољавајући

5. Како бисте оценили квалитет појмовно-категоријаног апарата у вези савремених ИРП безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима?

1 – не задовољавајући; 2 – делимично задовољавајући; 3 – задовољавајући; 4 – у великој мери задовољавајући; 5 – у потпуности задовољавајући

6. Како бисте оценили заступљеност проблематике савремених ИРП безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима?

1 – није заступљена; 2 – делимично је заступљена; 3 – заступљена је; 4 – у великој мери је заступљена; 5 – у потпуности је заступљена

7. Према Вашем мишљењу да ли је постојећи приступ у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима одговара (да ли је адекватан) савременим ИРП безбедности Републике Србије?

1 – не одговара; 2 – у малој мери одговара; 3 – делимично одговара; 4 – у великој мери одговара; 5 – одговара у потпуности

8. Према Вашем мишљењу који су савремени ИРП доминантни по безбедност Републике Србије?*(Молим Вас да заокружите све одговоре које сматрате тачним, уколико сматрате да има још ИРП осим наведених, исте упишите на празним линијама):*

- а) тероризам;
- б) организовани криминал;
- в) трговина наркотицима;
- г) трговина људима;
- д) пролиферација оружја за масовно уништење;
- ђ) недозвољена трговина конвенционалним оружјем;
- е) сајбер (енгл. „cyber”) криминал;
- ж) деловање страних обавештајних служби;
- з) масовне миграције становништва
- и) _____;
- ј) _____.

(Ако сте у овом питању констатовали да постоје и други ИРП осим понуђених, молим Вас да их узмете у обзир и допишете у наредној табели).

9. Према Вашем мишљењу како бисте оценили величину утицаја дефинисаних (доминантних) ИРП по безбедност Републике Србије?*(Молим Вас да заокружите по један број по фактору – уколико сте у питању број8 дефинисали и додатне ИРП упишите их у празне редове и оцените):*

Ред. бр.	Изазови, ризици, претње безбедности	Занемарљив (1)	Мали (2)	Средње велики (3)	Велики (4)	Веома велики (5)
1.	ТЕРОРИЗАМ	1	2	3	4	5
2.	ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	1	2	3	4	5
3.	ТРГОВИНА НАРКОТИЦИМА	1	2	3	4	5
4.	ТРГОВИНА ЉУДИМА	1	2	3	4	5
5.	ПРОЛИФЕРАЦИЈА ОМУ	1	2	3	4	5
6.	НЕДОЗВОЉЕНА ТРГОВИНА КОНВЕНЦИОНАЛНИМ ОРУЖЈЕМ	1	2	3	4	5
7.	САЈБЕР КРИМИНАЛ	1	2	3	4	5
8.	МАСОВНЕ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА	1	2	3	4	5
9.	ДЕЛОВАЊЕ СТРАНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	1	2	3	4	5
10.						
11.						

10. Према Вашем мишљењу како бисте оценили величину утицаја дефинисаних ИРП на делатности, методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности Републике Србије? *(Молим Вас да заокружите по један број по ИРП– уколико сте у питању број8 дефинисали и додатне ИРП упишите их у празне редове и оцените):*

Ред. бр.	Изазови, ризици, претње безбедности	Занемарљив (1)	Мали (2)	Средње велики (3)	Велики (4)	Веома велики (5)
1.	ТЕРОРИЗАМ	1	2	3	4	5

2.	ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	1	2	3	4	5
3.	ТРГОВИНА НАРКОТИЦИМА	1	2	3	4	5
4.	ТРГОВИНА ЉУДИМА	1	2	3	4	5
5.	ПРОЛИФЕРАЦИЈА ОМУ	1	2	3	4	5
6.	НЕДОЗВОЉЕНА ТРГОВИНА КОНВЕНЦИОНАЛНИМ ОРУЖЈЕМ	1	2	3	4	5
7.	САЈБЕР КРИМИНАЛ	1	2	3	4	5
8.	МАСОВНЕ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА	1	2	3	4	5
9.	ДЕЛОВАЊЕ СТРАНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	1	2	3	4	5
10.						
11.						

11. Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРП које су доминантне делатности служби безбедности у политичком систему Републике Србије? (Молим Вас да заокружите све одговоре које сматрате тачним, уколико сматрате да има још делатности служби безбедности осим наведених, исте упишите на празним линијама):

- а) безбедносне активности;
- б) безбедносне мере;
- в) остваривање послова војне службе безбедности;
- г) _____;
- д) _____.

12. Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРП које су доминантне методе деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије? (Молим Вас да заокружите све одговоре које сматрате тачним, уколико сматрате да има још метода деловања служби безбедности осим наведених, исте упишите на празним линијама):

- а) методе деловања у обавештајном делу обавештајно-безбедносног сектора;
- б) методе деловања у безбедносном делу обавештајно-безбедносног сектора;
- в) _____;
- г) _____.

13. Према Вашег одговору у претходном питању молим Вас да дефинишете које су методе деловања адекватније дефинисаним ИРП безбедности Републике Србије?

- а) јавне методе деловања;
- б) тајне методе деловања.

14. Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРП који су ефекти деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије?

- а) ефекти по појединца;
- б) ефекти по обавештајно-безбедносни сектор;

в) ефекти по државу и друштво;

г) _____;

д) _____.

15. Према Вашем мишљењу да ли постоји корелација између политичких субјеката Републике Србије и субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?

1 – не постоји; 2 – постоји, али у малој мери; 3 – делимично постоји; 4 – постоји у великој мери; 5 – постоји у потпуности

16. Према Вашем мишљењу да ли воља политичких субјеката Републике Србије утиче на професионалност субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?

1 – не утиче; 2 – мало утиче; 3 – делимично утиче; 4 – веома утиче; 5 – утиче у потпуности

**Интервју за утврђивање делатности, метода деловања и ефеката функционисања
служби безбедности**

**УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
ВОЈНА АКАДЕМИЈА**

**УТВРЂИВАЊЕ ДЕЛАТНОСТИ, МЕТОДА ДЕЛОВАЊА И ЕФЕКТА
ФУНКЦИОНИСАЊА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ
У ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
-ОСНОВА ЗА РАЗГОВОР ЗА ЕКСПЕРТСКО ОЦЕЊИВАЊЕ-**

I део

ПОДАЦИ О ИСПИТАНИКУ:

Име и презиме: _____

1. Чин/звање: _____

2. Дужност на којој се налазите: _____

3. Време проведено на тој дужности: _____

4. Јединица/установа у којој радите: _____

II део

ПИТАЊА ЗА РАЗГОВОР:

1. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима омогућава усклађен рад служби које чије обавештајно-безбедносни систем Републике Србије?

2. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима одговара организацијско-формацијској структури (формалној организацијској структури) служби које чије обавештајно-безбедносни систем Републике Србије?

3. Да ли сматрате да постојећи приступ у нормативно-правним документима јасно и прецизно дефинише обавештајно-безбедносне делатности у политичком систему Републике Србије?

4. Како бисте оценили квалитет постојећег приступа у нормативно-правним документима са становишта дефинисаности обавештајно-безбедносних делатности у политичком систему Републике Србије?

5. Како бисте оценили квалитет појмовно-категоријаног апарата у вези савремених ИРП безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима?

6. Како бисте оценили заступљеност проблематике савремених ИРП безбедности Републике Србије у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима?

7. Према Вашем мишљењу да ли је постојећи приступ у политиколошко-безбедносној литератури и стратегијско-доктринарним документима одговара (да ли је адекватан) савременим ИРП безбедности Републике Србије?

8. Према Вашем мишљењу који су савремени ИРП доминантни по безбедност Републике Србије?

9. Како бисте на скали процене од 1 до 5 оценили величину утицаја дефинисаних (доминантних) ИРП по безбедност Републике Србије?

10. Како бисте на скали процене од 1 до 5 оценили величину утицаја дефинисаних ИРП на делатности методе деловања и ефекте функционисања служби безбедности Републике Србије?

11.Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРПкоје су доминантне делатности служби безбедности у политичком ситему Републике Србије?

12.Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРПкоје су доминантне методе деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије?

13. Према Вашег одговору у претходном питању молим Вас да дефинишете које су методе деловања адекватније дефинисаним ИРП безбедности Републике Србије?

14. Према Вашем мишљењу, а на основу напред дефинисаних ИРПкоји су ефекти деловања служби безбедности у политичком систему Републике Србије?

15. Према Вашем мишљењу да ли постоји корелација између политичких субјеката Републике Србије и субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?

16. Према Вашем мишљењу да ли воља политичких субјеката Републике Србије утиче на професионалност субјеката који реализују обавештајно-безбедносну делатност?

ЗАПАЖАЊА ИСПИТИВАЧА

Место и датум: _____

Разговор водио:
потпуковник
сци Антонио Мак

Преглед доминатних изазова, ризика и претњи безбедности Републике Србије

Ред. бр.	Изазови, ризици, претње безбедности	Занемарљив (1)	Мали (2)	Средње велики (3)	Велики (4)	Веома велики (5)
1.	ТЕРОРИЗАМ	/	/	2	10	6
2.	ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	/	/	5	9	4
3.	ТРГОВИНА НАРКОТИЦИМА	2	7	9	/	/
4.	ТРГОВИНА ЉУДИМА	/	1	5	10	2
5.	ПРОЛИФЕРАЦИЈА ОМУ	/	/	3	8	7
6.	НЕДОЗВОЉЕНА ТРГОВИНА КОНВЕНЦИОНАЛНИМ ОРУЖЈЕМ	/	2	2	10	4
7.	САЈБЕР КРИМИНАЛ	1	2	10	4	1
8.	МАСОВНЕ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА	/	1	5	10	2
9.	ДЕЛОВАЊЕ СТРАНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	/	/	8	9	1
10.	ОРУЖАНА АГРЕСИЈА	/	1	2	12	3
11.	ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ	/	/	1	7	10

У табели су дате оцене експерата које су анализирани и обрађени применом средње позиционе вредности-модуса, конкретно број у пољу одређене оцене (скала од 1 до 5) представља број експерата који су се том оценом изјаснили у вези са одређеним изазовом, ризиком и претњом безбедности Републике Србије.

**Функционална повезаност доминатних изазова, ризика и претњи безбедности
Републике Србије са делатностима, методама деловања и ефектима
деловања служби безбедности**

Ред. бр.	Изазови, ризици, претње безбедности	Занемарљив (1)	Мали (2)	Средње велики (3)	Велики (4)	Веома велики (5)
1.	ТЕРОРИЗАМ	/	3	6	5	4
2.	ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛ	/	2	4	7	5
3.	ТРГОВИНА НАРКОТИЦИМА	1	1	5	7	4
4.	ТРГОВИНА ЉУДИМА	1	1	8	5	3
5.	ПРОЛИФЕРАЦИЈА ОМУ	/	/	5	7	6
6.	НЕДОЗВОЉЕНА ТРГОВИНА КОНВЕНЦИОНАЛНИМ ОРУЖЈЕМ	1	1	8	5	3
7.	САЈБЕР КРИМИНАЛ	1	3	6	7	1
8.	МАСОВНЕ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА	/	/	3	8	7
9.	ДЕЛОВАЊЕ СТРАНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	/	/	5	7	6
10.	ОРУЖАНА АГРЕСИЈА	1	1	4	7	5
11.	ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ	4	6	7	1	/

У табели су дате оцене експерата које су анализиране и обрађене применом средње позиционе вредности-модуса, конкретно број у пољу одређене оцене (скала од 1 до 5) представља број експерата који су се том оценом изјаснили у вези са одређеним изазовом, ризиком и претњом безбедности Републике Србије.

